

Азия/Еуропа

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 6-ші жылы, №63, Маусым (06) 2021

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN AYLIK YAYINIDIR ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АЙ САЙЫН ШЫҒАТЫН БАСЫЛЫМЫ

KIRGIZISTAN'IN YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГЕТИКА САЛАСЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

RÖPORTAJ СҰХБАТ

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT
FAKÜLTESİ, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. BİLGEHAN ATSIZ
GÖKDAĞ

ҚЫРЫККАЛЕ УНИВЕРСИТЕТІ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ
ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ ФАКУЛЬТЕТІ ТҮРІК ТІЛІ МЕН
ӘДЕБИЕТІ КАФЕДРАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ,
ДОКТОР БІЛГЕХАН АТСЫЗ ГӨКДАҒ

4

MACROECONOMIC EFFECTS
OF INFRASTRUCTURE
DEVELOPMENT

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ
ЭФФЕКТЫ РАЗВИТИЯ
ИНФРАСТРУКТУРЫ

AZIMZHAN KHITAKHUNOV

24

INDEXATION OF THINK
TANKS AS A STIMULUS FOR
THEIR DEVELOPMENT

ИНДЕКСАЦИЯ АНАЛИТИЧЕСКИХ
ЦЕНТРОВ КАК СТИМУЛ ИХ
РАЗВИТИЯ

GULNAR NADIROVA

32

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Doç. Dr. Vakur Sümer

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Dr. Suat Beylur

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Baljan Eshmetova

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Omirbek Hanayi
Kanat Makhanov

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Kanat Makhanov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Doç. Dr. Vakur Sümer
Zhengizkhan Zhanaltay
Dr. Suat Beylur
Dr. Zhandos Ranov
Dr. Gulnar Nadirova

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016.

Kazakistan Cumhuriyeti Haberleşme ve İletişim Bakanlığı tarafından verilmiştir.

Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Tiraj: 300 adet. Her ay yayınlanmaktadır. Dağıtımı Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır. Dağıtımı ücretsizdir.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж.

Қазақстан Республикасы Ақпарат және коммуникациялар министрлігі тарапынан берілді.

Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады.

Тираж: 300 дана. Ай сайын жарияланады. Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы аумағында тегін таратылады.

DOÇ. DR. VAKUR SÜMER

Kıymetli okuyucularımız,

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü adına saygılarımı sunuyorum.

Her zaman olduğu gibi bu sayımızda da, Enstitü ekibinin bir ay süren bir çalışma sonucunda hazırladığı yoğun bir içerik ile huzurunuzdayız. Bölgenin nabzını tutan analizlerimiz yanında Enstitümüz tarafından ay içinde düzenlenen etkinliklerimizin haberlerini de dergimizde bulabilirsiniz. Ayrıca bu sayıda, Türk Devletleri arasındaki ticaret verilerini “chord diyagramı” kullanarak görselleştirdik ve bir infografik hazırladık. Dergimizin her sayısında olduğu gibi bu sayımızda da Türk Dünyası’ndan önemli bir isimle yaptığımız mülakata yer veriyoruz. Dergimizin 63. Sayısının konuğu Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ’dır.

Değerli okuyucular,

Geçtiğimiz haftalarda, Kırgızistan ile Tacikistan arasında çıkan kısa süreli çatışma, bölge gündeminin belki de en önemli maddesi idi. Orta Asya’nın iki su zengini ülkesi arasındaki bu ihtilaf, bize göstermiştir ki su yönetimi konusunda bölgede kat edilebilecek önemli bir mesafe bulunmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra, su yönetim sistemlerinin güncellenmemesi ve yeni statüye uygun hale getirilmemesi, bu ve benzer sorunları beraberinde getirdi. Etkin bir su yönetimi için, su altyapılarının da Orta Asya’nın tamamında yeniden ele alınarak modernize edilmesi gerekiyor. 2020 yılında, Özbekistan’da -henüz yeni yapılmış- Sardoba Barajı’nın çökmesi ve sonrasında yaşanan felaket, suyun yönetilmesi ile ilgili sorunları bize hatırlatır nitelikte idi.

Orta Asya, suyun bölgeler arasında eşitsiz dağıldığı bir coğrafya, tıpkı dünyanın büyük çoğunluğunda olduğu gibi. Esas olan, bu fiziksel veriden, sosyo-ekonomik kalkınma için anlamlı sonuçlar üretebilecek bir altyapı ve yönetim anlayışını ortaya koyabilmek. Dünya üzerinde çok daha az su varlığına sahip kimi ülkeler, literatürde “su fakiri” olarak tanımlanmalarına karşın, suyu refah ve kalkınmalarının hizmetine etkin biçimde sunabilmiş durumdadır. Özetle, suyun ne kadar olduğundan çok, nasıl yönetildiği önem kazanmaktadır. Orta Asya ülkeleri de, değişen şartlar ve iklim değişikliği gölgesinde, su yönetimi meselesini, iş birliği içinde, yeniden ele alma gündemiyle karşı karşıyadır.

Yeni sayımızda görüşebilmek umuduyla,

Құрметті оқырмандар,

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының атынан ыстық ықыласымды білдіремін.

Әдеттегідей, осы санымызда институт ұжымының бір айлық зерттеу нәтижесінде дайындаған мазмұнды материалдарды назарларыңызға ұсынамыз. Аймаққа басымдылық берген талдаулардан басқа, біздің институттың бір ай ішінде ұйымдастырған іс-шараларының жаңалықтарын журналымыздан таба аласыздар. Сондай-ақ, осы санда біз «аккорд диаграммасы» арқылы түрік мемлекеттері арасындағы сауда деректерін жинақтап, инфографика дайындадық. Журналымыздың әр санындағы сияқты 63-ші санымыздан Түркі әлемінің маңызды тұлғаларының бірі, профессор, доктор Білгехан Атысз Гөкдағпен болған арнайы сұхбатты оқи аласыздар.

Құрметті оқырмандар,

Өткен апталарда Қырғызстан мен Тәжікстан арасындағы қысқа мерзімді қақтығыс аймақтағы ең маңызды мәселе болды. Орталық Азияның суға бай екі елі арасындағы бұл жолғы қақтығыс бізге суды басқару тұрғысынан аймақта өте тығызынтымақтастық болуы қажеттігін көрсетті. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін су шаруашылығы жүйелерін жаңартпау және оларды жаңа заманға сай жасамау осы және осы тектес мәселелерді туындатты. Суды тиімді басқару үшін бүкіл Орталық Азияда су инфрақұрылымын қайта қарау және жаңарту қажет. 2020 жылы Өзбекстанда жаңадан салынған Сардоба сау қоймасының жарылуы және одан кейінгі апат бізге су шаруашылығымен байланысты мәселелерді есімізге салды.

Әлемнің басым көп бөлігі сияқты, Орталық Азия да аймақ ішінде су біркелкі бөлінбейтін аймақ. Ең бастысы - осы географиялық деректер негізінде әлеуметтік-экономикалық даму үшін маңызды нәтиже бере алатын инфрақұрылым мен басқару тәсілін анықтау. Әлемдегі су ресурстары әлдеқайда аз кейбір елдер әдеби тілде «суға кедей» деп аталғанымен, олар өздерінің әл-ауқаты мен даму қажеттіліктері үшін суды тиімді пайдалана алды. Яғни, суды дұрыс басқара білу судың мөлшерінен де маңызды болмақ. Сонымен қатар, Орталық Азия елдеріне де толассыз өзгеріп отырған жағдайлар мен климаттың күрт өзгеруі салдарынан суды басқару мәселесін ынтымақтастық орната отырып, бейбіт жолмен қайта шешу қажеттілігі туындап отыр.

Жаңа санымызда қайта қауышқанша!

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ
DOÇ. DR. VAKUR SÜMER 1

RÖPORTAJ СҰХБАТ

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ PROF. DR. BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ
КЫРЫККАЛЕ УНИВЕРСИТЕТІ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ
ФАКУЛЬТЕТІ ТҮРІК ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ КАФЕДРАСЫНЫҢ
ПРОФЕССОРЫ, ДОКТОР БІЛГЕХАН АТСЫЗ ГӨКДАҒ 4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

KIRGIZİSTAN'IN YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER
ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГЕТИКА САЛАСЫНДАҒЫ
ӨЗГЕРІСТЕР
DINARA TALDYBAYEVA 18

MACROECONOMIC EFFECTS OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT
МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЭФФЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ
AZIMZHAN KHITAKHUNOV 24

INDEXATION OF THINK TANKS AS A STIMULUS FOR THEIR DEVELOPMENT
ИНДЕКСАЦИЯ АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ КАК СТИМУЛ ИХ РАЗВИТИЯ
GULNAR NADIROVA 32

THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM AFTER COVID-19
СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПОСЛЕ COVID-19
ZHULDYZ KANAPIYANOVA 39

<i>IMPLICATIONS OF PANDEMIC FOR LABOR MIGRANTS OF TAJIKISTAN</i> <i>ПОСЛЕДСТВИЯ ПАНДЕМИИ ДЛЯ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ</i> <i>ТАДЖИКИСТАНА</i> ALBINA MURATBEKOVA	46
<i>STUDYING THE PUBLIC PERCEPTION OF CLIMATE CHANGE</i> <i>AND ENVIRONMENTAL ISSUES IN KAZAKHSTAN</i> <i>ИЗУЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ ИЗМЕНЕНИЯ</i> <i>КЛИМАТА И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В КАЗАХСТАНЕ</i> KANAT MAKHANOV	53
<i>ÇİN'İN ORTA ASYA ÜLKELERİYLE GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNİN NEDENLERİ</i> <i>ҚЫТАЙДЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІМЕН ҚАУІПСІЗДІК</i> <i>САЛАСЫНДАҒЫ ҰНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ</i> OMIRBEK HANAYI	66
<i>KAZAKİSTAN HALK ASAMBLESİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖNEMİ</i> <i>ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХИ ЖОЛЫ</i> <i>МЕН МАҢЫЗЫ</i> ERKINBEK TURGINOV	73

ETKİNLİKLER İC-ШАРАЛАР

.....	82
-------	----

İNFOGRAFIK ИНФОГРАФИКА

.....	108
-------	-----

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TÜRK DİLİ
VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ
PROF. DR. BİLGEHAN ATSIZ GÖKDAĞ**

КЫРЫККАЛЕ УНИВЕРСИТЕТИ
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ
ФАКУЛЬТЕТИ ТҮРІК ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ
КАФЕДРАСЫНЫҢ ПРОФЕССОРЫ, ДОКТОР
БІЛГЕХАН АТСЫЗ ГӨКДАҒ

Dergimizin bu sayısında Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ ile gerçekleştirdiğimiz röportaja yer vermekteyiz. Gökdağ, aynı zamanda Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi (YTSAM) bünyesinde faaliyet gösteren Türk Dünyası Enstitüsü Başkanı görevini de yürütmektedir.

Sayın Prof. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ, okuyucularımıza sizi daha yakından tanıtmak istiyoruz. Bizlere kendinizden bahsedebilir misiniz?

Öncelikle, dört dilde yayın yapan “Asya Avrupa” dergisinin kıymetli okuyucuları ile görüşlerimi paylaşmama imkan sağladığınız için şükranlarımı sunarım. Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’ne bağlı Avrasya Araştırma Enstitüsü, Kazakistan ve Türkiye arasında çok önemli çalışmalar yürüten bir kurum olarak tanınmaktadır. Kurum, iki kardeş ülkenin her alanda yakınlaşması noktasında büyük görevler üstlenmektedir. Kendimi kısaca tanıtayım. 1963 yılında Türkiye’nin Karadeniz bölgesinde bulunan Giresun şehrinde doğdum. İlk, orta ve lise eğitimimi Giresun’da tamamladım. Erzurum Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,

Журналымыздың осы санында назарларыңызға Кырыккале университеті Жаратылыстану және Әдебиет факультеті Түрік тілі мен әдебиеті кафедрасының профессоры, доктор Білгехан Атсыз Гөкдағпен болған сұхбатты ұсынамыз. Қазіргі таңда Гөкдағ мырза Жаңа Түркия стратегиялық зерттеу орталығына қарасты (YTSAM) Түркі әлемі институтының меңгерушісі қызметін қатар атқаруда.

Құрметті профессор, доктор Білгехан Атсыз Гөкдағпен, сізді оқырмандарымызбен жақынырақ таныстырғымыз келеді. Алдымен өзіңізді оқырмандарымызға таныстыра кетсеңіз.

Ең алдымен, бағдарламаңызға шақырғандарыңыз үшін алғыс айтамын. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты Қазақстан мен Түркия арасында өте маңызды зерттеулер жүргізетін ғылыми орталық ретінде танымал. Институт бауырлас екі елді әр салада жақындастыруда үлкен міндеттер арқалауда. Өзімді қысқаша таныстыратын болсам, мен 1963 жылы Түркияның Қара теңіз аймағындағы Гиресун қаласында дүниеге келдім. Баста-

Türk Dil ve Edebiyatı Bölümünden 1985 yılında mezun oldum. 1989'da Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un danışmanlığında "Atabetü'l-Hakayık Grameri" başlıklı yüksek lisans tezimi savunarak, "bilim uzmanı" unvanını aldım. 1993'te Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yine Prof. Dr. Tuncer Gülensoy'un danışmanlığında hazırlamış olduğum "Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Sıfat-Fiiller" adlı tez çalışmasıyla "Doktor" unvanını kazandım. Akademik çalışma hayatına 1987 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başladım. 1993 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak atandım ve aynı zamanda yardımcı doçent olarak çalışmaya başladım. 2001'de Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçtim ve burada görevime devam etmekteyim.

Akademik ilgi alanlarım; Türk halkları ve dil politikaları, sosyolinguistik, diyalektoloji, halk bilimi, Türk Dünyası, İran ve Balkanlar üzerine hazırladığımız

**SÜMERCE'DE TESPİT
EDİLMİŞ TÜRKÇE İLE
İLGİLİ UNSURLAR,
TARİHİMİZİ 5 BİN
YIL ÖNCESİNE
GÖTÜRMEKTEDİR**

**ШУМЕР ТІЛІНДЕ
ТҮРІККЕ ҚАТЫСТЫ
ЭЛЕМЕНТТЕРДЕ
БІЗДІҢ БЕС
МЫҢ ЖЫЛДЫҚ
ТАРИХЫМЫЗ
БОЛҒАНЫН
ДӘЛЕЛДЕГЕН**

уыш, орта мектеп және лицейді Гиресунде бітірдім. 1985 жылы Эрзурум Ататүрік университеті Жаратылыстану және әдебиет факультетінің Түрік тілі мен әдебиеті бөлімінде оқып бітірдім. 1989 жылы Фират университеті Әлеуметтік ғылымдар институты Түрік тілі мен әдебиеті бөлімінде доктор Түнжер Гүленсойдың жетекшілігінде «Атебетүл-Хакайык грамматикасы» атты магистрлік диссертация қорғадым және сол жылы «ғылым сарапшысы» атағын алдым. 1993 жылы Эржиес университеті Әлеуметтік ғылымдар институты Түрік тілі мен әдебиеті бөлімінде және де доктор Түнжер Гүленсойдың жетекшілігімен дайындаған «Оғыз тобындағы түрік диалектілеріндегі сын есім-етістіктер» тақырыбымен докторлық атағын алдым. Сонымен академиялық мансабымды 1987 жылы Жүзінші жыл университетінде ғылыми қызметкер ретінде бастадым. 1993 жылы Қарадениз техникалық университетіне оқытушы болып орналасып, доцент болып жұмыс істей бастадым. 2001 жылы Кырыккале университеті Жаратылыстану және әдебиет факультетінің Түрік тілі мен әдебиеті

çok sayıda çalışmalar vardır. Balkanlar üzerine yaptığımız araştırmalar sonucu 2 cilt "Balkanlar El Kitabı" eseri hazırlanmıştır. "İran'da Türkler ve Türkçe" başlıklı İran'da yaşayan Türkler hakkında bir eser hazırladık. Anadolu'da miladi 1377 yılında İshak Bin Murat tarafından yazılan Oğuz Türkçesi'ne ait ilk gramer ve konuşma kılavuzu niteliğinde "Ed-Dürretü'l-MudiyyeFi'l-Lügati't Türkiye – Eski Oğuzca Sözlük-Gramer Arası Bir Eser" kitabını yayıma hazırladık. 2019 yılında "Ortak Türk Tarihi" başlıklı 6 ciltlik kitabımız Yeni Türkiye yayınları tarafından basılmıştır. XX. Yüzyılın başında yaşamış iki büyük Türk düşünürü Ziya Gökalp'in eseri "Türkçülüğün Esasları" kitabını (2018) ve Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" kitabını (2019) sadeleştirerek yayına hazırladık. Ben aynı zamanda Türk Devletleri Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Vakfı'nın (TÜDEV) yönetim kurulunda görev üstlenmekteyim. Türkçe konuşan ülkeler arasında tarihten gelen ortak kültür ve yakınlık, birbirinden bağımsız hareket etmelerini engellemektedir. Bu nedenle, bu ülkeler arası çeşitli alanlarda iş birliğinin sağlanması

кафедрасына ауысып, өз қызметімді сонда жалғастырдым.

Академиялық бағытымда түркі халықтары және тіл саясаты, әлеуметтік лингвистика, диалектология, фольклористика, түркі әлемі, Иран және Балқан туралы көптеген зерттеулер жасадық. Біздің Балқан түбіндегі зерттеулеріміздің нәтижесінде 2 томдық «Балқан қолжазбаларын» дайындадық. Иранда тұратын түріктер туралы «Ирандағы түріктер және түрік тілі» атты еңбек дайындадық. Христиан жыл санауы бойынша 1377 жылы Анадолыда ИшакБин Мұрат жазған оғыз түрік тілінің алғашқы грамматикасы мен сөйлеу нұсқаулығы болып табылатын «Ed-Dürretü'l-MudiyyeFi'l-Lügati'tTurkey - OldOuzuzDictionary-A Grammarbetween A Grammar» кітабын баспаға дайындадық. 2019 жылы «Ортақ түркі тарихы» атты 6 томдық кітабымыз Жаңа Түркия басылымдары жағынан жарық көрді. XX.ғасырдың басында өмір сүрген ұлы түрік ойшылдары Зия Гөкалп-

ve fikir telakkileri yapılması konusunda TÜDEV 1993 yılından itibaren Türk kurultayları düzenlemeye başlamıştır. Bu vakfın yönetiminde bulunduğum için kurultayların düzenlenmesinde görev aldım, ve aynı zamanda kurultay bildiri kitaplarını yayıma hazırladık.

Akademik alanda 2011-2015 yılları arasında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler alanında üst üste yayın birinciliği veya ikinciliği ödülünün sahibi olduğunuzu biliyoruz. Kazakistan bilim dünyasında da tanınan isimler arasında bulunmaktasınız. Burada, en çok tanınan eserlerinizden birisi olan “Türklerin Dünyası” adlı eserinizden bahseder misiniz?

“Türklerin Dünyası” kitabının ilk baskısı 2015 yılında yapılmıştı. Kitabı geçmeden önce Türklerin Dünyası kavramından bahsetmek istiyorum. Türklerin Dünyası tarihi derinliğe ve coğrafi genişliğe sahiptir. Yani Türk milletinin kesintisiz olarak takip edilebilen yaklaşık 3 bin yıllık bir tarihi vardır. İlk yazılı eserlerimizin tespit tarihi VII.-VIII. yüzyıllara dayanmasına rağmen, bu tarihin daha öncesine ait bazı kaynaklarda Türklerle ilgili bulgular tespit edilmiştir. Sümerce’de tespit edilmiş Türkçe ile ilgili unsurlar, tarihimizi 5 bin yıl öncesine götürmektedir. 1970’li yıllarda Kazakistan’da Oljas Süleymenov’un yazdığı “Aziya” kitabı Türkçe ve Sümerce paralelliği ile ilgili konuyu ele alan ve toplumun dikkatini çeken ilk eserlerden biridir. Oljas Süleymenov eserinde, Kazakça, Türkçe ve Sümerce bağları üzerinde çok önemli tarihi malumatlar vermiştir. Türkiye’de, Azerbaycan’da ve Avrupa’da bilim adamları Sümerce ve Türkçe arasında bir komşuluk ilişkisi olduğunu ve Türkler’in tarihinin çok eskilere kadar götürülebileceğini söylemektedirler. Çin kaynaklarında da Türklerle ilgili belgelere rastlamaktayız. Kazakistan’ın Almatı şehri civarındaki Esik Kurgan’da Altın elbiseli adam bulunmuştur. Yakın tarihlerde de Kazakistan’ın Almatı şehri yakınla-

1970’Lİ YILLARDA KAZAKİSTAN’DA OLJAS SÜLEYMENOV’UN YAZDIĞI “AZİYA” KİTABI TÜRKÇE VE SÜMERCE PARALELLİĞİ İLE İLGİLİ KONUYU ELE ALAN VE TOPLUMUN DİKKATİNİ ÇEKEN İLK ESERLERDEN BİRİDİR

1970 ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚСТАНДА ЖАЗЫЛҒАН ОЛЖАС СҮЛЕЙМЕНОВТИҢ «АЗИЯ» КІТАБЫ ТҮРІК ПЕН ШҮМЕРДІҢ ПАРАЛЛЕЛИЗМІНЕ ҚАТЫСТЫ ЖӘНЕ ҚОҒАМ НАЗАРЫН АУДАРҒАН АЛҒАШҚЫ ЕҢБЕКТЕРДІҢ БІРІ

тың шығармасы «Түікшілдік негіздері» (2018) кітабын, Юсуф Акчураның «Саясаттың үш жолы» (2019) кітабын жеңілдетіп, баспаға дайындадық. Осы кезде Түркі елдерінің достық және бауырластық ынтымақтастық қорының (TÜDEV) директорлар кеңесінің мүшесі қызметін қатар атқардым. Тарихтан бері түркітілдес елдердің ортақ мәдениеті мен жақындығы олардың бір-бірінен тәуелсіз әрекет етуіне жол бермеген. Сол себепті TÜDEV 1993 жылдан бастап осы елдер арасындағы түрлі салалардағы ынтымақтастықты қамтамасыз ету және түрлі көзқарастарын ортаға салу үшін түрік конгресстерін ұйымдастыра бастады. осы қорды мен басқарғандықтан, конгресстерді ұйымдастыруға атсалысып, конгресс материалдарын баспаға дайындадық.

2011-2015 жылдар аралығында академиялық салада Қырыққале университетінде әлеуметтік ғылымдар саласындағы бас жүлде мен бірінші орынды жеңіп алғаныңызды білеміз. Сіз Қазақстанның ғылым әлемінде танымал есімдердің қатарындасыз. Осы жерде ең танымал туындыларыңыздың бірі болып саналатын «Түріктер әлемі» атты шығармаңыз туралы айтып берсеңіз.

«Түріктер әлемі» кітабының алғашқы басылымы 2015 жылы жарық көрді. Кітапқа көшпес бұрын мен Түріктер әлемі ұғымы туралы айтқым келеді. Түріктер әлемінің тарихи тереңдігі мен географиялық кеңдігі бар. Басқаша айтқанда, түрік ұлтының шамамен үш мың жылдық тарихы бар. Біздің алғашқы жазбаша еңбектеріміз VII-VIII ғасырларға жататыны анықталса да, түріктер туралы кейбір тұжырымдар одан да ертедегі деректерде табылған. Шумер тілінде түрікке қатысты элементтерде біздің бес мың жылдық тарихымыз болғанын дәлел-

рінде Saka (İskit) dönemlerine ait binlerce yeni buluntular ortaya çıkmıştır. Bu bulgulardan hareketle “Türkler’in ana yurdu neresidir?” gibi bir soru ortaya çıkmaktadır. Türkoloji’de yaygın kabule göre Türkler’in ana yurdu Altay ve Sayan Dağları etrafında gösterilse de, bazı araştırmacılar bunu Kazakistan, bazıları Kafkasya, İdil ve Ural bölgesi olarak göstermektedirler. Yani bu, Türkler’in tarihinin derinliğine bir işarettir. Bir de coğrafi genişlik meselesi vardır. Coğrafi genişlikte ise yaklaşık on bir veya on iki milyon kilometrekarelik bir alan söz konusudur: Kuzeyde Kuzey Buz denizi, güneyde Orta Afrika, batıda Macaristan, doğuda ise Çin Seddi ve Mançurya’ya kadar uzanan geniş bir alan. Bu geniş coğrafi alanda üst kimliği Türk adıyla anılan, alt kimlikleri farklı adlarla bilinen 250 milyonluk bir nüfus yaşıyor. “Türklerin Dünyası” adlı kitap dil, kimlik, siyaset bağlamında okuyucuya Türkler’in tarihi derinliğinin ve coğrafi genişliğinin kültürel kodlarına ait bazı ipuçları sunmaktadır. Çeşitli dergilerde yayımlanmış 21 makalenin bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu kitapta Türkler’in dili, tarihi, kültürü, coğrafyası geniş bir çerçevede ele alınmıştır ve sosyo-politik hareketler üzerinde de durulmuştur.

Türkiye Türkçesi’yle yazılmış söz konusu eserinizden diğer Türk dilli toplumlar nasıl yararlanabilirler, herhangi bir dile çevrildi mi? Bir de bildiğiniz üzere günümüzde Türk Dünyasına ait alfabe ve ortak yazı dili ile ilgili hazırlık çalışmaları devam etmektedir. Bu hususta da görüşlerinizi merak ediyoruz.

1991’de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettiler ve 1992’de “Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi” adı altında Türkiye’de, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kırgızistan liderleri bir araya gelmiştir. Bu zirvede Nursultan Nazarbayev, diğer Türk Devletleri Başkanlarına şunu söylemişti: “Dostlarım, burada

**TÜRKİYE’NİN
BİRÇOK ŞEHİRİNDE
PARKLAR,
SOKAKLAR, CADDE
İSİMLERİ KAZAK
EDİPLERİ VE DEVLET
ADAMLARININ
ADLARINI
TAŞIMAKTADIR**

**TÜRKİYENİN
KÖPTEGEN
KALALARINDA
SAYBAKARTARFA,
KÖŞELERİGE, KÖŞE
ATAULARINA
KAZAK
JAZUŞILARININ
JƏNE MEMLEKET
KAYRATKERLERİNİN
ESİMDERİ BERİLGEN**

деген. 1970 жылдары Қазақстанда жазылған Олжас Сүлейменовтің «Азия» кітабы түрік пен шумердің параллелизміне қатысты және қоғам назарын аударған алғашқы еңбектердің бірі. Олжас Сүлейменов өз шығармасында қазақ, түрік және шумер тілдерінің байланысы туралы өте маңызды тарихи мәліметтер келтірген. Түркия, Әзірбайжан және Еуропа ғалымдары шумер мен түрік арасында көршілік қарым-қатынас орнағанын және түркілердің тарихы өте көне дәуірден бастау алатынын айтады. Қытай деректерінде түріктер туралы құжаттарды да кездестіреміз. Алтын адам Алматы, Қазақстан маңындағы Есік Қорғаннан табылды. Жақында Қазақстанның Алматы қаласының маңында сақ (скиф) кезеңдеріне жататын мыңдаған жаңа қазба деректер ортаға шықты. Осы тұжырымдарға сүйене отырып, түркілердің отаны қайда деген сұрақ туындайды. Түркологияда кеңінен қабылданған пікір бойынша, түркілердің отаны Алтай мен Саян тауларының айналасында көрсетілген, бірақ кейбір зерттеушілер оны Қазақстан, кейбір Кавказ, Еділ және Орал аймақтары ретінде көрсетеді. Демек бұл түркілер тарихының тереңдігінің белгісі. Сонымен қатар географиялық кеңдік мәселесі бар. Географиялық ені бойынша шамамен он бір немесе он екі миллион шаршы шақырым аумақты құрайды: солтүстігінде Арктикалық теңізге, оңтүстігінде Орталық Африкаға, батысында Венгрияға, шығыста Ұлы Қытай қорғанына және Маньчжурияға дейін жалғасып жатқан ұлан-қайыр аймақ. Бұл кең географиялық аймақта 250 миллион халық тұрады, олар жалпы алғанда түрік деп аталады, ал жіктеп келгенде әр түрлі атаулармен танымал. «Түріктер әлемі» деп аталатын кітап оқырманға түріктердің тарихи тереңдігі мен географиялық кеңдігі туралы мәдени кодтар жайында тіл, қауым және саясат тұрғысынан

Қазақстан 2050. МӘҢГІЛІК ЕЛ

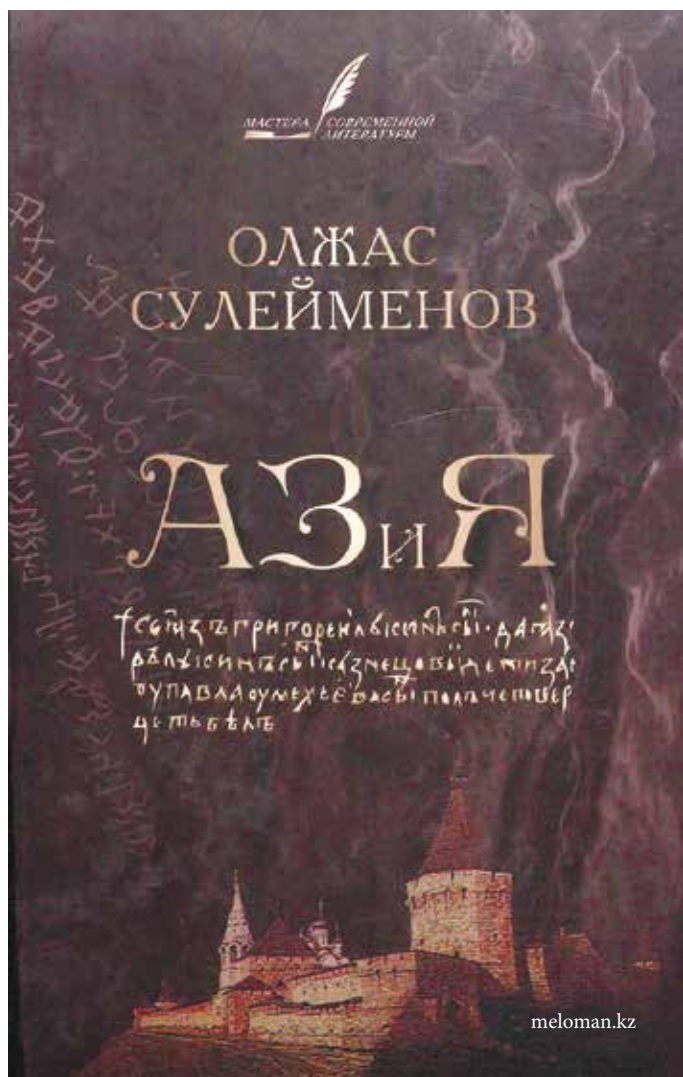
biz hep kardeşlikten bahsediyoruz ve bunun devamını istiyoruz. Fakat bu kardeşliği bizim balalarımız nasıl anlayıp, uygulayacaktır? Balalarımızın kardeşliğini geliştirmek için ortak-tarihimizi, ortak edebiyatımızı, ortak dilimizi ve ortak lügatımızı hazırlayıp onları okullarda okutmalıyız. Bu kardeşlik o zaman devam eder". Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da bir konuşmasında şöyle diyor: "Hiç kuşkusuz, aynı anne babanın çocukları, aynı ailenin fertleri, yani kardeşler birbirlerine karşı sorumluluk altındadır. Türkiye bu kardeşlik hukuku çerçevesinde her anlamda kardeşlerinin yanında olmuştur ve olmaya devam edecektir. Devletler farklı olsa da millet aynı millettir. Hüzünlerimizi ve sevinçlerimizi birbirimizin yüreğinde hissettiğimiz Türk Dünyası ve dayanışmamız elbet devam edecektir". Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi birbirinden biraz uzak kalmış ve dolayısıyla dilde birtakım farklılıklar oluşmuştur.

Son dönemlerde Kazakistan ve Türkiye arasında kültürel ilişkiler oldukça arttı. Bu kültürel bağlar yüzsene öncesi de vardı ve aydınlar birbirini takip ediyorlardı, örneğin Kurtuluş Savaşı döneminde Magjan Cumabay "Uzak-taki Kardeşime" şiiriyle Anadolu'daki kardeşlerinin acılarını paylaşmıştı. Günümüzde Türkiye'de Kazak edebiyatı, Kazak dili üzerine çalışan çok sayıda bilimadamı vardır. Kazak

birқатар дерек береді. Әр түрлі журналдарда жарияланған 21 мақаланың басын қосу арқылы жасалған бұл кітапта түріктердің тілі, тарихы, мәдениеті мен географиясы кең көлемде талқыланып, қоғамдық-саяси қозғалыстарға да назар аударылды.

Сіздің түрік тілінде жазған еңбегіңізді басқа түркі халықтары қалай тиімді пайдаланса болады, яғни қандай тілдерге аударылған? Түркі әлемінің әліпбиі мен ортақ жазба тілі бойынша дайындық жұмыстары бүгін де жалғасуда. Осы мәселе бойынша сіздің көзқарасыңыз бізді қызықтырады.

1991 жылы Орталық Азияда түркі республикалары өз тәуелсіздіктерін жариялады және 1992 жылы Түркия, Қазақстан, Әзербайжан, Түрікменстан және Қырғызстан басшылары «Түркітілдес елдер саммиті» деген атпен тұңғыш рет бас қосты. Осы саммитте Нұрсұлтан Назарбаев қатысып отырған мемлекет басшыларына былай деген еді: «Достар, біз әрқашан бауырластық туралы сөйлесеміз және оның жалғасқанын қалаймыз. Алайда біздің келешек ұрпақтарымыз осы бауырластықты қалай түсінеді әрі қалай жүзеге асырады? Біздің ұрпақтарымыздың бауырластығын дамыту үшін ортақ тарихымызды, ортақ әдебиетімізді, ортақ тілімізді және ортақ

edebiyatı ile ilgili çok sayıda eser yayımlandı. Özellikle son yıllarda Türkiye’de *Abay Yılı* çerçevesinde birçok etkinlik yapılmıştır. Türkiye’nin birçok şehrinde parklar, sokaklar, cadde isimleri Kazak edipleri ve devlet adamlarının adlarını taşımaktadır. Aynı şekilde, Kazakistan’da da Türkiye ile ilgili sokak, cadde adları vardır. Önemli olan iki kardeş ülkenin yakınlaşması için bu iradenin olmasıdır. Türk devletlerinin yakınlaşmasının önünde küçük de olsa bazı zorluklar vardır. Nursultan Nazarbayev bir program ve plan dahilinde kültürel olarak yakınlaşma çalışmalarını başlatmıştır. Bu tür çalışmalar çerçevesinde Kazakistan’da Uluslararası Türk Akademisi kurulmuştur. Kazakistan’ın şu anda uyguladığı “Mangilik El (Ebedi Millet)” siyasetine baktığımızda ilhamını Orhun Yazıtları’ndan almaktadır. Bu siyaset

сөздік қорымызды нығайтып, мектептерде оқытуымыз керек. Сонда ғана бауырластық әрмен қарай жалғасады». Түркия Республикасының Президенті Режеп Тайып Ердоған да өз сөзінде: «Біз еш шүбәсіз бір ата-ананың балаларымыз, бір отбасы мүшелеріміз, яғни бауырлар бір-біріне жауап береді. Түркия осы бауырластық заңы аясында барлық жағынан бауырларымен бірге болған және бола береді. Мемлекеттер әр түрлі болғанымен, ұлт – қашан да бір ұлт. Біз қайғымыз бен қуанышымызды бір-біріміздің жүрегімізден сезетін халықпыз және түркі әлемінің ынтымақтастығы сөзсіз жалғасады» деп атап көрсеткен. Қазақ тілі мен түрік тілі бір-бірінен біраз алшақ болғандықтан тілде кейбір айырмашылықтар да болады.

Соңғы уақытта Қазақстан мен Түркия арасындағы мәдени байланыстар айтарлықтай кеңейе түсті. Бұл мәдени байланыстар жүз жыл бұрын болған және зиялы қауым өкілдері бір-бірінің соңынан еріп отырған, мысалы, тәуелсіздік соғысы кезінде Мағжан Жұмабай Анадолыдағы ағайындарының қайғы-қасіретін «Алыстағы бауырыма» өлеңімен бөлісті. Бүгінгі таңда Түркияда қазақ әдебиеті мен қазақ тілі бойынша жұмыс жасайтын көптеген ғалымдар бар. Қазақ әдебиеті туралы бірқатар еңбектер жарық көрді. Әсіресе, соңғы жылдары Түркияда Абай жылы аясында көптеген іс-шаралар өткізілді. Түркияның көптеген қалаларында саябақтарға, көшелерге, көше атауларына қазақ жазушыларының және мемлекет қайраткерлерінің есімдері берілген. Сол сияқты Қазақстанда да Түркияға қатысты көше атаулары бар. Маңыздысы, екі бауырлас елдің жақындасуы үшін осы ерік-жігер болу керек. Түркі елдерінің жақындасуының алдында аз да болса қиындықтар болады. Нұрсұлтан Назарбаев бағдарлама мен жоспарлар аясында мәдени жақындасуды зерттеуді бастауға баса мән берді. Осындай зерттеулер аясында Қазақстанда Халықаралық Түркі академиясы құрылды. Қазіргі кезде Қазақстан жүзеге асырылып отырған «Мәңгілік Ел» саясатына көз жүгіртсек, ол Орхон жазуларынан шабыт алады. Осы саясат аясында Қазақстанда бірқатар қадамдар жасалды. Қазақстанның артықшылықтары да, қиындықтары да

çерçevesinde Kazakistan'da birtakım adımlar atılmıştır. Kazakistan'ın birtakım zorluklarının yanında avantajları da vardır. Bu zorluklar, bana göre, uzun yıllar Çarlık Rusyası'nda, daha sonra da Sovyet idaresinde kalan Kazakistan'ın dilinde, kültüründe, edebiyatında Ruslaştırma anlayışına uygun olan değişimler, bozulmalar ortaya çıkmıştır. Şimdi yavaş yavaş bu problemlerden kurtulma politikaları yürütülmektedir. Bu meselelerin en başında alfabe gelmektedir. Aslında 1930-40 yılları arasında Kazakistan Latin alfabesi kullandı. Ondan önce Arap alfabesi kullanılıyordu. Ahmet Baytursunov tarafından hazırlanan Latin alfabesi Kazakça'nın fonetik sistemine uygun bir alfabeydi. Kazakça dil bilgisi kitapları, okuma kitapları ondan öncesine dayanmaktadır.

Kazakistan'da 1860-70'li yıllarında İbray Altınсарин'in çalışmaları vardır. Çağdaş Kazak edebiyatının kurucusu olan İbray Altınсарин, Kiril alfabesiyle ilk kitapları yazmıştır. XV.-XVI. yüzyıla kadar Türkler'in ortak bir tarihini olduğunu bu kitabımızda ortaya koyduk. Bu ortak değerlerimiz günümüzde ilişkilerimizi geliştirmede önemli rol üstlenmektedir. Ulu önderimiz Atatürk 1933 yılında yaptığı bir konuşmada şöyle demişti: "Dil bir köprüdür, tarih bir köprüdür, kültür bir köprüdür. Uzmanlar bu konuda çalışmalar yapmalı ve bu köprüleri her zaman tahkim etmeli. Bunların ayakta durması için çalışmalı". İşte bizim yaptığımız çalışmalar da bugünkü özellikle Türkiye'de, Kazakistan'da, Azerbaycan'da devlet siyaseti haline gelmiş olan durumlar üzerine odaklanmaktadır. Türkiye'de basılan kitap Kazakistan'da nasıl okunacak veya Kazakistan'da basılan kitap Türkiye'de nasıl okunacaktır? Bu meseleyi kolaylaştıracak çözüm yazıda birlik fikridir. Türklerin ortak alfabe kullanması mümkün müdür? Türk Dünyası aydınları, ortak bir Türk alfabesi noktasında, 1992 yılında İstanbul'da Marmara Üniversitesi'nin düzenlediği bir kongrede bir araya geldiler ve 34 harfli Latin alfabesi esasında bir alfabe kabul ettiler. Azerbaycan, 1993 yılında bu alfabenin 32 harfini alarak kendi Latin alfabesini oluşturdu. Günümüzde Azerbaycan'da kullanılan alfabe ortak Türk alfabesinden alınmış bir alfabeydi. Türkmenistan ve Özbekistan da bu alfabeye geçmiş olmalarına rağmen, bazı harfler ortak Türk alfabesinden ziyade İngilizce'nin yazılımında kullanılan alfabeye daha yakındı. Öz-

бар. Бұл қиындықтар, менің ойымша, кеңес одағының басқаруында ұзақ жылдар бойы, содан кейін Кеңес өкіметі кезінде қалып қойған Қазақстанның тілі, мәдениеті мен әдебиетінде орыстандыру түсінігіне сәйкес өзгеріп, нашарлай берген. Енді біртіндеп осы мәселелерден арылуға бағытталған саясат жүргізілуде. Бұл мәселелердің басында әліпби тұр. Шындығында, 1930-1940 жылдар аралығында Қазақстан латын әліпбиін қолданды. Оған дейін араб алфавиті қолданылған. Ахмет Байтұрсынов дайындаған латын әліпбиі қазақ тілінің фонетикалық жүйесімен үйлесімді болды. Қазақ тілінің грамматикалық кітаптары мен оқулықтары сол кезден бастау алады.

Қазақстанда 1860-1970 жж. жылдарда Ыбырай Алтынсарин туралы зерттеулер болды. Заманауи қазақ әдебиетінің негізін қалаушы Ыбырай Алтынсарин кирилл алфавитімен алғашқы кітаптарын жазды. XV-XVI ғасырға дейінгі бұл кітаптарда біз түркілердің ортақ тарихы бар екенін аштық. Осы ортақ құндылықтар біздің қазіргі қатынастарымызды дамытуда маңызды рөл атқарады. Біздің ұлы көсеміміз Ататүрік 1933 жылы сөйлеген сөзінде: «Тіл - көпір, тарих - көпір, мәдениет - көпір. Сарапшылар бұл мәселеде жұмыс істеп, осы көпірлерді әрдайым нығайта түсуі керек. Бұл олардың тірі қалуы үшін жұмыс істеуі керек» - деп түйіндеген. Қазіргі таңда біздің жүргізіп отырған жұмысымыз әсіресе Түркия, Қазақстан және Әзірбайжанның мемлекеттік саясатына айналған жағдайларға бағытталған. Түркияда басылып шыққан кітап Қазақстанда қалай оқылады немесе Қазақстанда басылып шыққан кітапты Түркияда қалай оқымақпыз? Бұл мәселені жеңілдететін шешім - әрине ой мен сөздің бірлігі. Түркілерге ортақ алфавит қолдану мүмкін бе? Түркі әлемінің зиялылары 1992 жылы Стамбулда Мarmara университеті ұйымдастырған конгреске Түркі ортақ латын әліпбиін жасауға жиналып, 34 әріптен тұратын латын әліпбиіне негізделген алфавит қабылдады. Әзірбайжан 1993 жылы осы алфавиттің 32 әрпін алу арқылы өзінің латын әліпбиін жасады. Бүгінгі Әзірбайжанда қолданылатын алфавит түрік алфавитінен алынған. Бұл алфавитке Түркіменстан мен Өзбекстан да ауысқанымен, кей-

bekistan bunun farkına vardı ve 2023 yılına kadar bu alfabeyi ortak Türk alfabesine yakınlaştıracığını dile getirdi. Kazakistan ve Kırgızistan'da ise hala Kiril alfabesi kullanılıyor. Kazakistan ve Kırgızistan'ın birdenbire Latin alfabesine geçmemesinin nedenleri vardır.

Günümüzde Kazakistan'da Latin alfabesine geçme çalışmaları başlatılmış durumda. Bu süreçte Kazakistan'ın, diğer Türk devletlerinin yaptığı hataları tekrarlamaması için hangi önlemlere dikkat etmesi gerekir?

Kazakistan'da, 1992'den bugüne kadar Latin alfabesine geçme yolunda çabalar vardır. 2017-2018'den itibaren 4 çeşit Latin alfabesi taslağı hazırlanmıştır. 1992 yılında dilbilimi uzmanı bilim adamı Prof. Dr. Abdulali Kaydar'ın Nursultan Nazarbayev'e yazdığı bir mektup vardır. Sonradan bu alfabe konusu üzerinde uzun süre tartışmalar devam etmiştir. 28 Ocak 2021 yılında Başbakan Askar Mamin Latin alfabesinin yeni versiyonunu kamuoyuna açıkladı. Başbakan açıklamasında, bu versiyonun 40 civarında taslak içinden seçilmiş bir versiyon olduğunu belirtmiştir. Bu versiyonda 28 farklı sese karşılık 31 harf yer almaktadır. Önceki versiyonlara göre çok iyi bir taslaktır. Çünkü son alfabe taslağı, ortak Türk alfabesine %95 uyumluluk sağlamaktadır. Fakat Kazakça'nın yazımını ve öğretimini zorlaştıran ve ortak Türk alfabesini bozacak bazı harfler vardır: Kazakça'daki ы, і, у, ү, ұ, sesli harflerle birlikte birleşik sesi gösteren я, ю seslerinin yazıya aktarılması esnasında bir sürü tartışmalar ortaya çıkmaktadır. Kazakistan devlet adamları ve bilim adamları bu alfabe taslaklarını kamuoyuna sunarak onların da görüşlerini bildirmelerine olanak vermektedir. Günümüze kadar sunulmuş olan bu alfabe taslaklarını incelerken dikkat ettiğim husus, her yeni taslak bir öncekini düzeltilmiş, hatalarından arındırmış vaziyettedir. Nursultan Nazarbayev, 2025 yılında

**KAZAKİSTAN'IN ŞU
ANDA UYGULADIĞI
“MANGİLİK EL
(EBEDİ MİLLET)”
SİYASETİNE
BAKTIĞIMIZDA
İLHAMINI
ORHUN
YAZITLARI'NDAN
ALMAKTADIR**

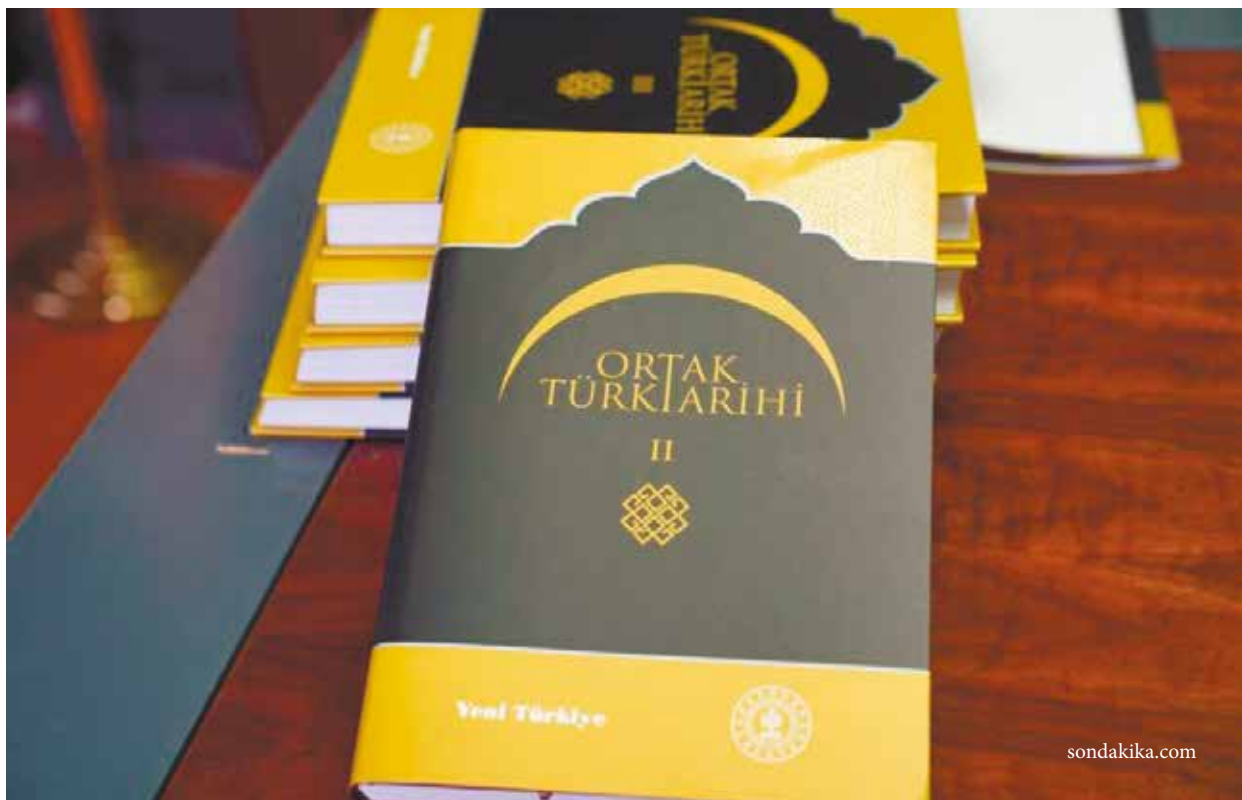
**ҚАЗІРГІ КЕЗДЕ
ҚАЗАҚСТАН ЖҮЗЕГЕ
АСЫРЫЛЫП
ОТЫРҒАН
«МӘҢГІЛІК ЕЛ»
САЯСАТЫНА
КӨЗ ЖҮГІРТСЕК,
ОЛ ОРХОН
ЖАЗУЛАРЫНАН
ШАБЫТ АЛАДЫ**

бір әріптер ортақ түрік алфавитіне қарағанда ағылшын тілінде қолданылатын алфавитке жақынырақ. Өзбекстан мұны түсініп, 2023 жылға қарай бұл алфавитті түркі ортақ латын әліпбиіне жақындата түсетінін мәлімдеді. Кирилл алфавиті әлі күнге дейін Қазақстан мен Қырғызстанда қолданылады. Қазақстан мен Қырғызстанның латын әліпбиіне бірден ауыспауының да өзіндік себептері бар.

Бүгінде Қазақстанда латын әліпбиіне көшу жұмыстары басталды. Осы үдерісте басқа түркі елдерінің жіберген қателіктерін қайталамау үшін Қазақстан қандай сақтық шараларына назар аударуы керек?

Қазақстанда латын әліпбиіне көшуге 1992 жылдан бастап күш салынды. Латын әліпбиінің 4 түрі 2017-2018 жылдар аралығында дайындалған. 1992 жылы лингвист ғалым профессор, доктор Әбдуәлі Қайдардың елбасы Нұрсұлтан Назарбаевқа жазған хаты бар. Кейіннен бұл алфавит туралы пікірталастар ұзақ уақыт жалғасты. 2021 жылы 28 қаңтарда премьер-министр Асқар Мамин латын әліпбиінің жаңа нұсқасын көпшілікке жария етті. Премьер-Министр өз мәлімдемесінде бұл нұсқа шамамен 40 жобаның ішінен сараланғанын мәлімдеді. Бұл нұсқада 28 түрлі дыбысқа 31 әріп бар. Алфавит жобасы жалпы түрік алфавитімен 95% үйлесімділікті қамтамасыз ететіндіктен, алдыңғыларымен салыстырғанда өте тиімді нұсқа. Алайда, қазақ тілін жазу мен үйретуді қиындататын және жалпы түрік алфавитін бұзатын кейбір әріптер бар: ы, і, у, ү, көрсеткіш, я, ю дауыстыларының транскрипциясы кезінде көптеген пікірталастар болады, бұл қазақ тілінде дауысты дыбыстармен тіркескен дыбысты көрсетеді. Қазақстанның мемлекет қайраткерлері мен ғалымдары бұл әліпби жобаларын көпшілікке ұсына отырып өз пікірлерін айтуға мүмкіндік берді. Осы күнге дейін ұсынылған әліпби жобаларын қарастыру кезінде назар аударатын мәселе - әрбір

sondakika.com

Kazakistan'ın Latin alfabesine geçme sürecinin tamamlanacağını belirtmişti. Fakat bu sürecin 2031 yılına kadar uzatıldığı açıklandı.

Ortak Türk alfabesi ve ortak Türk dili kavramı Türk devletleri tarafından nasıl kabul edilebilir? Türk devletlerinin ortak alfabe-ye geçiş yapmaları için ne tür çalışmalara ihtiyaç vardır?

Ortak Türk alfabesi 34 harften oluşmaktadır. 1992 yılında İstanbul'da Marmara Üniversitesi'nin düzenlediği kongrede bu alfabe ile ilgili birtakım kararlar alınmıştır. Tüm Türk dünyasının bilim adamları tarafından da kabul görmüştür. Orada alınan karar şuydu, her Türk dilinin kendine göre farklı sesleri var, mesela, Kazakça'da 34 ses varsa, Türkçe'de 29 ses var, Azerbaycan Türkçesi'nde 32 ses var. Dolayısıyla bu 34 harfli ortak alfabeden her devlet kendi dilinin imkanlarına göre harf alma kararı almıştı. Azerbaycan bu kararı yerine getirdi. Bu alfabede birlik noktası kolay çözülebilir, önemli olan sağlam iradenin gösterilmesi ve o ruhu insanlarımıza hissettirebilmemizdir. 1992 yılında Türk devletleri başkanları bir araya geldiğinde ortak iletişim dili olarak Rus-

→

жаңа жоба алдыңғы нұсқасының қателіктерін түзетіп жаңалайды. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2025 жылы Қазақстанның латын әліпбиіне көшуі аяқталады деп мәлімдеді. Алайда бұл үдерістің 2031 жылға дейін ұзартылғаны жарияланды.

Ортақ Түркі латын әліпбиі мен ортақ түрік тілі ұғымын түрік мемлекеттері қалай қабылдауы мүмкін? Жалпы алфавитке көшу үшін түрік мемлекеттері үшін қандай жұмыстар жасау керек?

Ортақ Түркі латын әліпбиі 34 әріптен тұрады. 1992 жылы Стамбулдағы Мармара университеті ұйымдастырған конгресте осы алфавитке қатысты кейбір шешімдер қабылданды. Оны бүкіл түркі әлемінің ғалымдары қабылдады. Онда қабылданған шешім әр тілдің өзіне тән әр түрлі дауыстарына ие болатынын, мысалы, егер қазақ тілінде 34 дауыс болса, түрік тілінде 29 дауыс, ал әзірбайжан тілінде 32 дауыс бар. Сондықтан әр мемлекет осы 34 әріптен тұратын ортақ алфавиттен әріптерді өз тілінің мүмкіндігіне қарай алуға шешім қабылдады. Әзірбайжан бұл шешімді жүзеге

қа'ы'ı kullanıyorlardı. Belki ortak dil, yapay bir dil günümüzde biraz zor olabilir, fakat ileride ortak iletişim dili olarak Türk lehçelerinden biri seçilebilir. Günümüzde Türkiye Türkçesi İngilizce gibi çok merak edilen diller arasındadır. Bunu bir Türkiye Türk'ü olduğum için söylemiyorum, bir gerçek gündemi ortaya koyuyorum. Dünyanın her yerinde Yunus Emre Enstitüsü tarafından verilmekte olan Türkçe dil kurslarına olan ilgi çok yüksek derecededir diyebiliriz. Yüz sene öncesi Türk dünyasında iki yazı dili vardı: birincisi Doğu Türkçesi dediğimiz Çağatay Türkçesi temelli yazı dili, ikincisi ise Batı Türkçesi dediğimiz Osmanlı Türkçesi temelli bir yazı diliydi. Bütün bunların birleşmesini oluşturan Gaspıralı İsmail, Kırım'da Tercüman adında gazete çıkarmıştı ve bu gazete "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganıyla hem Kaşgar'da, hem Taşkent'te hem Tiflis'te hem İstanbul'da okunuyordu. İşte bu iki yazı diliyle Türk aydınları bir asır önce birbirlerini matbuatta anlıyorlardı. Araya Sovyetler Birliği denilen farklı bir blokta yer alan demir perdeli bir devlet girdi. Ortaya çıkan siyasi rejimler neticesinde Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında bağlantılar zayıflamış, hatta ilişkiler tamamen kesilme noktasına gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığının ilanından sonra, son otuz yılda bu mesele yeniden ele alındı. Türk dünyasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler büyük bir hızla gelişmektedir.

Sizin İran'la ilgili çalışmalarınızın olduğunu biliyoruz. Günümüzde İran'da yaşayan Türkler ve konuştukları Türkçe'nin durumu hakkında ne söyleyebilirsiniz?

Türk dili konuşan Türk varlığının Türkiye'den sonra en kalabalık nüfusu İran'da yaşıyor. Türkiye'nin nüfusu 83 milyon, İran'ın nüfusu da 83 milyondur. Ancak İran'ın yüzölçümü Türkiye'nin iki katıdır. İran'ın nüfusunun yaklaşık yarısı (%40 civarı) Türkler'den

**AHMET
BAYTURSUNOV
TARAFINDAN
HAZIRLANAN LATİN
ALFABESİ
KAZAKÇA'NIN
FONETİK SİSTEMİNE
UYGUN
BİR ALFABEYDİ**

**AХМЕТ
БАЙТҰРСЫНОВ
ДАЙЫНДАҒАН
ЛАТЫН ӘЛІПБИ
ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ФОНЕТИКАЛЫҚ
ЖҮЙЕСІМЕН
ҮЙЛЕСІМДІ БОЛДЫ**

асырды. Бұл алфавиттегі бірлік нүктесін оңай шешуге болады, ең бастысы - күшті ерік-жігер көрсетіп, өз халқымызға сол рухты сезіндіре алу. 1992 жылы түркі елдерінің басшылары бас қосқан кезде олар орыс тілін ортақ қатынас тілі ретінде қолданды. Мүмкін, ортақ тіл жасау бүгінде сәл қиынға соғуы мүмкін, бірақ болашақта түрік диалектілерінің бірін жалпы қатынас тілі ретінде таңдауға болады. Бүгінгі таңда Түркия түрік тілі ағылшын тілі сияқты ең қызығушылық танытатын тілдердің бірі болып табылады. Бұл сөзді өзім түрік болғандықтан емес, нақты қаралатын мәселе ретінде алға қойып отырмын. Әлем бойынша Юнус Эмре институты ұсынатын түрік тілі курстарына деген қызығушылық өте жоғары деңгейде деп айта аламыз. Осындай зерттеулердің нәтижесінде түрік тілі ортақ қатынас тілі бола алады. Жүз жыл бұрын түрік әлемінде екі жазба тіл болған: біріншісі - біз шағатай түрігі деп атайтын шағатай тіліне негізделген жазба тіл, ал екіншісі - біз батыс деп атайтын Османлы түріктеріне негізделген жазба тіл. Осылардың одағын құрған Ысмаил Ғаспыралы Қырымда "Тәржіман" деп аталатын газет шығарған және бұл газет Қашқарияда да, Ташкентте де, Тбилисиде де, Стамбулда да «Тілде, пікірде, істе бірлік» деген ұранмен оқылды. Осы екі жазбаша тілмен түркі зиялылары бір-бірлерін бір ғасыр бұрын да баспа түрінде түсінді. Кеңес Одағы деп аталатын басқа блокта орналасқан темір пердесі бар мемлекет араша түсті. Пайда болған саяси режимдердің нәтижесінде Түркия мен Орта Азия түркі елдері арасындағы байланыстар әлсіреді, тіпті байланыстар толық үзілді. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін және Орта Азия түркі республикаларының тәуелсіздігі жарияланғаннан кейін бұл мәселе соңғы отыз жылда қайта қаралды. Түркі әлеміндегі саяси, экономикалық және мәдени қатынастар қарқын-

oluşuyor dersek abartmış olmayız. Türk boy-larından Azerbaycan Türkleri, Türkmen Türk-leri, Kaşkay Türkleri, Horasan Türkleri, Halaç Türkleri yaşamaktadır. İran'da en kalabalık Türk topluluğu Azerbaycan Türkleri (30 mil-yon), kendilerini Azeri veya Azerbaycan olarak değil, Türk olarak tanımlıyorlar ve Azeri kav-ramına karşılar. Azeri kavramının Türklükle bir ilgisi olmadığını belirtiyorlar.

İran'ın resmi dil politikası aslında Anayasanın 15., 16. ve 19. maddelerinde belirtilmiştir. Bu maddelere göre, 15. maddede İran'ın resmi dilinin Farsça olduğu ifade ediliyor. 16. madde Arapça, 19. maddede ise diğer etnik grupların dillerinin kullanım hakkı olduğu belirtilmesi-ne rağmen İran nüfusunun neredeyse yarısını oluşturan Türkler ana dili kullanımından mah-rumlardır. Ana dili konuşma dili olarak vardır, fakat dil eğitimi, öğretimi noktasında faaliyet-ler yoktur. Dünyada Türkçe en fazla nerede konuşuluyor diye sorulduğunda, şehir olarak İstanbul birinci, Tahran ikinci sırada yer alır. Fakat ne yazık ki, İran'da Türkler ana dillerini öğrenme hakkına sahip değildirler. Bu acı ve-rici bir durumdur. İran'da yaşayan Türkler iki dillidir: Farsça ve kendi ana dilleri vardır. Türk-ler'den Halaç Türkleri, Sungur Türkleri, Hora-san Türkleri, daha çok yeni nesil arasında ana dili unutulmaktadır veya sadece konuşma dili, mutfak dili haline gelmiştir. Yani bu diller yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Türkiye'de İran'la ilgili araştırmalar pek fazla yapılmamıştır. Ama 2000'li yıllardan itibaren daha hızlı bir şekilde Türkiye'de İran üzerinde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Günümüz-de bu alanda çalışan onlarca bilim adamı var-dır. Ben de bu çerçevede çalışma yapan bilim adamlarından biriyim. Bu alanda 2006'da "Sal-mas Ağzı, Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir Değerlendirme" başlıklı doçentlik tezim ve 2012'de Halaç Türkçesi ile ilgili "Halaç Türkçesi Metinleri, Qarşu Baluqqa Selam" adlı çalış-malar yapmıştım. 2016'da "İran'da Türkler ve Türkçe" başlıklı bir kitabı Talip Doğan'la birlik-te yayımlamıştık. Bu eserde İran'da kullanılan Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kaş-kay Türkçesi, Halaç Türkçesi ve Horasan Türk-çesi metinlerini, gramerlerini ve Türkiye Türk-çesi'ne aktarımını ele almıştık. 2018 yılında "Türk Dilinin Uzak Lehçeleri" adlı bir kitapta Halaç Türkçesi metinleri ve grameri ile ilgili bir çalışma yaptık. Son zamanlar İran'da yaşayan

ды дами бастады.

Сіздің Иран туралы еңбектеріңіздың бар екенін білеміз. Бүгінгі Иранда тұратын түріктер және олар қолданатын түрік тілінің жағдайы туралы не айта аласыз?

Түрік тілінде сөйлейтін түріктердің саны жағынан Түркиядан кейінгі екінші ірі халық Иранда тұрады. Түркия халқы - 83 милли-он, ал иран халқы да - 83 миллион. Алайда, Иранның жер көлемі Түркиядан екі есеге көп. Егер Иран халқының жартысына жуығы (шамамен 40%) түріктерден тұрады десек, артық айтқандық болмас еді. Иранда түркі халықтарынан әзірбайжандар, түрікмен-дер, қашқайлар, хорасандар және халаштар тұрады. Ирандағы ең көп жиналған түрік қауымдастығы - Әзірбайжандар (30 милли-он) олардың көпшілігі өздерін әзірбайжан-быз десе кейбірі өздерін әзірбайжан емес, түрікпіз деп санайды әрі олар әзірбайжан түсінігіне қарсы. Олар әзірбайжан ұғымы-ның түрікпен ешқандай байланысы жоқ деп санайды.

Иранның мемлекеттік тіл саясаты іс жүзін-де атазаңның 15, 16 және 19-баптарында көрсетілген. Осы баптарға сәйкес 15-бап-та Иранның ресми тілі парсы тілі екендігі айтылған. 16-бапта араб тілі мен 19-бап-та басқа этностардың тілдерін қолдануға құқылы делінгенімен, Иран халқының жартысына жуығын құрайтын түріктер ана тілін айырылған. Ана тілі ауыз екі сөйлеу тілі ретінде қолданылады, бірақ тілдік білім беру мен оқыту кезінде ешқандай іс-ша-ралар жоқ. Әлемде түрік тілі қай жерде көбірек қолданылады деген сұраққа Стам-бул бірінші, Тегеран екінші орында. Бірақ, екіншке орай, Ирандағы түріктердің ана тілін үйренуге құқығы жоқ. Бұл ауыр жағдай. Иранда тұратын түріктер екі тілді: парсыша және олардың өздерінің ана тілі бар. Түрік-тер, халаштар, сонқорлар, хорасандар ара-сында, көбіне жаңа буын арасында ана тілі ұмытылған немесе тек сөйлеу тілі мен ас-паздық тілге айналған. Демек, бұл тілдердің жойылып кету қаупі бар.

Түркияда Иран туралы зерттеулер онша көп жүргізілген жоқ. Бірақ 2000-шы жылдардан бастап Түркияда Иран туралы зерттеулер көбірек жүргізіле бастады. Қазір бұл сала-

Türkler Türkiye’de Türkoloji alanında eğitim almaya başladılar. İran’dan lisans eğitimi için gelen öğrencilerin çalışma alanları kendi yörelerinin dilleri ile ilgili araştırmalar üzerindeydi. Diyelim ki Erdebil Ağzı, Bahar Ağzı, Zencen Ağzı, Urmiye Ağzı gibi lisans çalışmaları sonradan kitap olarak da yayınlanmıştır. Günümüzde Türkiye; Türkoloji araştırmalarının merkezi haline dönmüştür. Bugün neredeyse yüksek lisans öğrencilerini de dahil ettiğimizde yaklaşık 5 bin civarındaki bir kadro, tarihi ve çağdaş Türk dilleri araştırmaları üzerinde çalışmalar yapmaktadır. En az araştırılan konulardan biri de İran Türkleri, Irak Türkleri, Suriye Türkleri’dir. Halbuki bu devletler coğrafi bakımdan Türkiye’nin hemen yanı başındadır. Ülkemizde Sibirya’daki Tuva Türkleri, Hakas Türkleri belki de daha fazla araştırılmıştır.

Türkçülük, Yeni Avrasyacılık ve Turancılık’tan da bahsetmek istiyorum. Aslında Kazakistan için bu diller siyasetten ziyade milli politikanın bir parçasıdır. 2008 yılında Nazarbayev’in himayesinde Turan Atlası’nın hazırlandığını görüyoruz. 2009 yılında Canseyit Tuymebayev tarafından hazırlanan “Turan Dil Birliği Teorisi” başlıklı çalışma vardır. Bu iki çalışmayı, Kazakistan’da Türkoloji bağlantılı devlet siyasetine yönelik örnek çalışmalar olarak değerlendirebiliriz. Kazakistan yöneticileri ve aydınları Avrasya adından ziyade Turan adını kullanıyorlar. Bu görüş aslında Çarlık Rusyası döneminden itibaren Türkler ve Ruslar’ın, yani Ruslar’ı da dışlamayan, bir arada tutan bir iş birliği, bir dünya siyasetidir. Bu Avrasyacılığın kurucu babalarından biri Rus Nikolay Trubetskoy’dur. Bugün Kazakistan’da bu anlayışın yeniden Türkolojik temelli ortaya çıkması, Mengilik El siyasetini doğurmuştur. Mengilik El siyaseti, Orhun Yazıtları’na ve daha eskiye uzanmaktadır. Bizim yani Kazak Türkleri’nin Kazakistan’da kalıcı olmamız, ebedi olarak yaşayabilmemiz için mirasımıza sahip çıkmamız gerektiğinin

**GÜNÜMÜZE
KADAR SUNULMUŞ
OLAN BU ALFABE
TASLAKLARINI
İNCELERKEN DİKKAT
ETTİĞİM HUSUS,
HER YENİ TASLAK
BİR ÖNCEKİNİ
DÜZELTMİŞ,
HATALARINDAN
ARINDIRMIŞ
VAZİYETTEDİR**

**ОСЫ КҮНГЕ ДЕЙІН
ҰСЫНЫЛҒАН
ӘЛІПБИ
ЖОБАЛАРЫН
ҚАРАСТЫРУ
КЕЗІНДЕ НАЗАР
АУДАРАТЫН
МӘСЕЛЕ - ӘРБЫР
ЖАҢА ЖОБА
АЛДЫҒЫ
НҰСҚАСЫНЫҢ
ҚАТЕЛІКТЕРІН
ТҮЗЕТІП
ЖАҢАЛАЙДЫ**

да ондаған ғалымдар жұмыс істейді. Өзімді де осы шеңберде жұмыс істейтін ғалымдардың қатарындамын деп есептеймін. Бұл салада мен 2006 жылы «Салмас диалекті, Оңтүстік әзірбайжандар» атты доценттік диссертациямды және 2012 жылы Халаш түріктеріне арналған «Халаш түрік мәтіндері: Қаршу Балұққа Селам» атты ғылыми жұмыстар жасадым. 2016 жылы Талип Доганмен бірге «Ирандағы түріктер және түрік тілі» атты еңбек шығардық. Бұл жұмыста біз Әзірбайжан, түрікмен, қашқай, Халаш және хорасан тілдерінің Иранда қолданылған мәтіндерін, олардың грамматикалық ерекшеліктерін және түрік тіліне аудармаларын талқыладық. 2018 жылы біз Халаш тілінің мәтіндері мен грамматикасы бойынша «Түрік тілінің U зақ диалектілері» атты зерттеу жұмысын жазып шықтық. Соңғы уақытта Иранда тұратын түріктер Түркияда түркология бойынша білім ала бастады. Жоғары оқу орындарында білім алу үшін Ираннан келген студенттер оқып жатқан аумақтағы түрік тілі мен өз аймақтарының тілдері туралы зерттеулер жасады. Ардебил диалекті, Бахар диалекті, Зенсен диалекті, Урмие диалекті сияқты магистранттардың жұмыстары кейінірек кітап болып басылып шықты. Түркия - түркітанудың зерттеу орталығына айналды. Бүгінде магистранттарды қосқанда, бес мыңға жуық қызметкер тарихи және қазіргі заманғы түркі тілдерін зерттеуде жұмыс істейді. Аз зерттелген пәндердің бірі - Ирандағы түріктер, Ирақтағы түріктер және Сириядағы түріктер, бұл мемлекеттер географиялық жағынан Түркияға жақын орналасқан болса да, оларға қарағанда біздің елде Сібірдегі тывалар мен хакастар көбірек зерттелген.

Сондай-ақ түрікшілдік, жаңа еуразияшылдық және тұраншылдық туралы айтқым келеді. Шын мәнінде, Қазақстан үшін бұл тілдер саясаттан гөрі ұлттық саясаттың бөлігі болып табылады. 2008 жылы Назарбаевтың қолдауымен Тұран Атласының дайын-

altını çizer. Bu ancak Türkoloji çalışmalarıyla gerçekleştirilebilir. Tabii ki, Latin alfabesine geçme de bunun bir parçasıdır. Günümüzde alfabe meselesi bir problem olarak karşımızda dursa da mutlaka ilmi esaslar dahilinde Türk-lüğün hayrına bir çözüme kavuşacaktır diye düşünüyoruz.

Son olarak sormak istediğimiz mesele, üzerinde tartışmaların olduğu “Azerbaycan Türkü” veya “Azeri” tanımlaması üzerine olacak. Bu konudaki düşüncelerinizi paylaşabilir misiniz?

Azerbaycan, bir ülkenin adıdır. 1936 yılına kadar Azerbaycan’da Azerbaycanca, Azerbaycan dili diye bir kavram yoktu. 1936’da Stalin’in emriyle Türk sözü yasaklandı, halbuki bu tarihe kadar Azerbaycan nüfus cüzdanında Türk yazılıyordu. Ama Türklüğü bölmek, parçalamak, Sovyetler Birliği’nin kendi siyasetine uygundu. Sonradan Azeri ifadesi daha fazla kullanılır hale gelmiştir. Aslında Azeri kelimesi Fars unsurlarına ait bir tanımlamadır. Bu bakımdan da İran’da yaşayan Türkler kendilerine Azeri denilmesini istemiyorlar. Onlar: “Men Türkem” diye haykırıyorlar. Azeri sözü bilinçli olarak Türklüğü bölmek için kullanılır. Fakat bilimsel tasniflerde yaygın kabuller de olduğu için zaman zaman kullanıldı. Benim şahsi görüşüm ise, en doğrusu Azerbaycan Türkü demeliyiz. Azerbaycan’ın eski Cumhurbaşkanı merhum Haydar Aliyev şunu demişti: “Tek millet iki devlet”.

Sizin şahsınızda Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’ne bağlı Avrasya Araştırma Enstitüsü’ne bana bu imkanı tanıdığı için teşekkür ediyorum. Kazakistan’a en kalbi duygularla selamlarımı ve saygılarımı iletiyorum.

далғанын білеміз. 2009 жылы ЖансейітТүймебаевтың демейінде дайындаған «Тұран тілдер бірлігінің теориясы» атты зерттеулер болды. Бұл екі зерттеуді біз Қазақстандағы түркітану ғылымына қатысты мемлекеттік саясатқа бағытталған нысан ретінде бағалауға болады. Қазақстанда мемлекет басшылары мен зиялы қауымы Еуразия атауынан гөрі Тұран атауын көбірек қолданады. Бұл көзқарас іс жүзінде түркілер мен орыстарды ынтымақтастыратын, яғни

орыстарды шеттетпейтін және оларды кеңес одағынан бері бірге келе жатқан бірлескен ынтымақтастықтан туған әлемдік саясат. Ал еуразияшылдықтың негізін қалаушылардың бірі - ұлты орыс Николай Трубецкой. Бүгінгі таңда Қазақстанда түркі тануға негізделген «Менгілік Ел» ұғымы туындады. «Менгілік Ел» түсінігі Орхон жазба ескерткіштерінен және одан ертеректен бастау алады. Ол қазақтың Қазақстанда тұрақты болып, мәңгілік өмір сүру үшін мұраларымызды қорғауымыз керектігін көрсетеді. Бұған тек түркі тану зерттеулері арқылы қол жеткізуге аламыз. Әрине, латын әліпбиіне көшу де осы саланың бір бөлігі. Бүгінде таңда әліпби ұғымы шешілмеген мәселе болып тұрса да, түркітану ғылымы негіздер аясында шешімін табатыны сөзсіз.

Соңғы сұрағымыз “Әзірбайжандар” немесе “Әзірбайжан” анықтамалары туралы болмақ, олар жайлы пікірталастар да баршылық, осы тақырып бойынша ой бөліссеңіз.

Әзірбайжан - бұл елдің атауы. 1936 жылға дейін Әзірбайжанда әзірбайжан немесе әзірбайжан тілі сияқты ұғым болмаған. 1936 жылы Сталиннің бұйрығымен түрік сөзіне тыйым салынды, ал сол уақытқа дейін әзірбайжандардың жеке куәлігінде түрік деп жазылатын еді. Түрікшілдікті бөлу Кеңес Одағының саясатына сәйкес келді, сонымен «Әзірбайжан» сөзін жиі қолданыла бастады. «Әзірбайжан» сөзі парсы элементтеріне қатысты анықтама. Осыған байланысты Иранда тұратын түріктер «әзірбайжан» аталғысы келмейді. Олар үнемі: «Мен түрікпін» деп жар салады. «Әзірбайжан» сөзі түріктілікті бөлшектеу үшін әдейі қолданылады. Дегенмен, ғылыми жіктемелерде кең таралған қабылдаулар бар болғандықтан әлі күнге дейін қолданылды. Менің жеке пікірім - біз оны әзірбайжандық түріктер деп атауымыз керек. Әзірбайжанның бұрынғы президенті марқұм Гейдар Алиев: «Бір ұлт, екі мемлекет» деген елі.

Маған осындай мүмкіндік бергені Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтына алғыс айтамын. Қазақстанға шын жүректен сәлем жолдаймын және құрметімді білдіремін.

KIRGIZISTAN'IN YENİLENEBİLİR ENERJİ SEKTÖRÜNDEKİ GELİŞMELER

DINARA TALDYBAYEVA

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ

ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГЕТИКА САЛАСЫНДАҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР

Дүниеде petrol, doğa газ ve kömür gibi fosil yakıtların rezervlerinin azalması ve yıllar itibariyle artmakta olan çevre kirliliği konuları ülkeleri, alternatif enerji kaynaklarının potansiyelinin geliştirilmesi konusuna daha fazla ilgi göstermeleri gerekliliğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, ülkeler enerji ihtiyaçlarını verimli bir şekilde karşılayabilmek için farklı enerji kaynaklarından faydalanma yoluna gitmekte ve enerji politikalarını belirlerken, ihtiyacı en verimli bir şekilde karşılarlarken aynı zamanda çevre sorunlarını asgariye düşürecek enerji türlerini kullanmayı hedeflemektedir.

Kırgızistan, coğrafi konumundan dolayı yıllık 840.2 milyon TEP olarak tahmin edilen yüksek yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeline sahiptir (Kırgız Cumhuriyeti Enerji ve Sanayi Bakanlığı Raporu, 2013). Bu rakam 142.5 milyar kWh'e eşit olmakta olup Kırgızistan Rusya ve Tacikistan'dan sonra Bağımsız Devletler Topluluğu içerisinde potansiyel bakımından üçüncü sırada yer almaktadır (Dikambayev, 2019). Fakat ülke halihazırda bu potansiyelinin sadece %10'unu kullanabilmektedir. Ülkenin başlıca yenilenebilir enerji kaynakları güneş enerjisi, hidroelektrik, rüzgar enerjisi ve biyokütle enerjisidir. Kırgız Cumhuriyeti Sanayi, Enerji ve Toprak Altı Kullanımı Devlet Komitesi'nin verilerine göre, güneş enerjisi santralleri – yılda 490 milyon kWh, küçük hidroelektrik santralleri – yılda 5-8 milyar kWh, rüzgar enerjisi – yılda 44.6 milyon kWh ve biyokütleden yılda 1.3 milyar kWh enerji üretme imkanına sahiptir (K.C.

Әлемде мұнай, табиғи газ және көмір сияқты қазба отындарының қорының азаюы және қоршаған ортаның ластануының жылдан-жылға артуы елдер үшін баламалы энергия көздерінің әлеуетін дамытуға көп көңіл бөлу қажеттілігін анықтайды. Сондықтан елдер өздерінің энергия қажеттіліктерін тиімді жолмен қамтамасыз ету үшін әртүрлі энергия көздерін пайдалануға тырысады және өздерінің энергетикалық саясаттарын анықтай отырып, қажеттіліктерді ең тиімді түрде орнын толтырып, экологиялық проблемаларды азайтуға мүмкіндік беретін энергия түрлерін пайдалануды мақсат етеді.

Қырғызстан өзінің географиялық орналасу ерекшелігіне байланысты жылына 840,2 млн.тонна мұнай эквивалентіне саяй келетін жаңартылатын энергия әлеуетіне ие (Қырғыз Республикасы Энергетика және өнеркәсіп министрлігі, 2013 ж.). Бұл көрсеткіш 142,5 миллиард кВт/сағ құрайды және Қырғызстан әлеуеті бойынша Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығында Ресей мен Тәжікстаннан кейін үшінші орын алды (Дикамбаев, 2019). Алайда, ел қазіргі уақытта осы әлеуеттің тек 10%-ын пайдаланады. Қырғызстандағы негізгі жаңартылатын энергия көздері күн энергиясы, су энергетикасы, жел энергиясы және биомасса энергиясы болып табылады. Қырғыз Республикасының Өнеркәсіп, энергетика және жер қойнауын пайдалану жөніндегі мемлекеттік комитетінің мәліметтері

Санayi, Enerji ve Toprak Altı Kullanımı Devlet Komitesi, 2018). Buna rağmen alternatif enerji kaynaklarından faydalanma oranı %1'in altındadır. Bundan dolayı Kırgızistan'da son yıllarda yeşil enerjiye geçiş yolunda birtakım ciddi adımlar atılmaktadır.

Bu doğrultuda, ilk olarak, 2019'un Ekim ayında Kırgızistan, atmosfere karbondioksit gazının salınımını azaltma taahhüdünü getiren Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne ilişkin Paris Anlaşması'nı imzaladı. Bu çerçevede hükümet, emisyon seviyelerini düzenli olarak raporlamak üzere iklim değişikliği ile mücadele için bir plan hazırlamaktadır. Bu anlaşma kapsamında Kırgızistan, gelişmiş ülkelerin yıllık yaklaşık 100 milyar dolar ayırdığı Yeşil İklim Fonu'ndan finansman temin etme imkanına sahiptir. Kırgızistan Cumhuriyeti İklim Finansmanı Merkezi'nin verilerine göre, bugüne kadar orman ve meralarda iklim yatırımlarını destekleyerek Kırgızistan'da karbon tutulmasını artırmaya yönelik bir proje için 29.9 milyon dolar; Kırgızistan'da gıda güvenliğinden yoksun ve savunmasız toplulukları destekleyecek

boyunша күн электр станциялары жылына 490 млн. кВт/сағ, шағын су электр станциялары жылына 5-8 млрд. кВт/сағ, жел энергиясы жылына 44,6 млн. кВт/сағ. және биомассадан жылына 1,3 млрд. кВт/сағ. өндіру мүмкіндігіне ие (Қырғыз Республикасы Өнеркәсіп, энергетика және жер қойнауын пайдалану жөніндегі мемлекеттік комитеті, 2018 ж.). Осыған қарамастан, баламалы энергия көздерін пайдалану коэффициенті 1%-дан төмен. Сондықтан, соңғы жылдары Қырғызстанда жасыл энергетика өндірісі жолында бірқатар елеулі қадамдар жасалды.

Осыған байланысты, Қырғызстан біріншіден, 2019 жылдың қазан айында атмосфераға көмірқышқыл газының шығарылуын азайтуға міндеттейтін Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Климаттың өзгеруіне қатысты негіздемелік конвенциясы туралы Париж келісіміне қол қойды. Осы шеңберде үкімет, эмиссия деңгейі туралы үнемі есеп беру үшін климаттың өзгеруіне қарсы күрес жоспарын дайындауда. Осы келісім аясында Қырғызстанның дамыған елдер жыл

energy-cities.eu

KIRGIZISTAN, COĞRAFİK KONUMUNDAN DOLAYI YILLIK 840.2 MİLYON TEP OLARAK TAHMİN EDİLEN YÜKSEK YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI POTANSİYELİNE SAHİPTİR

ҚЫРҒЫЗСТАН ӨЗІНІҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ОРНАЛАСУ ЕРЕКШЕЛІГІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЖЫЛЫНА 840,2 МЛН. ТОННА МҰНАЙ ЭКВИВАЛЕНТІНЕ САЙ КЕЛЕТІН ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ ӘЛЕУЕТІНЕ ИЕ

bir proje için 8.5 milyon dolar; Kırgızistan ve Yeşil İklim Fonu arasındaki etkileşim için stratejik bir çerçevenin geliştirilmesi ve kapasite geliştirme projesi için 300 bin dolar ve Ulusal Uyum Planı geliştirme projesi için 2.6 milyon dolarlık Merkez'in toplam maliyeti 41.6 milyon dolar tutarında 4 yerli proje onaylanmıştır (Kırgızistan Cumhuriyeti İklim Finansmanı Merkezi, 2021).

İkinci olarak, Kırgızistan'da 2019-2023 yıllarına yönelik "Yeşil Ekonomi Geliştirme Programı" yürütülmektedir. Bu program kapsamında ülke nüfusunun refahının artırılması, kaynakların etkin kullanılması ve aynı zamanda ülkenin ekosisteminin korunması planlanmaktadır. Üçüncüsü, Kırgızistan ve Tacikistan'dan Afganistan'a ve Pakistan'a elektrik ihraç etmeyi amaçlayan büyük ölçekli CASA-1000 projesi kapsamında çalışmaları sürdürmektedir. Özellikle yaz aylarında fazla elektrik arzı olduğu için söz konusu projeden Kırgızistan'ın beklentisi yüksektir. Kırgızistan Ulusal Elektrik Hattı'nın bilgisine göre, yıllık ihracat hacminin en az 400 milyon kWh olması tahmin edilmektedir (Ulusal Enerji Holdingi, 2021). Kırgızistan kendi sınırları içerisindeki 477 km uzunluğundaki Datka-Khujand (500 kWh) enerji ulaşım hattının inşasını 2022'de tamamlamayı ve elektrik ihracat etmeye başlamayı planlamaktadır (Belikov, 2020).

Yeterli kalitede ve uygun fiyatlarda enerji arzı, ekonomik kalkınma, iyileştirilmiş yaşam standartları için temel şartlardan birisidir. Bundan dolayı Kırgızistan'ın enerji güvenliğini etkileyen faktörlerden bahsetmek gereklidir. İlki, ülkedeki enerji üretim kapasitesinin eksikliği ve elektrik tüketim miktarının her yıl artmasıdır. Bu durum, sektördeki sürdürülebilir işleyiş mekanizması için büyük riskler oluşturmaktadır. Daha sonra dünyada yakıt ve enerji kaynakları fiyatındaki değişiklikler ve Orta Asya devletleri arasında-

sayın шамамен 100 млрд. доллар бөлетін Жасыл климат қорынан қаржыландыру алуға мүмкіндігі бар.

Қырғызстан Республикасы Климаттық қаржыландыру орталығының мәліметтері бойынша, бүгінгі күні Қырғызстандағы ормандар мен жайылымдарға климаттық инвестицияларды қолдау арқылы көміртегі секвестрлеуді арттыру жобасына 29,9 млн. доллар, Қырғызстандағы азық-түлік қауіпсіздігі мен жағдайы төмен қоғамдық топтарды қолдау жобасына 8,5 млн. доллар, Қырғызстан мен Жасыл климат қоры арасындағы өзара іс-қимылдың стратегиялық негізін әзірлеуге арналған жалпы құны 300 мың доллар және Ұлттық бейімделу жоспарын әзірлеу жобасы үшін 2,6 млн. долларды құрайтын жалпы құны 41,6 млн. 4 отандық жоба мақұлданды (Қырғызстан Республикасы Климаттық қаржыландыру орталығы, 2021).

Екіншіден, Қырғызстанда 2019-2023 жылдарға арналған «Жасыл экономиканы дамыту бағдарламасы» жүзеге асырылуда. Осы бағдарлама аясында ел халқының әл-ауқатын арттыру, ресурстарды тиімді пайдалану және сондай-ақ елдің экожүйесін қорғау жоспарлануда. Үшіншіден, Қырғызстан мен Тәжікстаннан Ауғанстан мен Пәкістанға электр энергиясын экспорттауға бағытталған ауқымды CASA-1000 жобасы аясында жұмыстар жалғастырылуда. Жаз айларында елде электр энергиясы артық болғандықтан Қырғызстан бұл жобадан үлкен үміт күтеді. Қырғызстан Ұлттық электр желісінің ақпараттарына сәйкес жылдық экспорт көлемі кем дегенде 400 млн. кВт/сағ құрайды (Ұлттық энергия холдингі, 2021). Қырғызстан өзінің шекарасында ұзындығы 477 шақырымды құрайтын Датка-Ходжент 500 кВт/

**KIRGIZISTAN'DA
2019-2023
YILLARINA YÖNELİK
"YEŞİL EKONOMİ
GELİŞTİRME
PROGRAMI"
YÜRÜTÜLMEKTEDİR**

**ҚЫРҒЫЗСТАНДА
2019-2023
ЖЫЛДАРҒА
АРНАЛҒАН «ЖАСЫЛ
ЭКОНОМИКАНЫ
ДАМУ
БАҒДАРЛАМАСЫ»
ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛУДА**

daki бүтүнleşемеме сүреци де Киргизистан'ın енерги гувенлигини ciddi ольчуде еткелемектедир. Доғал ве иклимсел проблемлер де Киргизистан'ın yenilenebilir енерги секторуну еткелемектедир. Toktogul Barajındaki су миктани, Нарын Нehrindeki суyun seviyesi gibi доғал durumlar Киргизистан'ın daha işlevsel bir mekanizmaya sahip olması ihtiyacını artırmaktadır. Bunlara ek olarak teknik ve teknolojik bağlamda ülkenin енерги секторündeki yüksek енерги kayıpları ve енерги santralleri ekipmanlarının eski olması, yenilikçi teknolojilerini kullanımında ve deneyim edinilmesi sürecinde geride kalmak, uzun vadeli енерги tasarrufu politikasının mevcut olmaması gibi faktörler de etkin rol oynamaktadır. Sonuncu ve en önemlisi, енерги şirketlerinin maliyetlerini karşılamayan енерги tarifeleri ve енерги şirketleri kapasitelerinin geliştirilmesi ve yeniden yapılandırılması için özkaynak eksikliği gibi ekonomik faktörler de ülkenin енерги секторünün gelişmesinin önünde önemli engeller olarak görünmektedir.

Sonuç olarak, Киргизистан'da devlet düzeyinde ele alınan yukarıda bahsedilen yenilenebilir енерги kaynaklarının günümüz şartlarına uygun şekilde sağlanması, halkın yaşam kalitesinden başlayarak ülkenin ekonomik potansiyelinin artmasına katkı sağlayacaktır. Киргизis-

sağ энергия тасымалдау желісінің құрылысын 2022 жылы аяқтап, электр энергиясын экспорттауды бастауды жоспарлап отыр (Беликов, 2020).

Жеткілікті сапалы және қол жетімді энергиямен қамтамасыз ету экономикалық дамудың және өмір сүру деңгейін жақсартудың негізгі шарттарының бірі болып табылады. Сондықтан Қырғызстанның энергетикалық қауіпсіздігіне әсер ететін факторлар туралы айту керек. Біріншісі - елде энергия өндірудің әлеуетінің жетіспеуі және жыл сайын электр энергиясын тұтынудың артуы. Бұл жағдай сектордағы тұрақты жұмыс істеу механизмі үшін үлкен тәуекелдер тудырады. Одан бөлек, әлемдегі отын-энергетикалық ресурстар бағасының өзгеруі және Орталық Азия мемлекеттері арасындағы дезинтеграция процесі де Қырғызстанның энергетикалық қауіпсіздігіне айтарлықтай әсер етеді. Табиғи-климаттық проблемалар да Қырғызстанның жаңартылатын энергетика секторына ықпалын тигізеді. Атап айтар болсақ, Тоқтағұл бөгетіндегі судың мөлшері және Нарын өзеніндегі судың деңгейі сияқты табиғи жағдайлар Қырғызстанның неғұрлым функционалды механизмге деген қажеттілігін арттырады.

тан'да mevcut olan yenilenebilir enerji kaynaklarının tam kapasitede kullanıma geçmesi hem ülkenin gelişmesini sağlayacak, hem ihracat için yeterli miktarda üretilenirse ülke ekonomisini yeni pazarlara açacaktır.

Kaynakça:

1. Belikov, İvan (2020). Kırgızistan'ın Yeşil Enerjisi: Piyasa Katılımcıları İçin Oyunun Yeni Kuralları. Alınan yer: <http://www.eec-ca-water.net/content/view/23983/51/lan-g,russian/>. Erişim tarihi: 29.05.2021.
2. Dikambayev, Şamil (2019). Kırgız Cumhuriyeti Ulusal Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı Taslağı. Alınan yer: https://unece.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/unda/16_17X/E2_A2.3/NSEAP_Kyrgyzstan_RUS.pdf. Erişim tarihi: 27.05.2021.
3. Kırgız Cumhuriyeti Enerji ve Sanayi Bakanlığı Raporu (2013). Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Geliştirilmesi. Alınan yer: https://www.unescap.org/sites/default/files/C_Kyrgyz_Orozaliev_R.pdf. Erişim tarihi: 28.05.2021.
4. Kırgız Cumhuriyeti Sanayi, Enerji ve Toprak Altı Kullanımı Devlet Komitesi (2018). Alınan yer: <http://ptfcar.org/wp-content/uploads/2018/06/5-Kyrgyzstan-State-Committee-on-Energy-Industry-and-Subsoil-Use-Marat-Chalponkulov-EN.pdf>. Erişim tarihi: 28.05.2021.
5. Kırgızistan Cumhuriyeti İklim Finansmanı Merkezi (2021). Alınan yer: <http://cfc.kg/language/ru/зеленый-климатический>

DÜNYADA YAKIT VE ENERJİ KAYNAKLARI FİYATINDAKİ DEĞİŞİKLİKLER VE ORTA ASYA DEVLETLERİ ARASINDAKİ BÜTÜNLEŞEME SÜRECİ DE KIRGIZİSTAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİNİ CİDDİ ÖLÇÜDE ETKİLEMEKTEDİR

ӘЛЕМДЕГІ ОТЫН-ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ РЕСУРСТАР БАҒАСЫНЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ ПРОЦЕСІ ДЕ ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНЕ АЙТАРЛЫҚТАЙ ӘСЕР ЕТЕДІ

Бұлардан басқа, техникалық және технологиялық тұрғыдан алғанда елдің энергетикалық саласындағы жоғары энергия шығындары, электр станцияларының жабдықтарының ескі болуы, инновациялық технологияларды қолдануда артта қалып, тәжірибе жинау және ұзақ мерзімді энергия үнемдеу саясатының болмауы сияқты факторлар белсенді рөл атқарады. Соңғысы және ең маңыздысы, энергия тарифтері сияқты энергетикалық компаниялардың шығындарын өтемейтін экономикалық факторлар және энергетикалық компаниялардың әлеуетін дамыту мен қайта құрылымдау үшін меншікті капиталдың жоқтығы да елдің энергетикалық секторын дамытуға маңызды кедергілер болып көрінеді.

Қорытындылай келе, Қырғызстанда мемлекеттік деңгейде қолға алынып жатқан жоғарыда аталған жаңартылатын энергия көздерін бүгінгі жағдайларға сәйкес дамыту халықтың өмір сүру

ia-centr.ru

фонд-выделит-к/. Erişim tarihi: 31.05.2021.

6. Ulusal Enerji Holdingi (2021). Ulusal Enerji Holdingi Başkanı CASA-1000 Projesi Çalışmaları ile Tanıştı. Alınan yer: https://nehk.energo.kg/content/articles_view/960. Erişim tarihi: 01.06.2021.

сапасын жақсартудан бастап елдің экономикалық әлеуетін арттыруға үлес қосады. Қырғызстанда жаңартылатын энергия ресурстарын толық қуатында пайдалану елдің дамуын қамтамасыз етумен қатар, егер ол экспортқа жеткілікті мөлшерде өндірілсе ел экономикасын жаңа нарықтарға шығуына жол ашады.

Дереккөз:

1. Беликов, Иван (2020). Қырғызстанның жасыл энергиясы: нарық қатысушыларына арналған бәсекеңің жаңа ережелері. Сілтеме: <http://www.eecca-water.net/content/view/23983/51/lang,russian/>. Қаралған уақыты: 29.05.2021.

KIRGIZISTAN'DA MEVCUT OLAN YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARININ TAM KAPASİTEDE KULLANIMA GEÇMESİ HEM ÜLKENİN GELİŞMESİNİ SAĞLAYACAK, HEM İHRACAT İÇİN YETERLİ MİKTARDA ÜRETİLEBİLİRSE ÜLKE EKONOMİSİNİ YENİ PAZARLARA AÇACAKTIR

ҚЫРҒЫЗСТАНДА ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ РЕСУРСТАРЫН ТОЛЫҚ ҚУАТЫНДА ПАЙДАЛАНУ ЕЛДІҢ ДАМУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУМЕН ҚАТАР, ЕГЕР ОЛ ЭКСПОРТҚА ЖЕТКІЛІКТІ МӨЛШЕРДЕ ӨНДІРІЛСЕ ЕЛ ЭКОНОМИКАСЫН JAҢA НАРЫҚТАРҒА ШЫҒУЫНА ЖОЛ АШАДЫ

2. Диқамбаев, Шамил (2019). Қырғыз Республикасының тұрақты энергетикалық іс-қимылдар ұлттық жоспарының жобасы. Сілтеме: https://unesce.org/fileadmin/DAM/project-monitoring/und_a/16_17X/E2_A2.3/NSEAP_Kyrgyzstan_RUS.pdf. Қаралған уақыты: 27.05.2021.
3. Қырғыз Республикасы Энергетика және өнеркәсіп министрлігі (2013). Жаңартылатын энергия көздерін дамыту. Сілтеме: https://www.unescap.org/sites/default/files/C_Kyrgyz_Orozaliev_R.pdf. Қаралған уақыты: 28.05.2021.
4. Қырғыз Республикасы Өнеркәсіп, энергетика және жер қойнауын пайдалану жөніндегі мемлекеттік комитеті (2018). Сілтеме: <http://ptfcar.org/wp-content/uploads/2018/06/5-Kyrgyzstan-State-Committee-on-Energy-Industry-and-Subsoil-Use-Marat-Chalponkulov-EN.pdf>. Қаралған уақыты: 28.05.2021.
5. Қырғызстан Республикасы Климаттық қаржыландыру орталығы (2021). Сілтеме: <http://cfc.kg/language/ru/зеленый-климатический-фонд-выделит-к/>. Қаралған уақыты: 31.05.2021.
6. Ұлттық энергия холдингі (2021). Ұлттық энергетикалық холдингінің президентіне CASA-1000 Project Studies жумыстары көрсетілді. Сілтеме: https://nehk.energo.kg/content/articles_view/960. Қаралған уақыты: 01.06.2021.

MACROECONOMIC EFFECTS OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЭФФЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ

Many developing countries in the Eurasian region are in search of economic growth drivers. The previous growth models mainly based on fuel exports can no longer guarantee sustainable development due to ongoing structural transformations in the global economy. Renewable energy investments demonstrate high growth rates. Gradual substitution of traditional energy by renewables puts these countries at additional risk. Therefore, export diversification is one of the priority policies, which, in turn, needs high-quality infrastructure. Thus, this commentary aims to review the macroeconomic effects of infrastructure development.

The macroeconomic effects of infrastructural investment and different modes of transportation attract a wide interest of researchers. Many studies find and show that infrastructural development positively affects international trade and economic growth. Hummels (2007) explains that the tremendous increase in global trade since 1950 was due to technological change in air shipping and the declining cost of rapid transportation. According to Ismail and Mahyideen (2015), improvement in all transport infrastructure sectors and development of soft infrastructure elements such as good business and regulatory environment, transparency, and cus-

**THE GLOBAL
INFRASTRUCTURE
HUB PROJECTS
THAT GLOBAL
INFRASTRUCTURE
INVESTMENT NEEDS
WILL REACH \$94
TRILLION BY 2040**

**ХАБ ГЛОБАЛЬНОЙ
ИНФРАСТРУКТУРЫ
ПРОГНОЗИРУЕТ,
ЧТО К 2040 ГОДУ
ПОТРЕБНОСТИ
В ГЛОБАЛЬНЫХ
ИНВЕСТИЦИЯХ В
ИНФРАСТРУКТУРУ
ДОСТИГНУТ \$94
ТРИЛЛИОНОВ**

Многие развивающиеся страны Евразийского региона ищут драйверы экономического роста. Предыдущие модели роста, в основном основанные на экспорте топливных ресурсов, больше не могут гарантировать устойчивого развития из-за продолжающихся структурных преобразований в мировой экономике. Инвестиции в возобновляемые источники энергии демонстрируют высокие темпы роста. Постепенная замена традиционных источников энергии возобновляемыми источниками подвергает эти страны дополнительному риску. Поэтому диверсификация экспорта является одной из приоритетных политик, которая, в свою очередь, требует качественной инфраструктуры. Таким образом, данный комментарий направлен на обзор макроэкономических эффектов развития инфраструктуры.

Макроэкономические эффекты инвестиций в инфраструктуру и различных видов транспорта привлекают широкий интерес исследователей. Многие исследования показывают, что развитие инфраструктуры положительно влияет на международную торговлю и экономический рост. Хуммельс (2007) объясняет, что колоссальный рост мировой торговли с 1950 года был вызван технологическими измене-

toms management can lead to higher trade in agricultural and manufacturing products. Olarreaga (2016) shows that national and international infrastructures have a positive impact on trade, but effects are country-specific and depend on initial conditions including the quality of both soft and hard infrastructure. Donaldson (2018) indicates that railroads reduce trade costs, price gaps, and increase interregional and international trade volumes and real income levels. Hummels and Schaur (2013), considering time as a trade barrier, argue that trade facilitation measures generate benefits measured in days saved. Based on the model of substitution between the use of air and ocean cargo, the authors find that long transit delays significantly lower potential goods exports of a country. According to the findings of Cosar and Demir (2016), internal road infrastructure plays an important role for Turkey to access international markets. They calculate that the cost of an average shipment over a high-capacity expressway is about 70% lower than it is over single-lane roads.

The Eurasian region was also the focus of many studies. According to Shepherd and Wilson (2007), in Europe and Central Asia, better roads are associated with larger trade flows and their benefits may be greater than

ниями в области авиаперевозок и снижением стоимости быстрых перевозок. По мнению Исмаила и Махидина (2015), улучшение всех секторов транспортной инфраструктуры и развитие элементов мягкой инфраструктуры, таких как благоприятная бизнес среда и нормативно-правовая база, прозрачность, а также улучшение таможенного управления, могут привести к увеличению торговли сельскохозяйственной и промышленной продукцией. Оларреага (2016) показывает, что национальная и международная инфраструктура положительно влияют на торговлю, но эффекты зависят от специфики стран и от начальных условий, включая качество как мягкой, так и жесткой инфраструктуры. Дональдсон (2018) демонстрирует, что железные дороги сокращают торговые издержки, ценовой разрыв и увеличивают объемы межрегиональной и международной торговли и уровни реальных доходов.

Хуммельс и Шаур (2013), рассматривая время как торговый барьер, утверждают, что меры по упрощению процедур торговли приносят выгоду, измеряемую в сэкономленных днях. Основываясь на модели замены между использованием воздушных и морских грузоперевозок, авторы пришли к выводу, что длительные задержки транзита значительно снижают потен-

images.mktw.net

from trade liberalization. The authors find that road upgrades in the region can boost intra-regional trade by 50%. However, to achieve these promising results, countries of the region should coordinate road network upgrades. At the same time, unilateral actions of the countries can also be beneficial.

Many studies indicate infrastructural problems of the Eurasian region. The most important issues for the region are outdated infrastructure and an insufficient level of infrastructural investments. Figure 1 shows the Logistics Performance Indices of selected Eurasian countries. According to data, the majority of the countries made no progress in terms of infrastructure development. China ranks first in the list of selected countries. In 2018, it ranked 26th out of 160 countries, while in 2010 it positioned 27th out of 155 countries. Turkey's 2018 position worsened compared to its 2010 indicator. In particular, its rank changed from 39th to 47th. Russia demonstrat-

**THE EUROPEAN
REGION REMAINS
A TOP PERFORMER
IN TERMS OF
INFRASTRUCTURAL
INVESTMENTS**

**ЕВРОПЕЙСКИЙ
РЕГИОН ОСТАЕТСЯ
ЛИДЕРОМ ПО
ОБЪЕМУ ИНФРА-
СТРУКТУРНЫХ
ИНВЕСТИЦИЙ**

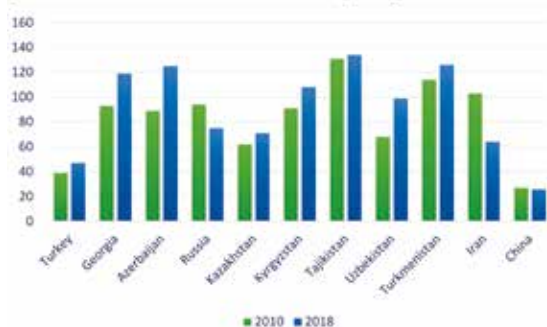

циальный экспорт товаров страны. Согласно выводам Косара и Демира (2016), внутренняя дорожная инфраструктура играет важную роль для выхода Турции на международные рынки. Они подсчитали, что средняя стоимость перевозки по скоростной автомагистрали с большой пропускной способностью примерно на 70% ниже, чем по однополосным дорогам.

Евразийский регион также был в центре внимания многих исследований. Согласно Шеферду и Уилсону (2007), в Европе и Центральной Азии более качественные дороги связаны с более крупными торговыми потоками, и их выгода может быть больше, чем от либерализации торговли. Авторы считают, что модернизация дорог в регионе может увеличить внутрирегиональную торговлю на 50%. Однако для достижения этих многообещающих результатов страны региона должны координировать модернизацию дорожной сети. В то же

ed insignificant progress reaching the 75th position in 2018. The infrastructural improvements of Iran were considerable. It ranked 64th in 2018, while its 2010 position was 103rd. Indicators of the remaining countries worsened and the majority of them lagged far behind the global leaders.

Figure 1. Logistics Performance Index for selected Eurasian countries / Рисунок 1. Индекс эффективности логистики для отдельных стран Евразии.

Source: The Author's compilation based on the World Bank (2021) data. / Источник: Составлено автором на основе данных Всемирного банка (2021).

Note: the latest available data for Azerbaijan is 2014. / Примечание: последние доступные данные по Азербайджану - 2014 год.

The Global Infrastructure Hub (GIH, 2018) projects that global infrastructure investment needs will reach \$94 trillion by 2040. At the same time, it forecasts a global infrastructure investment gap of about \$15 trillion by 2040. Closing the gap will require annual infrastructure investment to increase from the current level of 3% of global GDP to 3.5%. Implementation of the Sustainable Development Goals will require an additional \$3.5 trillion, which increases the infrastructure investment gap to \$18 trillion. The European region remains a top performer in terms of infrastructural investments. For instance, Germany experiences almost no gaps between current and needed infrastructural investments. However, there are some exceptions. For example, Russia has the fourth largest infrastructure gap in the world, with a forecast investment shortfall of 41% of its total investment needs. In Asia, countries that will have a proportionally larger gap include India (\$526 billion), Turkey (\$405 billion), Bangladesh (\$192 billion), and Pakistan (\$124 billion).

Infrastructure investment gaps became an

время односторонние действия стран тоже могут принести пользу.

Многие исследования указывают на инфраструктурные проблемы Евразийского региона. Наиболее важными проблемами для региона являются устаревшая инфраструктура и недостаточный уровень инфраструктурных инвестиций. На Рисунке 1 показаны показатели эффективности логистики отдельных стран Евразии. По имеющимся данным, большинство стран не добились прогресса в развитии инфраструктуры. Китай занимает первое место в списке выбранных стран. В 2018 году он занимал 26-е место из 160 стран, а в 2010 году - 27-е место из 155 стран. Положение Турции в 2018 году ухудшилось по сравнению с показателем 2010 года. В частности, ее позиция изменилась с 39-го на 47-е место. Россия продемонстрировала незначительный прогресс, заняв 75-е место в 2018 году. Инфраструктурные улучшения Ирана были значительными. В 2018 году он занял 64-е место, в то время как в 2010 году находился на 103-м месте. Показатели остальных стран ухудшились, и большинство из них сильно отстали от мировых лидеров.

Хаб глобальной инфраструктуры (ХГИ, 2018) прогнозирует, что к 2040 году потребности в глобальных инвестициях в инфраструктуру достигнут \$94 триллионов. В то же время он прогнозирует глобальный дефицит инвестиций в инфраструктуру в размере около \$15 триллионов к 2040 году. Для устранения разрыва потребуется увеличить ежегодные инвестиции в инфраструктуру с нынешнего уровня в 3% мирового ВВП до 3.5%. Для достижения целей в области устойчивого развития потребуется дополнительно \$3.5 триллионов, что увеличивает разрыв в инвестициях в инфраструктуру до \$18 триллионов. Европейский регион остается лидером по инвестициям в инфраструктуру. Например, в Германии почти нет разрыва между текущими и необходимыми инвестициями в инфраструктуру. Однако есть и исключения. К примеру, Россия имеет четвертый по величине разрыв инвестиций в инфраструктуру в мире с прогнозируемым дефицитом инвестиций в 41% от ее общих инвестиционных потребностей.

important problem for advanced economies such as the United States (US). For instance, the American Society of Civil Engineers gives US infrastructure a score of C-, classifying it as "poor" and "at-risk". It is important to note that the US spends only 2.3% of GDP on infrastructure, while European countries spend 5% on average and China spends about 8%. Just to meet basic national needs by 2025, the US needs an additional \$2 trillion. These investments will have significant positive effects as they will boost employment, increase aggregate demand, put upward pressure on wages, and increase productivity. Moreover, they can reduce income inequality and narrow racial and gender wage gaps [Escobari et al., 2021].

It is expected that the infrastructure investment gap in Central Asia will also widen. Available data for Kazakhstan demonstrates these tendencies (Figures 2-3). According to the forecasts, Kazakhstan's infrastructure investment gap will reach \$84 billion. A sector, which demonstrates the highest need for investment, is road transport. It is expected that the road transport infrastructure gap will amount to \$79 billion by 2040. It is important to note that Kazakhstan remains the largest economy in Central Asia, which participates in many regional and international infrastructural projects. In terms of infrastructure development, the country cooperates with international financial institutions (IFIs) such as the World Bank and the Asian Development Bank. Moreover, it implements its own infrastructure development program *Nurly Zhol (Bright Road)*. Despite that, forecasts show a significant infrastructure gap in the future. The situation in the remaining regional countries may be worse given their economic performance. This means that Central Asian countries should cooperate and coordinate their infrastructural policies to close the gap. Cooperation with the IFIs is essential.

THE US SPENDS ONLY 2.3% OF GDP ON INFRASTRUCTURE, WHILE EUROPEAN COUNTRIES SPEND 5% ON AVERAGE AND CHINA SPENDS ABOUT 8%

США ТРАТИТ ТОЛЬКО 2.3% ВВП НА ИНФРАСТРУКТУРУ, В ТО ВРЕМЯ КАК ЕВРОПЕЙСКИЕ СТРАНЫ В СРЕДНЕМ ТРАТЯТ 5%, А КИТАЙ – ОКОЛО 8%

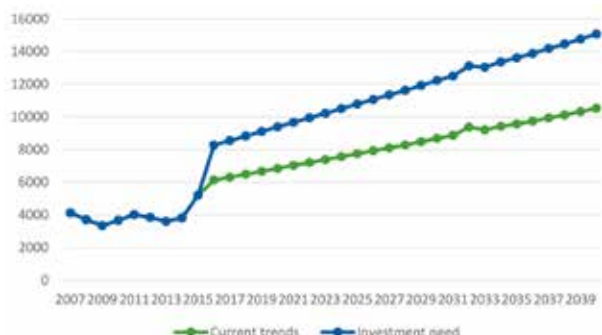

В Азии к странам, которые будут иметь пропорционально больший разрыв, относятся Индия (\$526 миллиардов), Турция (\$405 миллиардов), Бангладеш (\$192 миллиарда) и Пакистан (\$124 миллиарда).

Дефицит инвестиций в инфраструктуру стал важной проблемой для стран с развитой экономикой, таких как США. Например, Американское общество инженеров-строителей присваивает инфраструктуре США оценку C-, классифицируя ее как «плохую» и «подверженную риску». Важно отметить, что США тратят только 2.3% ВВП на инфраструктуру, в то время как европейские страны тратят в среднем 5%, а Китай – около 8%. Только для удовлетворения основных национальных потребностей к 2025 году США необходимо дополнительно \$2 триллиона. Эти инвестиции будут иметь значительный положительный эффект, поскольку они увеличат занятость, повысят совокупный спрос и заработную плату, и приведут к росту производительности. Более того, они могут уменьшить неравенство доходов и сократить расовый и гендерный разрыв в заработной плате [Эскобари и соавторы, 2021].

Ожидается, что разрыв в инвестициях в инфраструктуру в Центральной Азии также увеличится. Имеющиеся данные по Казахстану демонстрируют эти тенденции (Рисунки 2-3). По прогнозам, дефицит инвестиций в инфраструктуру Казахстана достигнет \$84 миллиардов. Сектор, который демонстрирует наибольшую потребность в инвестициях, – это автомобильный транспорт. Ожидается, что к 2040 году дефицит инвестиций в дорожно-транспортную инфраструктуру составит \$79 миллиардов. Важно отметить, что Казахстан остается крупнейшей экономикой в Центральной Азии, который участвует во многих региональных и международных инфраструктурных проектах. В плане развития

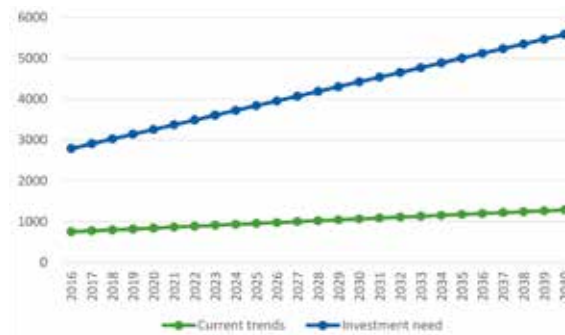
Figure 2. Infrastructure investment gap for Kazakhstan, million \$ / Рисунок 2. Дефицит инвестиций в инфраструктуру для Казахстана, миллионы \$.

Source: The Author's compilation based on data from the GIH (2021). / Источник: Составлено автором на основе данных ХГИ (2021).

Low diversification of the majority of the Eurasian economies and weak institutions also restrict their ability to trade and reach higher economic growth rates. Peyrouse and Raballand (2015) argue that the most significant barriers to trade and regional transport infrastructure development include production patterns, corruption, and poor border management practices. They provide plenty of evidence on disruptive policies and show that there is no transport reliability and predictability in the region. For instance, countries of the Eurasian region can unilaterally raise transit fees and introduce highly disruptive border and customs control policy or

Figure 3. Road transport investment in Kazakhstan, current and need, million \$ / Рисунок 3. Инвестиции в автомобильный транспорт в Казахстане, текущие и потребности, миллионы \$.

Source: The Author's compilation based on data from the GIH (2021). / Источник: Составлено автором на основе данных ХГИ (2021).

инфраструктуры, страна сотрудничает с международными финансовыми институтами (МФИ), такими как Всемирный банк и Азиатский банк развития. Кроме того, реализует собственную программу развития инфраструктуры «Нурлыжол». Несмотря на это, прогнозы указывают на значительный разрыв инвестиций в инфраструктуру в будущем. Ситуация в остальных странах региона может быть хуже с учетом их экономических показателей. Это означает, что страны Центральной Азии должны сотрудничать и координировать свою инфраструктурную политику, чтобы сократить разрыв. Сотрудничество с МФИ так-

even close the roads beneficial for regional trade due to political decisions [Grafe et al., 2008].

Thus, infrastructure development remains important and has significant positive macroeconomic effects. High-quality roads, railroads, ports, and other infrastructural facilities are essential for internal and international trade, economic growth, and job creation. The Eurasian countries need to significantly increase infrastructural investments to close the existing and future gaps. This will require not only country-specific efforts but also regional and multilateral cooperation.

References:

1. Cosar, Kerem A. and Banu Demir (2016). Domestic road infrastructure and international trade: Evidence from Turkey. *Journal of Development Economics*, 118: 232-244.
2. Donaldson, Dave (2018). Railroads of the Raj: Estimating the impact of transportation infrastructure. *American Economic Review*, 108: 899-934.
3. Escobari, Marcela, Gandhi, Dhruv, and Sebastian Strauss (2021). How federal infrastructure investment can put America to work. Retrieved from <https://www.brookings.edu/research/how-federal-infrastructure-investment-can-put-america-to-work/#:~:text=Beyond%20short%20run%20job%20creation,put%20upward%20pressure%20on%20wages-.&text=Moreover%2C%20improving%20the%20nation's%20infrastructure,increase%20long%20run%20productivity%20growth>. Accessed on 27.05.2021.
4. Global Infrastructure Hub (2018). Global infrastructure outlook. Retrieved from <https://cdn.gihub.org/outlook/live/methodology/Global+Infrastructure+Outlook+factsheet+-+June+2018.pdf>. Accessed on 24.05.2021.
5. Global Infrastructure Hub (2021). Investment forecasts for Kazakhstan. Retrieved from <https://outlook.gihub.org/countries/Kazakhstan>. Accessed on 24.05.2021.
6. Grafe, Clemens, Raiser, Martin, and Toshiki Sakatsume (2008). Beyond borders – reconsidering regional trade in Central Asia. *Journal of Comparative Economics*, 36: 453-466.
7. Hummels, David (2007). Transportation Costs and International Trade in the Second Era of Globalization. *Journal of Economic Perspectives*, 21: 131-154.
8. Hummels, David, and Georg Schaur (2013). Time as a Trade Barrier. *American Economic Review*, 103: 2935-2959.
9. Ismail, Normaz Wana, and Jamilah Mohd-Mahyideen (2015). The impact of Infra-

KAZAKHSTAN'S ROAD TRANSPORT INFRASTRUCTURE GAP WILL AMOUNT TO \$79 BILLION BY 2040

РАЗРЫВ ИНВЕСТИЦИЙ В ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНУЮ ИНФРАСТРУКТУРУ КАЗАХСТАНА К 2040 ГОДУ СОСТАВИТ \$79 МИЛЛИАРДОВ

же является необходимым.

Низкая диверсификация экономики большинства Евразийских стран и слабые институты также ограничивают их возможности торговать и достигать более высоких темпов экономического роста. Пейруз и Рабалланд (2015) утверждают, что наиболее существенными препятствиями на пути развития торговли и региональной транспортной инфраструктуры являются структура производства, коррупция и неэффективные методы управления таможней. Авторы предоставляют множество свидетельств подрывной политики и показывают, что в регионе нет надежной и предсказуемой политики для транспорта. Например, страны Евразийского региона могут в одностороннем порядке повышать транзитные сборы и вводить крайне неблагоприятную политику пограничного и таможенного контроля или даже закрывать дороги, выгодные для региональной торговли, из-за политических решений [Граф и соавторы, 2008].

Таким образом, развитие инфраструктуры остается важным и имеет значительные положительные макроэкономические эффекты. Высококачественные дороги, железные дороги, порты и другие объекты инфраструктуры необходимы для внутренней и международной торговли, экономического роста и создания рабочих мест. Странам Евразии необходимо значительно увеличить инвестиции в инфраструктуру, чтобы закрыть существующие и будущие разрывы. Это потребует не только усилий конкретных стран, но и регионального и многостороннего сотрудничества.

Источники:

1. Всемирный банк (2021). Индекс эффективности логистики. Доступно по адресу: https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/International_LPI_from_2007_to_2018.xlsx. Дата обращения: 27.05.2021.
2. Граф, Клеменс, Райзер, Мартин и Тоши-

- structure on trade and economic growth in selected economies in Asia. Asian Development Bank Institute. Retrieved from <http://www.adb.org/publications/impact-infrastructure-trade-and-economic-growth-selected-economies-asia/>. Accessed on 26.05.2021.
10. Olarreaga, Marcelo (2016). Trade, Infrastructure, and Development. Asian Development Bank Institute. Retrieved from <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/218316/adb-wp626.pdf>. Accessed on 26.05.2021.
 11. Peyrouse, Sebastien and Gael Raballand (2015). Central Asia: The New Silk Road Initiative's questionable economic rationality. Eurasian Geography and Economics, 56: 405-420.
 12. Shepherd, Ben and John S. Wilson (2007). Trade, Infrastructure and Roadways in Europe and Central Asia: New empirical evidence. Journal of Economic Integration, 22: 723-747.
 13. World Bank (2021). Logistics Performance Index. Retrieved from https://lpi.worldbank.org/sites/default/files/International_LPI_from_2007_to_2018.xlsx. Accessed on 27.05.2021.

акиСакацуме (2008). За пределами границ - пересмотр региональной торговли в Центральной Азии. Журнал сравнительной экономики, 36: 453-466.

3. Дональдсон, Дэйв (2018). Железные дороги Раджа: оценка воздействия транспортной инфраструктуры. Американский экономический обзор, 108: 899-934.
4. Исмаил, Нормазвана и Джамила Моха Махидин (2015). Влияние инфраструктуры на торговлю и экономический рост в отдельных странах Азии. Институт Азиатского банка развития. Доступно по адресу: <http://www.adb.org/publications/impact-infrastructure-trade-and-economic-growth-selected-economies-asia/>. Дата обращения: 26.05.2021.
5. Косар, Керем А. и Бану Демир (2016). Внутренняя дорожная инфраструктура и международная

торговля: данные из Турции. Журнал экономики развития, 118: 232-244.

6. Оларреага, Марсело (2016). Торговля, инфраструктура и развитие. Институт Азиатского банка развития. Доступно по адресу: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/218316/adb-wp626.pdf>. Дата обращения: 26.05.2021.
7. Пейруз, Себастьян и Гаэль Рабалланд (2015). Центральная Азия: сомнительная экономическая рациональность инициативы «Новый шелковый путь». Евразийская география и экономика, 56: 405-420.
8. Хаб глобальной инфраструктуры (2018). Перспективы глобальной инфраструктуры. Доступно по адресу: <https://cdn.gihub.org/outlook/live/methodology/Global+Infrastructure+Outlook+factsheet++June+2018.pdf>. Дата обращения: 24.05.2021.
9. Хаб глобальной инфраструктуры (2021). Инвестиционные прогнозы для Казахстана. Доступно по адресу: <https://outlook.gihub.org/countries/Kazakhstan>. Дата обращения: 24.05.2021.
10. Хуммельс, Дэвид (2007). Транспортные издержки и международная торговля во второй эре глобализации. Журнал экономических перспектив, 21: 131-154.
11. Хуммельс, Дэвид и Георг Шаур (2013). Время как торговый барьер. Американский экономический обзор, 103: 2935-2959.
12. Шеферд, Бен и Джон С. Уилсон (2007). Торговля, инфраструктура и дороги в Европе и Центральной Азии: новые эмпирические данные. Журнал экономической интеграции, 22: 723-747.
13. Эскобари, Марсела, Ганди, Дхрув и Себастьян Штраус (2021). Как федеральные инвестиции в инфраструктуру могут заставить Америку работать. Доступно по адресу: <https://www.brookings.edu/research/how-federal-infrastructure-investment-can-put-america-to-work/#:~:text=Beyond%20short%20run%20job%20creation,put%20upward%20pressure%20on%20wages.&Text=Более%20то%20improving%20the%20nation's%20infrastructure,увеличение%20long%20run%20productivity%20growth>. Дата обращения: 27.05.2021.

INDEXATION OF THINK TANKS AS A STIMULUS FOR THEIR DEVELOPMENT

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИНДЕКСАЦИЯ АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ КАК СТИМУЛ ИХ РАЗВИТИЯ

It is already widely accepted that data is “the oil of the 21st century” as those who acquire and analyze relevant data can subsequently use it to gain financial, social, or even political powers as is evident in the case of the Big Tech. However, in contrast to natural resources that are inevitably reduced in their quantities, the amount of information produced by mankind is only growing at an ever-increasing pace. In this world overabundant with raw data governments, businesses and other interest groups need to rely on external guidance more and more as their internal resources cannot be enough to cope with all of the incoming intelligence. There is one institution that has been doing this particular job of analyzing, structuring, and interpreting data, especially in the field of policy, for centuries - think tanks. According to McGann [2021], think tanks are defined as “... public policy research analysis and engagement organizations that generate policy-oriented research, analysis, and advice on domestic and international issues, thereby enabling policymakers and the public to make informed decisions about public policy”. The history of think tanks started back in 17th century Europe when hiring research teams of scholars be-

**THE AMOUNT OF
INFORMATION
PRODUCED BY
MANKIND IS ONLY
GROWING AT AN
EVER-INCREASING
PACE**

**ОБЪЕМ
ИНФОРМАЦИИ,
ПРОИЗВОДИМОЙ
ЧЕЛОВЕЧЕСТВОМ,
ТОЛЬКО РАСТЕТ ВСЕ
БОЛЕЕ БЫСТРЫМИ
ТЕМПАМИ**

Уже широко признано, что данные — это «нефть 21 века», поскольку те, кто собирают и анализируют необходимую информацию, могут впоследствии использовать ее для получения финансовой, социальной или даже политической власти, как происходит в случае больших технологических корпораций. Однако, в отличие от природных ресурсов, количество которых неизбежно сокращается, объем информации, производимой человечеством, только растет все более быстрыми темпами. В этом мире, изобилующем необработанными данными, правительствам, бизнесу и другим заинтересованным группам необходимо все больше и больше полагаться на внешний ресурс, поскольку их внутренних ресурсов может быть недостаточно, для того чтобы справиться со всей поступающей информацией. Существуют организации, которые веками выполняли такую работу по анализу, структурированию и интерпретации данных, особенно в области политики, - аналитические (мозговые) центры. Согласно МакГанну [2021], «мозговые центры» определяются как «...организации, занимающиеся исследованиями государственной политики,

came a regular activity across the states of the region [Soll, 2017].

Nowadays, three forms of think tanks are identified: academic think tanks, contract researchers, and advocacy think tanks. Academic think tanks are also called “universities without students”, focusing on a wide range of issues and seeking long-term changes in policy direction. Contract researchers have a reputation for objective research and they tend to “develop close relationships with a few government agencies”. Finally, advocacy think tanks in most cases are linked to particular ideological groups or interests [McGann, 2016]. According to the Global Go To Think Tank Index Report by 2020 [McGann, 2021] there were 11,175 think tanks in the world, with the majority of them situated in the Asian region (3,389). Europe is the region that has the second-highest concentration of think tanks (2,932), followed by North America (2,397). The South and Central America region is placed fourth (1,179), while Sub-Saharan Africa (679) and the unified region of the Middle East and North Africa (599) have the lowest concentration of think tanks globally.

According to the Report, Russia dominates the list of post-soviet countries in terms of both quantity (143) and quality of think tanks, some of the oldest think tanks in Russia were established back in the 20th century, for in-

которые генерируют ориентированные на политику исследования, анализируют и консультируют по внутренним и международным вопросам, тем самым позволяя политикам и общественности принимать обоснованные решения в государственной политике». История мозговых центров началась еще в Европе 17 века, когда наем исследовательских групп ученых стал обычным делом для государств региона [Солл, 2017].

В настоящее время выделяются три формы аналитических центров: академические аналитические центры, исследователи по контракту и аналитические центры по защите интересов. Академические аналитические центры также называют «университетами без студентов», они фокусируются на широком спектре вопросов и стремятся к долгосрочным политическим изменениям. Исследователи, работающие по контракту, имеют репутацию объективных исследователей и склонны «устанавливать тесные отношения с несколькими государственными учреждениями». Наконец, мозговые центры «адвокации» в большинстве случаев связаны с определенными идеологическими группами или интересами [МакГанн, 2016]. Согласно докладу Global Go To Think Tank Index, в 2020 году в мире насчитывалось 11 175 аналитических центров, большинство из которых расположе-

stance - The Institute of World Economy and International Relations of the Russian Academy of Sciences was established in 1956 [IMEMO, n.d.]. Moreover, Russia is placed 12th in the list of countries with the largest number of think tanks. In terms of quantity, all other countries on the list are much closer to each other, with Kazakhstan being the second overall (43), Kyrgyzstan holding third place (29), Azerbaijan - the fourth (20), Uzbekistan - the fifth (13), and Tajikistan closing the list with 9 think tanks in 2020.

Regarding the quality of think tanks in Russia, three of them dominate in the country: Carnegie Endowment for International Peace Moscow Center, IMEMO, and Moscow State Institute of International Relations (MGIMO). All three of these are present in the global ranking with 26th, 33rd, and 124th positions, respectively, and in all sorts of other rankings within the report. Moscow Center is featured in at least 14 other categories, while IMEMO is in 10, and MGIMO is in 8.

The state of the think tank industry in Azerbaijan is undoubtedly the best in the Central Asia region (Azerbaijan is included in the CA region within the ranking), as Azerbaijan's "champion" think tank - the Center for Economic and Social Development (CESD) - was the best think tank in the region according to the ranking for three years in a row (2016-2019), therefore it was excluded from the 2020 rating and placed into a specific category - "Center of Excellence 2016-2019". Moreover, CESD is ranked 151st in the global think tank rating, where no other CA country think tanks are present. Furthermore, CESD is also included in such global rankings as Top Education Policy Think Tanks (28th), Top Energy and Resource Policy Think Tanks (15th), and 18 other categories.

THE HISTORY OF THINK TANKS STARTED BACK IN 17TH CENTURY EUROPE

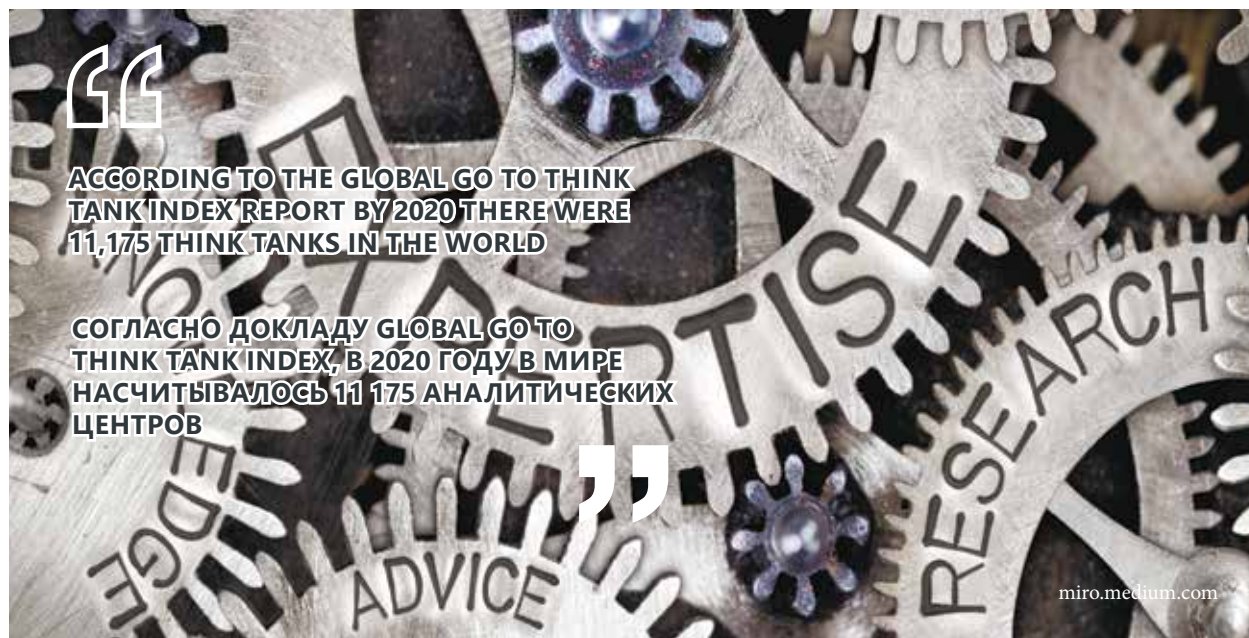
ИСТОРИЯ
МОЗГОВЫХ
ЦЕНТРОВ
НАЧАЛАСЬ В
ЕВРОПЕ 17 ВЕКА

ны в азиатском регионе (3389). Европа находится на втором месте по концентрации аналитических центров (2932), за ней следует Северная Америка (2397). Регион Южной и Центральной Америки занимает четвертое место (1179), в то время как Африка к югу от Сахары (679) и объединенный регион Ближнего Востока и Северной Африки (599) имеют самую низкую концентрацию аналитических центров в мире [МакГанн, 2021].

Согласно докладу, Россия доминирует среди постсоветских стран как по количеству (143), так и по качеству аналитических центров, некоторые из старейших аналитических центров в России были созданы еще в середине 20-го века, например - Институт мировой экономики и международных отношений РАН создан в 1956 году [ИМЭМО, б.д.]. Более того, Россия занимает 12-е место в общем списке стран с наибольшим количеством аналитических центров. По критерию количества все остальные страны в списке СНГ намного ближе друг к другу: в центральноазиатском регионе Казахстан занимает второе место (43), Кыргызстан - третье место (29), Азербайджан - четвертое (20), Узбекистан - пятое (13), а Таджикистан замыкает список с 9 аналитическими центрами в 2020 году.

Что касается качества аналитических центров в России, то в стране доминируют три из них: Московский центр Фонда Карнеги, ИМЭМО и Московский государственный институт международных отношений (МГИМО). Они представлены в глобальном рейтинге на 26-м, 33-м и 124-м местах соответственно, а также присутствуют в большом количестве других номинаций в рамках отчета. Московский Центр представлен как мини-

This reveals the versatile nature of CESD and its undeniably dominant position in the region. Furthermore, CESD describes itself as an independent think tank that nevertheless has a significant impact on governmental decisions [CESD, n.d.].

Kazakhstan think tanks are perceived to be the next in line in terms of quality within the observed list of countries, as with the absence of CESD in 2020 CA region think tanks ranking, Kazakhstan Institute for Strategic Studies (KazISS) topped the list, with nine other local think tanks being present in the list of 58. Although KazISS is leading the list of CA think tanks, the Economic Research Institute is the Kazakhstani think tank that participated in the most rankings (8), while KazISS only joined three of them, the same as the Eurasian Research Institute (ERI), and slightly more than KIMEP University (2). In contrast to the case of Azerbaijan, both of the highest-ranked think tanks in Kazakhstan are state-owned, and the only local independent think tank that entered the list of the Best Independent Think Tanks of 2020 is KIMEP University (92nd place). ERI has 60th place in 2020 Think Tanks with the Best Use of the Internet, 84th in 2020 Best Use of Social Media and Networks, and 149th in 2020 Top Foreign Policy and Interna-

мум в 14 других номинациях, ИМЭМО - в 10, МГИМО - в 8.

Состояние индустрии аналитических центров в Азербайджане, без сомнений, является лучшим в Центральной Азии (ЦА) (Азербайджан входит в ЦА в рамках рейтинга), поскольку «чемпион» Азербайджана - Центр экономического и социального развития (ЦЭСР) - был лучшим аналитическим центром региона по рейтингу три года подряд (2016-2019), поэтому был исключен из рейтинга 2020 года и помещен в специальную категорию - «Центр превосходства 2016-2019». Более того, ЦЭСР занимает 151-е место в мировом рейтинге аналитических центров, где нет других центров из стран ЦА. Кроме того, ЦЭСР также включен в такие глобальные рейтинги, как «Ведущие аналитические центры по вопросам политики в области образования» (28-е место), «Ведущие аналитические центры по вопросам политики в области энергетики и ресурсов» (15-е место) и 18 других категорий. Это показывает разносторонний характер ЦЭСР и его бесспорно доминирующее положение в регионе. Более того, ЦЭСР позиционирует себя как независимый аналитический центр, который, тем не менее, оказывает

tional Affairs Think Tanks.

There are six think tanks from the Kyrgyz Republic featured in the CA regional ranking, the one that is placed highest among others is the Center for Social and Economic Research in Kyrgyzstan (CASE) - the 14th best think tank in the region in 2020, according to the ranking. Another think tank from Kyrgyzstan that is relatively close is the National Institute for Strategic Studies holding 19th place in the ranking. Besides the regional ranking, think tanks from Kyrgyzstan are also featured in four other categories: Top Education and Social Policy Think Tanks, Best Advocacy Campaign, and Best Regional Studies Centers (Free Standing). None of the local think tanks were featured in more than one category, which illustrates their rather specialized nature.

Think tanks from Uzbekistan and Tajikistan were not mentioned much in the ranking. Four think tanks from Uzbekistan entered the CA region think tank ranking, with the Center for Economic Research (CER) winning the

значительное влияние на решения правительства [ЦЭСР, б.д.].

Казахстанские аналитические центры считаются следующими по качеству в рассматриваемом списке стран, так как из-за отсутствия ЦЭСР в рейтинге лучших аналитических центров в ЦА казахстанский институт стратегических исследований (КИСИ) возглавил список; девять других локальных аналитических центров также присутствуют в списке. Хотя КИСИ возглавляет список аналитических центров ЦА, Институт экономических исследований является аналитическим центром, который включен в наибольшее количество номинаций (8), в то время как КИСИ был номинирован трижды, как и Евразийский научно-исследовательский институт (ЕНИИ), и немного превосходя Университет КИМЭП (2 номинации). В отличие от Азербайджана, оба ведущих аналитических центра в Казахстане являются государственными, и единственный местный независимый аналитический центр, вошедший в список лучших независимых

best position (10th place), Centre for Political Studies (CPS) coming 22nd in the ranking, Institute of Strategic and Inter-Regional Research scoring a little below (26th place), and Tahlil Centre for Social Research closing the list of think tanks from Uzbekistan in the CA ranking with 32nd place. The think tank that was placed 33rd in the same ranking is the best scoring think tank from Tajikistan - Strategic Research Center under the President of Tajikistan, while 49th place out of 58 is occupied by Tajikistan Free Market Centre - the second think tank from the republic entering the list. Think tanks from Tajikistan and Uzbekistan were not featured in any other ranking across the report in 2020.

Therefore, the number of think tanks in a country correlates with the relative wealth of a country, with the Kyrgyz Republic being the only exception from the rule. However, this may be explained by the overall openness of the republic towards various international organizations and NGOs/NPOs in general. Think tanks, in general, are expected to contribute to improving policies and strengthening democratic institutions and civil societies in their countries.

References:

1. CESD (N.d.). About. Retrieved from http://cesd.az/new/?page_id=9. Accessed on 16.05.2021.
2. IMEMO (N.d.). History of IMEMO. Retrieved from <https://www.imemo.ru/en/about/history>. Accessed on 16.05.2021.
3. McGann, James G. (2016). The Fifth Estate: Think Tanks, Public Policy, and Governance. (1st ed.). Brookings Institution Press.
4. McGann, James G. (2021). 2020 Global Go To Think Tank Index Report. Retrieved from https://repository.upenn.edu/think_tanks/18. Accessed on 14.05.2021.
5. Soll, J. (2017). How Think Tanks Became Engines of Royal Propaganda. Retrieved from <https://www.tabletmag.com/sections/history/articles/think-tanks-jacob-soll-propaganda>. Accessed on 14.05.2021.

**THINK TANKS
ARE EXPECTED TO
CONTRIBUTE TO
IMPROVING POLICIES
AND STRENGTHENING
DEMOCRATIC
INSTITUTIONS AND
CIVIL SOCIETIES IN
THEIR COUNTRIES**

**ПРЕДПОЛАГАЕТСЯ,
ЧТО АНАЛИТИЧЕСКИЕ
ЦЕНТРЫ СПОСОБСТВУЮТ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ
ПОЛИТИКИ И
УКРЕПЛЕНИЮ
ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ
ИНСТИТУТОВ И
ГРАЖДАНСКОГО
ОБЩЕСТВА В СВОИХ
СТРАНАХ**

аналитических центров 2020 года, — это Университет КИМЭП (92-е место). ЕНИИ занял 60-е место в рейтинге аналитических центров, лучше всего использующих Интернет, 84-е место в рейтинге аналитических центров, лучшего всего использующих социальные сети, и 149-е место в рейтинге ведущих аналитических центров, исследующих внешнюю политику и международные отношения в 2020-ом году.

В региональном рейтинге ЦА фигурируют шесть аналитических центров из Кыргызской Республики, лидером которых является Центр социально-экономических исследований в Кыргызстане (ЦСЭИ) - 14-е место среди лучших аналитических центров в регионе в 2020 году, согласно данным рейтинга. Еще один аналитический центр из Кыргызстана, который находится относительно близко к ЦСЭИ, это Национальный институт стратегических исследований, который занимает 19-е место в рейтинге. Помимо регионального рейтинга, аналитические центры из Кыргызстана также представлены в четырех других категориях: «Ведущие аналитические центры по образованию и социальной политике», «Лучшая общественная компания» и «Лучшие центры региональных исследований (независимые)». Ни один из местных аналитических центров не входил более чем в одну категорию, что свидетельствует об их относительно специализированном характере.

Аналитические центры из Узбекистана и Таджикистана несколько реже упоминались в мировом рейтинге. Четыре аналитических центра из Узбекистана вошли в рейтинг лучших аналитических

pattiro.or.id

центров ЦА, при этом Центр экономических исследований (ЦЭИ) занял наиболее высокую позицию (10-е место), Центр политических исследований (ЦПИ) занял 22-е место, Институт стратегических и межрегиональных исследований оказался немного ниже (26-е место), а Центр социальных исследований «Тахлил» (32 место) замкнул список аналитических центров Узбекистана в рейтинге. Аналитический центр, занявший 33-е место в том же списке, является лучшим аналитическим центром Таджикистана - Центр стратегических исследований при Президенте Таджикистана. 49-е место из 58 занимает Центр свободного рынка Таджикистана - второй аналитический центр республики, вошедший в список. Аналитические центры из Таджикистана и Узбекистана не фигурировали ни в какой другой номинации отчета в 2020 году.

Таким образом, количество аналитических центров в стране коррелирует с ее относительным благосостоянием, при этом Кыргызская Республика является

единственным исключением из правила. Однако это можно объяснить общей открытостью республики для различных международных организаций и НПО / НКО в целом. Предполагается, что аналитические центры способствуют совершенствованию политики и укреплению демократических институтов и гражданского общества в своих странах.

Источники:

1. ЦЭСР. (б.д.). CESD. Доступно по адресу: http://cesd.az/new/?page_id=9. Дата обращения: 16.05.2021.
2. ИМЭМО. (б.д.). История Института. Доступно по адресу: <https://www.imemo.ru/en/about/history>. Дата обращения: 16.05.2021.
3. МакГанн, Джеймс Г. (2016). Пятое сословие: аналитические центры, государственная политика и управление. (1-ое изд.). Brookings Institution Press.
4. МакГанн, Джеймс Г. (2021). 2020 Global Go To Think Tank Index Report. Доступно по адресу: https://repository.upenn.edu/think_tanks/18. Дата обращения: 14.05.2021.
5. Солл, Я. (2017). Как аналитические центры стали двигателями королевской пропаганды. Доступно по адресу: <https://www.tabletmag.com/sections/history/articles/think-tanks-jacob-soll-propaganda>. Дата обращения 14.05.2021.

THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM AFTER COVID-19

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ ПОСЛЕ COVID-19

Different main actors have come to the forefront with the change of the international relations system many times since the Westphalian order (1648), which is considered as the beginning of the international relations system. With the system change, the basic actors of the system have changed and the existing concepts have started to have different meanings or new concepts have begun to emerge. For instance, while the important actor of the Westphalian system was the nation-state [Opello et al., 2004], international organizations such as the United Nations, World Health Organization (WHO), and NATO, which were established in the 1940s in solving the problem related to their field, started to take place as actors in the international system together with the states, and cooperative relations were maintained between these actors.

We can see that the influence of actors such as international organizations and the state in the international relations system decreases from time to time and other actors come to the fore. For instance, in finding solutions to international crises such as the Israel-Palestinian, Syrian crisis, the fight against terrorism weakened the position of international organizations in the system, which mostly provided temporary solutions instead of permanent solutions. Nevertheless, while al-Qaeda, Daesh and similar terrorism-related religious organizations that emerged with the events of September 11th 2001 became the

Различные главные действующие акторы выходили на передний план с изменением системы международных отношений много раз со времен Вестфальского порядка (1648 г.), который считается началом системы международных отношений. С изменением системы основные действующие акторы системы изменились, и существующие концепции начали иметь другое значение, или начали появляться новые концепции. Например, в то время как важным действующим актором Вестфальской системы было национальное государство [Опелло и др, 2004], международные организации, такие как ООН, Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) и НАТО, которые были созданы в 1940-х годах в решении проблемы, связанной со своей сферой деятельности, начали действовать как акторы в международной системе вместе с государствами, и между этими участниками поддерживались отношения сотрудничества.

Мы видим, что влияние таких акторов, как международные организации и государство, в системе международных отношений время от времени снижается, и на первый план выходят другие акторы. Например, при поиске решений международных кризисов, таких как израильско-палестинский, сирийский кризис, борьба с терроризмом ослабил позиции международных организаций в системе, которые в основном предлагали времен-

new actors of the international relations system along with nation states and international organizations. The events of September 11 in the international relations system made clear that non-state actors could also use force and the occurrence of this event began to be seen as the beginning of a new era. According to experts such as Steve Smith [Smith, 2003], the events of September 11 shook the entire system and caused its change. This situation then made us question the new system of international relations, and now that the whole world almost came to a standstill due to the coronavirus (COVID-19) pandemic, which began in China in December 2019 and then around the world, made us question the international relations system again.

COVID-19, which emerged in China's Wuhan in December 2019 and then spread rapidly all over the world, continues to be a global problem. This global problem was declared as a pandemic by the WHO on March 12, 2020 requiring each state to take care of itself (self-help) and solve the problem at the national level. Thus, the emergence of the nation-state again, the lack of international organizations

ные решения, а не постоянные решения. Тем не менее, в то время как Аль-Каида, Даиш и подобные связанные с терроризмом религиозные организации, возникшие в результате событий 11 сентября 2001 года, стали новыми участниками системы международных отношений вместе с национальными государствами и международными организациями. События 11 сентября в системе международных отношений ясно показали, что негосударственные субъекты также могут применять силу, и наступление этого события стало рассматриваться как начало новой эры. По мнению таких экспертов, как Стив Смит [Смит, 2003], события 11 сентября потрясли всю систему и привели к ее изменению.

Коронавирус (Ковид-19), который возник в китайском Ухане в декабре 2019 года, а затем быстро распространился по всему миру, продолжает оставаться глобальной проблемой. Эта глобальная проблема, объявленная ВОЗ 12 марта 2020 года пандемией, потребовала от каждого государства позаботиться о себе (self-help) и ре-

in solving the problem, the weakening of international cooperation, the importance of self-sufficiency rather than cooperation, and the gaining importance of fields such as science, health and informatics have been the signs of a new era in the international system.

In the COVID-19 and post-COVID-19 anarchic international system, where nation states act alone and there is no supreme authority, the concepts of "military power" and "economic power" as well as the phenomenon of "strong state" have gained new meaning with new concepts such as "health system", "supply chain" and "emergency capacity". The international system has been tried to be re-defined in the light of these concepts [Ulutas, 2020].

Previously, the phenomenon of "strong state" had a narrower meaning by only referring to military and economic power, but with the COVID-19 period, it gained a broader definition. In the COVID-19 and post-COVID-19, the phenomenon of "strong state" has been expanded with new definitions such as strong economy, strong management, strong state institutions and infrastructure (especially aid organizations and funds working for health and public welfare), crisis management capacity, strong supply network and food security. On the contrary, states that are weak and inadequate in combating the pandemic have gained a new meaning with the concept of "failed states" put forward by realism. In this period when public health comes to the fore, the nation-states have given up globalization and international contact altogether in order to survive human life and protect individuals. The fact that international organizations such as WHO and the European Union do not operate at full scale within the scope of combating global problems such as the COVID-19 pandemic in the international

DIFFERENT MAIN ACTORS HAVE COME TO THE FOREFRONT WITH THE CHANGE OF THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM MANY TIMES SINCE THE WESTPHALIAN ORDER (1648), WHICH IS CONSIDERED AS THE BEGINNING OF THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM

РАЗЛИЧНЫЕ ГЛАВНЫЕ ДЕЙСТВУЮЩИЕ АКТОРЫ ВЫХОДИЛИ НА ПЕРВЫЙ ПЛАН С ИЗМЕНЕНИЕМ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ МНОГО РАЗ СО ВРЕМЕН ВЕСТФАЛЬСКОГО ПОРЯДКА (1648 Г.), КОТОРЫЙ СЧИТАЕТСЯ НАЧАЛОМ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

шить проблему на национальном уровне. Таким образом, появление снова национального государства, отсутствие международных организаций в решении проблемы, ослабление международного сотрудничества, важность самодостаточности, а не сотрудничества и растущее значение таких областей, как наука, здравоохранение и информатика, были знаками новой эры в международной системе.

В анархической международной системе Ковид-19 и пост-Ковид-19, где национальные государства действуют в одиночку и отсутствует верховная власть, понятия «военная мощь» и «экономическая мощь», а также концепция «сильного государства» приобрели новое значение благодаря новым понятиям, таким как «система здравоохранения», «цепочка поставок» и «потенциал для оказания чрезвычайной помощи». Международную систему пытались переопределить на фоне этих концепций [Улуташ, 2020]. Раньше концепция «сильного государства» имел более узкое значение, поскольку относился только к военной и экономической мощи, но с периодом Ковид-19 он получил более широкое определение. После Ковид-19 и в последующий период концепция «сильного государства» был расширен новыми определениями, такими как сильная экономика, сильное управление, сильные государственные институты и инфраструктура (особенно гуманитарные организации и фонды, работающие на здравоохранение и общественное благосостояние), кризис управленческий потенциал, сильная сеть поставок и продовольственная безопасность.

В период Ковид-19 и после Ковид-19 концепция «сильного государства» был расширен новыми определениями, такими как сильная экономика, сильное управление, сильные государственные

relations system, once again emphasized the importance of a self-sufficient state, as in the Westphalian system. We have given above as an example that international organizations also offered a temporary solution instead of a permanent solution in solving the problem in the period before COVID-19. So, the role of international organizations in the fight against the virus also remained weak and without solving problems.

According to the realist theory, international organizations fail because they are founded by states and they act for their own interests [Pirincci, 2020]. The state and human nature are selfish and egoistic conforming to the theory of realism. For instance, the European Union member states put aside the principles of unity, cooperation and solidarity, and with the explosion of the pandemic, they have even suspended the principle of free movement they have committed with the Schengen Agreement. Since such events are harbingers that the international system and its actors are changing with COVID-19, has led to the questioning of the system and the discussion of concepts.

In this case, the fact that states act on their own without being dependent on any higher institution reminds us of the zero-sum game, which is the other assumption of realism. Be-

институты и инфраструктура (особенно гуманитарные организации и фонды, работающие в сфере здравоохранения и общественного благосостояния), потенциал управления кризисами, сильная сеть поставок и продовольственная безопасность. С другой стороны, государства, которые являются слабыми и недостаточными в борьбе с пандемией, получили новое значение с концепцией «неудавшиеся государства» (failed states), выдвинутой реализмом. В этот период, когда общественное здравоохранение выходит на первый план, национальные государства полностью отказались от глобализации и международных контактов, чтобы защитить человеческую жизнь и людей. Тот факт, что международные организации, такие как ВОЗ и Европейский Союз, не работают в полном объеме в рамках борьбы с глобальными проблемами, такими как пандемия Ковид-19 в системе международных отношений, еще раз подчеркивает важность самодостаточного государства, как в Вестфальской системе. Выше мы привели в качестве примера, что международные организации предлагали временное решение вместо постоянного решения проблемы в период до Ковид-19. Так роль международных организаций в борьбе с вирусом осталось тоже слабой и без решении проблем.

primapaginanews.it

“

COVID-19, WHICH EMERGED IN CHINA'S WUHAN IN DECEMBER 2019 AND THEN SPREAD RAPIDLY ALL OVER THE WORLD, CONTINUES TO BE A GLOBAL PROBLEM

КОВИД-19, КОТОРЫЙ ВОЗНИК В КИТАЙСКОМ УХАНЕ В ДЕКАБРЕ 2019 ГОДА, А ЗАТЕМ БЫСТРО РАСПРОСТРАНИЛСЯ ПО ВСЕМУ МИРУ, ПРОДОЛЖАЕТ ОСТАВАТЬСЯ ГЛОБАЛЬНОЙ ПРОБЛЕМОЙ

”

cause the state, which is the main actor of the international system in the zero-sum game, is rational and self-governing. They avoid cooperating because there is a possibility of “deceptive” in possible cooperation [Newmann, Morgenstern, 1944]. This is why states choose individuality over cooperation, making it another reason to choose to be isolated. In addition, in the state-centered international relations system of COVID-19 and the post-period, revealed a perception of a “new threat” developing around the pandemic, instead of external threats such as migration and terrorism [Ulutas, 2020]. In this context, the content of many concepts such as threat and security has changed in this new period. For instance, the phenomenon of “security” has become a concept of “health” rather than military and political content. However, in the international system, the state acting on its own and fighting the global pandemic at the national level has created a concept of “new nationalism” [Woods, 2020]. With the change in the threat and danger dimension, we also witness that concepts such as “new protectionism” have started to take place in the literature. In addition, with the emergence of

P

Согласно теории реалистов, международные организации терпят поражение, потому что они основаны государствами и действуют в собственных интересах [Пиринджи, 2020]. Государство и природа человека эгоистичны в соответствии с теорией реализма. Например, члены государства Европейского союза отказались от принципов единства, сотрудничества и солидарности, а с появлением пандемии они даже приостановили действие принципа свободного передвижения, закрепленного в Шенгенском соглашении. Поскольку такие события являются предвестниками того, что международная система и ее участники меняются с Ковид-19, это привело к сомнению системы и обсуждению концепций.

В этом случае тот факт, что государства действуют самостоятельно, не будучи зависимыми от какого-либо высшего режима, напоминает нам об игре с нулевой суммой, которая является другим предположением реализма. Потому что государство, которое является главным действующим актором международной системы в игре с нулевой суммой, раци-

the COVID-19 crisis, many international problems such as the Syrian crisis, immigration problem, terrorism problem and oil price crisis have remained in the background and combating the pandemic at the national level has become the main crisis of the international agenda. With the COVID-19 pandemic started in December 2019, the anarchic international system took a clearer view, while international organizations staying in the background, nation states, which were at the forefront of the Westphalian system, have struggled with the global pandemic on their own, causing the globalization, international system and concepts to be questioned.

In conclusion, it could be said that the international relations system in the post-COVID-19 period is anarchic and although the main actor is the state, international organizations have lost their importance. However, while the content of the concepts of self-acting and security, power and successful state changed, cooperation and globalization remained in the background. Nevertheless, while the meanings of the old concepts changed, new concepts such as new nationalism and new protectionism started to take place in the literature.

References:

1. Newmann, J., Morgenstern, O. [1944]. *Theory of Games and Economic Behavior*, New Jersey: Princeton University Press.
2. Opello, W., Stephen, R. [2004]. *The Nation-State and Global Order: A Historical Introduction to Contemporary Politics*, USA: Lynne Rienner Publishers.
3. Pirincci, F. [2020]. *Coronalization in the International System, The Post-COVID-19 Global System: Old Issues, New Trends*, ed. U. Ulutas, Ankara: SAM Publications.
4. Smith, S. [2003]. *The End of the Unipolar Moment: September 11 and the Future of World Order*. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047117802016002001>. Accessed on 05.12.2020.
5. Ulutas, U. [2020]. *Post-Coronavirus Global Trends, Post-COVID-19 Global System: Old Issues, New Trends*, ed. U. Ulutash, Ankara:

PREVIOUSLY, THE PHENOMENON OF "STRONG STATE" HAD A NARROWER MEANING BY ONLY REFERRING TO MILITARY AND ECONOMIC POWER, BUT WITH THE COVID-19 PERIOD, IT GAINED A BROADER DEFINITION

РАНЕЕ, КОНЦЕПЦИЯ «СИЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА» ОПРЕДЕЛЕН С ВОЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИЛА В ПЕРИОД КОВИД-19 ОПРЕДЕЛЕНИЯ БЫЛ РАСШИРЕН

онально и самоуправляемо. Они избегают сотрудничества, потому что существует вероятность «обмана» в возможном сотрудничестве [Ньюманн Дж., Моргенстерн О., 1944]. Вот почему государства предпочитают индивидуальность сотрудничеству, что делает его еще одной причиной для изоляции. Кроме того, в государственно-ориентированной системе международных отношений Ковид-19 и в постпериод выявлено восприятие «новой угрозы», развивающейся вокруг пандемии, а не внешних угроз, таких как миграция и терроризм [Улуташ, 2020]. В этом контексте в этот новый период изменилось содержание многих понятий, таких как угроза и безопасность. Например, концепция «безопасности» стал понятием «здоровье», а не военно-политическим содержанием. Однако в международной системе государство, действующее самостоятельно и борющееся с глобальной пандемией на национальном уровне, создало концепцию «нового национализма» [Удс, 2020]. С изменением измерения угрозы и опасности мы также являемся свидетелями того, что в литературе начали появляться такие концепции, как «новый протекционизм». Кроме того, с возникновением кризиса Ковид-19 многие международные проблемы, такие как сирийский кризис, иммиграционная проблема, проблема терроризма и кризис цен на нефть, остались в тени, а борьба с пандемией на национальном уровне стала основным кризисом международной повестки дня. С пандемией Ковид-19, начавшейся в декабре 2019 года, анархическая международная система взяла более четкое представление, в то время как международные организации оставались в тени, национальные государства, которые были в авангарде Вестфальской системы, самостоятельно боролись с глобальной

SAM Publications.

6. Woods, E.T. [2020]. COVID-19, Nationalism, and the Politics of Crisis: A Scholarly Exchange. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12644>. Accessed on 20.12.2020.

пандемией, ставя под сомнение глобализацию, международную систему и концепции. Принцип self-help в теории реализма снова вышел на первый план, и началось обсуждение эгоистичного устройства государства и людей.

Согласно заключению, система международных отношений в период после Ковид-19 является анархической, и когда основным действующим актором является государство, международные организации утратили свое значение. Однако, когда содержание концепций самодействия и безопасности, власти и успешного государства изменилось, сотрудничество и глобализация остались на заднем плане. Вместе с тем по мере того, как значения старых концепций менялись, в литерату-

**ACCORDING TO THE
REALIST THEORY,
INTERNATIONAL
ORGANIZATIONS
FAIL BECAUSE THEY
ARE FOUNDED BY
STATES AND THEY
ACT FOR THEIR OWN
INTERESTS**

**СОГЛАСНО ТЕОРИИ
РЕАЛИСТОВ,
МЕЖДУНАРОДНЫЕ
ОРГАНИЗАЦИИ
ТЕРПЯТ ПОРАЖЕНИЕ,
ПОТОМУ ЧТО
ОНИ ОСНОВАНЫ
ГОСУДАРСТВАМИ
И ДЕЙСТВУЕТ В
СОБСТВЕННЫХ
ИНТЕРЕСАХ**

ре начали появляться новые концепции, такие как новый национализм и новый протекционизм.

Источники:

1. Ньюманн Дж., Моргенстерн О. [1944]. Теория игр и экономического поведения. Нью Джерсей: Принстон Университи Пресс.
2. Отелло У., Стивен Р. [2004]. Национальное государство и глобальный порядок: историческое введение в современную политику, Америка: Линн Риеннер Паблишерс.
3. Пиринджи Ф., Коронализация в международной системе, глобальная система после COVID-19: старые проблемы, новые тенденции, Ред. У. Улуташ, Анкара: SAM Публикации, Апрель 2020, 67.
4. Смит С. [2003]. Конец однополярного момента: 11 сентября и будущее мирового порядка. Доступно по адресу: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0047117802016002001>. Дата обращения: 05.12.2020.
5. Улуташ У. [2020]. Глобальные тенденции после коронавируса, глобальная система после коронавируса: старые проблемы, новые тенденции, ред. У. Улуташ, Анкара: SAM Публикации.
6. Удс Е.Т. [2020]. COVID-19, Национализм и политика кризиса: научный обмен. Доступно по адресу: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/nana.12644>. Дата обращения: 20.12.2020.

IMPLICATIONS OF PANDEMIC FOR LABOR MIGRANTS OF TAJIKISTAN

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
JUNIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
МЛАДШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПОСЛЕДСТВИЯ ПАНДЕМИИ ДЛЯ ТРУДОВЫХ МИГРАНТОВ ТАДЖИКИСТАНА

The pandemic created significant challenges for the movement of people. When governments were forced to ban international travels in order to prevent the outbreak of COVID-19, migrants became among the most affected by the consequences of such restrictions. Tajikistan, with its high dependence on labor migration to Russia, unfortunately, turned out to be among the countries that suffered the most from the consequences of closed borders. Therefore, when at the end of March, the Prime Minister of the Russian Federation Mikhail Mishustin announced easing restrictions from April 1, 2021, and Tajikistan was listed among the countries where the flights will be resumed, many households in Tajikistan were relieved.

However, despite that flights to Russia are resumed and Tajik labor migrants are desperate to travel to Russia, the limited number of flights and unaffordable prices for airfares impedes the plans of the majority. According to the media, from early April, Tajik citizens from all over the country have been crowded near the ticket office, yet the prices turned out to be triple higher than the officially declared. Russian officials allowed Tajik citizens to enter the country only

**IN ESSENCE,
THE SEASONAL
EARNING IN RUSSIA
IS THE ONLY WAY
TO SURVIVE FOR
MANY TAJIK
HOUSEHOLDS**

**ПО СУТИ, СЕЗОННЫЙ
ЗАРАБОТОК
В РОССИИ -
ЕДИНСТВЕННЫЙ
СПОСОБ
ВЫЖИВАНИЯ
ДЛЯ МНОГИХ
ТАДЖИКСКИХ
СЕМЕЙ**

Пандемия создала значительные неудобства для передвижения людей. В то время, когда правительства были вынуждены приостановить международные поездки для предотвращения распространения COVID-19, мигранты оказались одними из наиболее пострадавших от последствий таких ограничений. Таджикистан, которая отличается своей высокой степенью зависимости от трудовой миграции в Россию, к сожалению, оказался среди стран, которые пострадали в большей степени от закрытых границ. Поэтому, когда в конце марта премьер-министр Российской Федерации Михаил Мишустин объявил об ослаблении ограничений с 1 апреля 2021 года, и Таджикистан был включен в список стран, куда будут возобновлены полеты, многие домохозяйства в Таджикистане вздохнули с облегчением.

Однако несмотря на то, что полеты в Россию возобновлены и таджикские трудовые мигранты отчаянно пытаются поехать в Россию, ограниченное количество рейсов и недоступные цены на авиабилеты препятствуют осуществлению планов большинства. По данным СМИ, с начала апреля граждане Таджикистана со всей страны скопились

by air and only Tajikistan's Somon Air and Russia's Utair can operate flights once a week. Since from the outset the Tajik government declared that only one company in Dushanbe is authorized to sell air tickets, a monopoly on the sale of air tickets led to unaffordable prices and buoyant demand. As a result, the need to leave for Russia created a stir among the population. Some families were forced to collect savings from all family members in order to buy one ticket to Russia with the hope that this relative would earn money and later other members of the family could buy tickets to join Russia. Others were compelled to sell their livestock, went into debt or took a bank loan [Najibullah, 2021].

In essence, the seasonal earning in Russia is the only way to survive for many Tajik households. Before the pandemic, seasonal labor migration to Russia was a major source of income for the one-third of Tajik pop-

**TAJIK AUTHORITIES
DECLARE THAT OVER
700.000 LABOR
MIGRANTS WORK IN
RUSSIA**

**ВЛАСТИ
ТАДЖИКИСТАНА
ЗАЯВЛЯЮТ,
ЧТО В РОССИИ
РАБОТАЮТ БОЛЕЕ
700.000 ТРУДОВЫХ
МИГРАНТОВ**

возле касс, а цены там оказались втрое выше официально заявленных. Российские власти разрешили гражданам Таджикистана въезжать в страну только по воздуху, и только таджикская компания «Сомон Эйр» и российская авиакомпания Utair могут выполнять рейсы один раз в неделю. Поскольку с самого начала таджикское правительство заявило, что только одна компания в Душанбе имеет право продавать авиабилеты, монополия на продажу авиабилетов привела к недоступным ценам и высокому спросу. В результате необходимость уехать в Россию вызвала ажиотаж среди населения. Некоторым семьям пришлось собрать сбережения со всех членов семьи, чтобы купить один билет в Россию, в надежде, что этот родственник заработает деньги, а позже другие члены семьи смогут купить билеты на эти деньги, для того чтобы присоеди-

ulation. According to different estimates, remittance revenues that are sent by Tajik migrants in Russia to their homes are equal to a volume which is over 30% of Tajikistan's Gross domestic product (GDP). During 2013–2018, Tajik labor migrants transferred over USD15 billion to their homeland only by official means, which exceeded several times attracted foreign direct investments during this period [Avesta, 2019]. Tajik authorities declare that over 700.000 labor migrants work in Russia [Kozlova, 2020], whilst the Russian authorities believe that the number reaches over 2 million people [Currenttime, 2019]. The majority of them work in the spheres of construction, maintenance, and provision of services.

Accordingly, more than one year of closed borders and absence of remittances severely affected the livelihood of such Tajik families. Many families faced food insecurity and cannot pay utilities. According to the Listening to Tajikistan survey of the World Bank, more than 80% of families that depend on remittances, spend their earnings primarily on food and other basic necessities [World Bank, 2020]. The decline of remittances from USD 2.6 billion in 2019 to USD 1.7 billion in 2020, based on the Central Bank of Russia, accordingly, significantly impacted the well-being of such families [Eurasianet, 2021]. Moreover, as the Listening to Tajikistan survey noted, in May 2020, more than 41% of the population reduced their food consumption, reporting going hungry, reducing dietary diversity, and worried about obtaining enough food. Households having "no savings" increased from 29% in January 2020 to 41% in May 2020, which presumably rose further since the borders remained closed for an-

ACCORDING TO THE LISTENING TO TAJIKISTAN SURVEY OF THE WORLD BANK, MORE THAN 80% OF FAMILIES THAT DEPEND ON REMITTANCES, SPEND THEIR EARNINGS PRIMARILY ON FOOD AND OTHER BASIC NECESSITIES

СОГЛАСНО ИССЛЕДОВАНИЮ ВСЕМИРНОГО БАНКА СЛУШАЯ ТАДЖИКИСТАН, БОЛЕЕ 80% СЕМЕЙ, ЗАВИСЯЩИХ ОТ ДЕНЕЖНЫХ ПЕРЕВОДОВ, ТРАТЯТ СВОИ ЗАРАБОТКИ В ОСНОВНОМ НА ПРОДУКТЫ ПИТАНИЯ И ДРУГИЕ ПРЕДМЕТЫ ПЕРВОЙ НЕОБХОДИМОСТИ

ниться в России. Другие были вынуждены продать свой скот, занять в долги или оформить кредиты в банке [Наджибулла, 2021].

По сути, сезонный заработок в России – единственный способ выживания для многих таджикских семей. До пандемии сезонная трудовая миграция в Россию была основным источником дохода для одной трети населения Таджикистана. По разным оценкам, доходы от денежных переводов, которые отправляются таджикскими мигрантами в России к себе домой, равны объему, превышающему 30% валового внутреннего продукта (ВВП) Таджикистана. В течение 2013–2018 гг. таджикские трудовые мигранты перевели на родину более 15 млрд долларов США только официальными средствами, что в несколько раз превышает объем привлеченных прямых иностранных инвестиций за этот период [Avesta, 2019]. Власти Таджикистана заявляют, что в России работают более 700.000 трудовых мигрантов [Козлова, 2020], в то время как российские власти считают, что их число достигает более 2 миллионов человек [Currenttime, 2019]. Большинство из них работают в сфере строительства, ремонта и оказания услуг.

Соответственно, более одного года закрытых границ и отсутствия денежных переводов серьезно повлияли на уровень жизни таких таджикских семей. Многие семьи столкнулись с проблемой отсутствия продовольствия и возможности оплачивать коммунальные услуги. Согласно исследованию Всемирного банка Слушая Таджикистан, более 80% семей, зависящих от денежных переводов, тратят свои заработки в основном

uz.sputniknews.ru

other year. Similarly, the number of families where nobody worked within the last 7 days increased from 20% in March to nearly 40% in May 2020 [World Bank, 2020].

The high level of poverty with over one-third of the population living below the national poverty level, along with an official 10% unemployment leave no other option rather than to work abroad [Zotova, Cohen, 2020]. The situation is exacerbated by the ongoing border tensions with neighboring Kyrgyzstan, the area where the majority of migrant families live. With the closure of the Kyrgyz borders, Tajik citizens also lost an alternative route to Russia via Bishkek.

Noteworthy, in Russia, Tajik labor migrants work under patent, albeit not all migrants register their status and work officially. Recently, the Russian authorities announced that after June 15, 2021, the "coronavirus moratorium" will be completed and illegal immigrants will be deported. As of April 2021, over 247.000 Tajik citizens work illegally [RT, 2021]. For three or more administrative offences such as lack of work patent, residential registration, or traffic violations,

на продукты питания и другие предметы первой необходимости [Всемирный Банк, 2020]. Снижение денежных переводов с 2.6 млрд долларов США в 2019 году до 1.7 млрд долларов США в 2020 году, по данным Центрального Банка России, соответственно, существенно повлияло на благосостояние таких семей [Eurasianet, 2021]. Более того, как было отмечено в исследовании Слушая Таджикистан, в мае 2020 года более 41% населения сократили потребление продуктов питания, сообщая о голоде, сокращении разнообразия рациона и беспокойстве по поводу получения достаточного количества еды. Количество домохозяйств, «не имеющих сбережений», увеличилось с 29% в январе 2020 года до 41% в мае 2020 года, что предположительно увеличилось, учитывая, что границы оставались закрытыми еще на год. Аналогичным образом, количество семей, в которых никто не работал в течение последних 7 дней, увеличилось с 20% в марте до почти 40% в мае 2020 года [WorldBank, 2020].

Высокий уровень бедности с более чем

the Russian authorities issue entry bans (zapret na v'ezd). In 2016, over 300.000 Tajik labor migrants fell under such bans [Zotova, Cohen, 2020].

Consequently, conditions of Tajik labor migrants are far from satisfied, whilst the combination of economic difficulties at home and strict labor conditions in Russia challenges the wellbeing of them. Despite the importance of labor migrants for the Tajik economy, the Tajik government does not react sufficiently to the problems of migrants in Russia. Strict migration policy, racist attacks, along with frequent violations of the rights of migrants and their family members are problems with which migrants have usually to deal with [Anti-discrimination Centre "Memorial", 2017]. However, despite those difficult conditions, it seems that without a job in Russia, one-third of Tajik people could hardly make ends meet. Pandemic once again demonstrated that implications of the closed borders are dramatical for Tajik economy, hence the government has to reconsider the role of labor migrants and support their efforts.

References:

1. Anti-discrimination Centre "Memorial" (2017). List of problems related to the violation of the rights of migrant workers from the Republic of Tajikistan, to the UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (CMW), to the 27th session of the UN CMW, September 4-13, 2017. Retrieved from https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CMW/Shared%20Documents/TJK/INT_CMW_NGO_TJK_28520_R.pdf. Accessed on 20.05.2021.
2. Avesta (2019). Migrants send much more money to Tajikistan than foreign investments entering the country. Retrieved from <http://avesta.tj/2019/12/27/migranty-otpravlyayut-v-tadzhikistan-gorazdo-bolshe-deneg-chem-postupayushhie-v-stranu-inostrannye-investitsii/>. Accessed on 20.05.2021.
3. Currenttime (2019). In five years, the flow of migrants from Tajikistan abroad has

NOTEWORTHY, IN RUSSIA, TAJIK LABOR MIGRANTS WORK UNDER PATENT, ALBEIT NOT ALL MIGRANTS REGISTER THEIR STATUS AND WORK OFFICIALLY

ПРИМЕЧАТЕЛЬНО, ЧТО В РОССИИ ТАДЖИКСКИЕ ТРУДОВЫЕ МИГРАНТЫ РАБОТАЮТ ПО ПАТЕНТУ, ПРИ ЭТОМ НЕ ВСЕ МИГРАНТЫ РЕГИСТРИРУЮТ СВОЙ СТАТУС И РАБОТАЮТ ОФИЦИАЛЬНО

одной трети населения за чертой национального уровня бедности, наряду с официальной 10% -ной безработицей, не оставляет другого выбора, кроме работы за границей [Зотова, Коэн, 2020]. Ситуация усугубляется сохраняющейся напряженностью на границе с соседним Кыргызстаном, районом, где проживает большинство семей мигрантов. С закрытием киргизских границ граждане Таджикистана также потеряли альтернативный маршрут в Россию через Бишкек.

Примечательно, что в России таджикские трудовые мигранты работают по патенту, при этом не все мигранты регистрируют свой статус и работают официально. На днях власти России объявили, что после 15 июня 2021 года «мораторий на коронавирус» будет отменен и нелегальные иммигранты будут депортированы. По состоянию на апрель 2021 года, более 247.000 граждан Таджикистана работают нелегально [RT, 2021]. В случае трех и более административных правонарушений, таких как отсутствие патента на работу, прописки по месту жительства или нарушения правил дорожного движения, российские власти выдают запрет на въезд. В 2016 году под такие запреты попали более 300.000 таджикских трудовых мигрантов [Зотова, Коэн, 2020].

Следовательно, условия таджикских трудовых мигрантов далеки от удовлетворительного, а комбинация экономических трудностей дома и жестких условий труда в России ставит под угрозу их благополучие. Несмотря на важность трудовых мигрантов для экономики Таджикистана, правительство Таджикистана недостаточно реагирует на проблемы мигрантов в

decreased by 40%. Retrieved from <https://www.currenttime.tv/a/tajikistan-migrants-workers-money/29756218.html>. Accessed on 20.05.2021.

4. Eurasianet (2021). Tajikistan: Russia opened its doors, everyone rushed to the air ticket offices. Retrieved from <https://russian.eurasianet.org>. Accessed on 20.05.2021.
5. Kozlova, Natalia (2020). Builders - to Moscow, teachers - to Dushanbe. Labor migration in the era of COVID-19. Russian newspaper - Federal issue No. 262 (8316). Retrieved from <https://rg.ru/2020/11/19/sattorov-bolshinstvo-grazhdan-tadzhikistan-vernulis-k-rabote-v-rossii.html>. Accessed on 20.05.2021.
6. Najibullah, Farangiz (2021). Russia opens borders for Tajik migrants, but they can't afford air tickets. Retrieved from <https://rus.azattyq.org/a/31192849.html>. Accessed on 20.05.2021.
7. Russia Today (2021). The Ministry of Internal Affairs demanded from the CIS countries to pick up illegal migrants by June 15. Retrieved from <https://russian.rt.com/russia/news/853497-mvd-nelegaly-sng>. Accessed on 20.05.2021.
8. World Bank (2020). Economic and Social Impacts of COVID-19: Update from Listening to Tajikistan. Retrieved from <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/TajikistanL2TCOVID19Update.pdf>. Accessed on 20.05.2021.
9. Zotova, Natalia, and Cohen, Jeffrey H. (2020). Left Behind? Russia's Entry Bars and Gender Relations in Tajikistan. Nationalities Papers, Volume 48, Special Issue 4: Special Issue on Migrant Rights, Agency, and Vulnerability, pp. 675 – 689. DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2019.111>.

России. Жесткая миграционная политика, расистские нападения, а также частые нарушения прав мигрантов и членов их семей - проблемы, с которыми обычно приходится сталкиваться мигрантам [Антидискриминационный центр «Мемориал», 2017]. Однако, несмотря на эти тяжелые условия, без работы в России треть таджиков рискует с трудом сводит концы с концами. Пандемия еще раз продемонстрировала драматические последствия закрытия границ для экономики Таджикистана, поэтому правительству необходимо пересмотреть роль трудовых мигрантов и поддержать их усилия.

Источники:

1. Антидискриминационный центр «Мемориал» (2017). Список проблем, касающихся нарушения прав трудящихся мигрантов из Республики Таджикистан, Комитету ООН по защите прав всех трудящихся-мигрантов и членов их семей (КТМ), к 27-й сессии КТМ ООН, 4-13 сентября 2017 года. Доступно по адресу: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CMW/Shared%20Documents/TJK/INT_CMW_NGO_TJK_28520_R.pdf. Дата обращения: 20.05.2021.
2. Avesta (2019). Мигранты отправляют в Таджики-

стан гораздо больше денег, чем поступающие в страну иностранные инвестиции. Доступно по адресу: <http://avesta.tj/2019/12/27/migranty-otpravlyayut-v-tadzhikistan-gorazdo-bolshe-deneg-chem-postupayushhie-v-stranu-inostrannye-investitsii/>. Дата обращения: 20.05.2021.

3. Currenttime (2019). За пять лет поток мигрантов из Таджикистана за рубеж снизился на 40%. Доступно по адресу: <https://www.currenttime.tv/a/tajikistan-migrants-workers-money/29756218.html>. Дата обращения: 20.05.2021.
4. Eurasianet (2021). Таджикистан: Россия приоткрыла двери, все бросились к авиакассам. Доступно по адресу: <https://russian.eurasianet.org>. Дата обращения: 20.05.2021.
5. Козлова, Наталья (2020). Строители - в Москву, учителя - в Душанбе. Трудовая миграция в эпоху COVID-19. Российская газета - Федеральный выпуск № 262(8316). Доступно по адресу: <https://rg.ru/2020/11/19/sattorov-bolshinstvo-grazhdan-tadzhikistan-vernulis-k-rabote-v-rossii.html>. Дата обращения: 20.05.2021.

6. Наджибулла Фарангиз (2021). Россия открывает границы для таджикских мигрантов, но авиабилеты им не по карману. Доступно по адресу: <https://rus.azattyq.org/a/31192849.html>. Дата обращения: 20.05.2021.
7. Russia Today (2021). МВД потребовало от стран СНГ забрать нелегальных мигрантов до 15 июня. Доступно по адресу: <https://russian.rt.com/russia/news/853497-mvd-nelegaly-sng>. Дата обращения: 20.05.2021.
8. Всемирный Банк (2020). Экономические и социальные последствия COVID-19: последние новости о Таджикистане. Доступно по адресу: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/TajikistanL2TCOVID19Update.pdf>. Дата обращения: 20.05.2021.
9. Зотова, Наталья, и Коэн, Джеффри Х. (2020). Остался позади? Входные барьеры России и гендерные отношения в Таджикистане. Nationalities Papers, Выпуск 48, Специальный выпуск 4: Специальный выпуск о правах мигрантов, агентстве и уязвимости, стр. 675 - 689. DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2019.111>.

STUDYING THE PUBLIC PERCEPTION OF CLIMATE CHANGE AND ENVIRONMENTAL ISSUES IN KAZAKHSTAN

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИЗУЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В КАЗАХСТАНЕ

One of the global factors that determine the main vectors of global development in the 21st century will be climate change. Concerns about the adverse effect of human activity on the environment and notable shifts in the global climate started to rise by the end of the 20th century. Currently, the factor of climate change is a very significant component considered in almost all international affairs and major political decision-making processes around the world. Taking urgent action to combat climate change and its impacts is one of the 17 Sustainable Development Goals set to be reached by 2030 [UN DESA, 2021]. In general, we can observe a constant increase of climate-related investments, rising public expenditure on climate issues, tightening climate legislation and standards around the world. Total climate-related global financing for 2019 was between \$608 - 622 billion, which is a 6-8% increase from 2017-18 [CPI, 2019]. Climate change concerns became the main driver of entire industries of renewable energies and other related industries.

The generally accepted concept is that climate change has accelerated over the past hundred years and that the anthropogenic factor plays a significant role in this process. The rapid

THE TERM CLIMATE CHANGE IS NOT AMONG THE ISSUES THAT PEOPLE IN KAZAKHSTAN ARE MOST CONCERNED ABOUT

ОДНАКО ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА ЯВНО НЕ ВХОДИТ В ЧИСЛО ВОПРОСОВ, КОТОРЫЕ БОЛЬШЕ ВСЕГО ВОЛНЮТ КАЗАХСТАНЦЕВ

Одним из глобальных факторов, определяющих основные векторы глобального развития в 21 веке, несомненно станет изменение климата. Беспокойства по поводу негативного воздействия человеческой деятельности на окружающую среду и заметных сдвигов в глобальном климате начали расти к концу 20 века. В настоящее время изменения климата является очень важным фактором, который учитывается практически во всех международных делах и основных процессах принятия политических решений во всем мире. Принятие срочных мер по борьбе с изменением климата и его последствиями - одна из 17 целей в области устойчивого развития, которые должны быть достигнуты к 2030 году [ДЭСВ ООН, 2021]. В целом, мы можем наблюдать постоянный рост инвестиций, связанных с климатом, рост государственных расходов на борьбу с этим, ужесточение климатического законодательства и стандартов во всем мире. Общий объем глобального финансирования, связанного с климатом, в 2019 году составил от 608 до 622 миллиардов долларов, что на 6-8% больше, чем в 2017-18 годах [CPI, 2019]. Обеспокоенность изменением климата стала основной движущей силой

course of climate change carries great risks and costs for humanity. Therefore, to slow down the course of the process, humanity must develop mechanisms to minimize anthropogenic effects on the environment to achieve long-term sustainable development primarily through decarbonizing the global economy and minimizing the emission of greenhouse gases. Kazakhstan ratified the Paris Agreement and committed itself to reduce greenhouse gas emissions by 15% until 2030 relative to amounts of 1990 [Online.zakon.kz, 2015]. To implement the decarbonization plan, Kazakhstan began developing the "Strategy for Low-Carbon Development of Kazakhstan until 2050" [vlast.kz, 2021]. Generally speaking, the government of Kazakhstan accepts climate change as an important global challenge and takes steps to reduce greenhouse gas emissions.

However, the degree of success of the implementation of plans aimed at mitigating the consequences of climate change depends not only on the government's actions but to a large extent on general public concern and widespread view on the issue among the population. It is expected that peoples'

целых отраслей возобновляемой энергии и других смежных отраслей.

Общепринято считать, что изменение климата ускорилось за последние сто лет и антропогенный фактор играет в этом процессе значительную роль. Стремительное течение изменения климата сопряжено с большими рисками и ценой для человечества. Следовательно, чтобы замедлить ход этого процесса, человечество должно разработать механизмы минимизации антропогенного воздействия на окружающую среду для достижения долгосрочного устойчивого развития, прежде всего за счет декарбонизации мировой экономики и минимизации выбросов парниковых газов. Казахстан ратифицировал Парижское соглашение и взял на себя обязательство сократить выбросы парниковых газов на 15% до 2030 года по сравнению с уровнем 1990 года [Online.zakon.kz, 2015]. Для реализации плана декарбонизации Казахстан начал разработку «Стратегии низкоуглеродного развития Казахстана до 2050 года» [Vlast.kz, 2021]. В целом правительство Казахстана считает изменение климата важной глобальной проблемой и

awareness about climate change and environmental issues is higher in developed countries that spend many resources on related issues. Interestingly, some of the research findings on polling show that climate change and environmental issues are not priority issues among highly developed European countries like Germany, France, the UK and Norway. Although there is a high level of general awareness about these issues, the vast majority of people tend to perceive them as distant threats [EPCC, 2017].

Surprisingly, results of a survey conducted in Kazakhstan indicate a fairly high level of awareness about the climate change issues among people. Thus, 83% of the people in Kazakhstan said that they felt the climate change processes. Moreover, more than 43% of them were seriously concerned about the possible consequences, while 40% believed that the changes were insignificant. About 13% of respondents did not notice any climate change [Demoscope, 2014]. Another opinion survey conducted by the Climate Change Project of UNDP conducted among 200 representatives of the oil and gas, energy, manufacturing sectors, media community, and students over 14 years old in Kazakhstan also reveals a high level of awareness about the climate change issues. Thus, 63% of the respondents said that they were aware of the climate change problem and its threats to humanity. More than half of the respondents (52.5%) negatively assessed the environmental situation in Kazakhstan indicating the shortage of drinking water (77%) as one of the consequences of climate change. Among other frequently mentioned negative effects were the incidence of diseases among the population (75%) and the increasing frequency of natural disasters (66%). 86% of respondents used the internet as the main source of information

THE GOOGLE TRENDS SHOW THAT PEOPLE OF KAZAKHSTAN TEND TO PAY ATTENTION MORE TO OTHER RELATED TOPICS LIKE ECOLOGY AND POLLUTION

ТРЕНДЫ GOOGLE ПОКАЗЫВАЮТ, ЧТО ЖИТЕЛИ КАЗАХСТАНА СКЛОННЫ УДЕЛЯТЬ БОЛЬШЕ ВНИМАНИЯ ДРУГИМ ТЕМАМ, СВЯЗАННЫМ С ЭКОЛОГИЕЙ И ЗАГРЯЗНЕНИЕМ

принимает меры по сокращению выбросов парниковых газов.

Однако степень успеха реализации планов, направленных на смягчение последствий изменения климата, зависит не только от действий правительства, но в значительной степени от степени обеспокоенности общественности и общего взгляда на проблему среди населения. Ожидается, что осведомленность людей об изменении климата и экологических проблемах выше в развитых странах, которые тратят много ресурсов на решение такого рода проблем. Интересно, что некоторые результаты опросов показывают, что вопросы изменения климата и окружающей среды не являются абсолютными приоритетными для высокоразвитых европейских стран, таких как Германия, Франция, Великобритания и Норвегия. Несмотря на высокий уровень общей осведомленности об этих проблемах, подавляющее большинство людей склонны воспринимать их как отдаленные угрозы [EPCC, 2017].

Удивительно, но результаты опроса, проведенного в Казахстане, указывают на достаточно высокий уровень осведомленности людей о проблемах изменения климата. Так, например, 83% жителей Казахстана заявили, что почувствовали процессы изменения климата. Причем более 43% из них серьезно опасались возможных последствий, а 40% считали изменения незначительными. Около 13% респондентов не заметили никаких изменений климата [Демоскоп, 2014]. Другой опрос общественного мнения, проведенный проектом Программой развития ООН (ПРООН) по изменению климата среди 200 представителей нефтегазового, энергетического, производственного секторов, медиа-сообщества

on climate change [UNDP, 2020].

Perhaps, one of the alternative ways to evaluate the level of interest in climate change and related issues among people in Kazakhstan would be to explore the terms and topics searched in Kazakhstan using the Google Trends option provided by Google. According to the International Telecommunication Union, 76.43% of the population in Kazakhstan use the internet, which is comparable to most European countries [ITU, 2019]. Moreover, Google is by far the most popular internet search engine used by 83.69% of the internet users in Kazakhstan [Gs.stat-counter.com, 2021], which makes Google Trends a rather unbiased big data tool reflecting the interests of the vast majority of the internet users in the country. Unfortunately, Google Trends does not show the absolute number of searches of particular topics. However, it accurately shows the dynamics of the search over time along with the ranking of regions of a country by search frequency. The shape of the chart showing the interest over time can give some understanding about the popularity of a particular searched

**THAT THE TERM
CLIMATE CHANGE
IS STILL PROBABLY
MORE ACADEMIC
OR SCIENTIFIC IN
PUBLIC PERCEPTION**

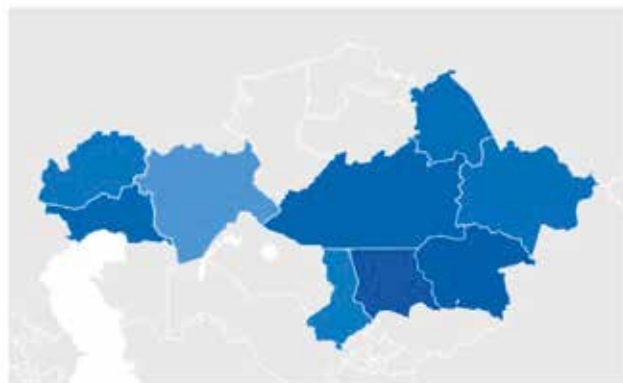
**ДАННЫЕ
СВИДЕТЕЛЬСТВУЮТ
О ТОМ, ЧТО ТЕРМИН
«ИЗМЕНЕНИЕ
КЛИМАТА» ПО-
ПРЕЖНЕМУ,
ВЕРОЯТНО,
НОСИТ БОЛЕЕ
АКАДЕМИЧЕСКИЙ
ИЛИ НАУЧНЫЙ
ХАРАКТЕР В
ОБЩЕСТВЕННОМ
ВОСПРИЯТИИ**

и студентов старше 14 лет в Казахстане, также показывает высокий уровень осведомленности о проблемах изменения климата. Так, 63% респондентов заявили, что осведомлены о проблеме изменения климата и ее угрозах человечеству. Более половины респондентов (52,5%) негативно оценили экологическую ситуацию в Казахстане, указав на нехватку питьевой воды (77%) как одно из последствий изменения климата. Среди других часто упоминаемых негативных последствий - заболеваемость населения (75%) и учащение стихийных бедствий (66%). 86% респондентов использовали интернет в качестве основного источника информации об изменении климата [ПРООН, 2020].

Возможно, одним из альтернативных способов оценить уровень интереса людей в Казахстане к изменению климата и связанным с ним вопросам было бы изучение запросов и тем, которые искали в Казахстане, с помощью опции Google Trends, предоставляемой Google. По данным Международ-

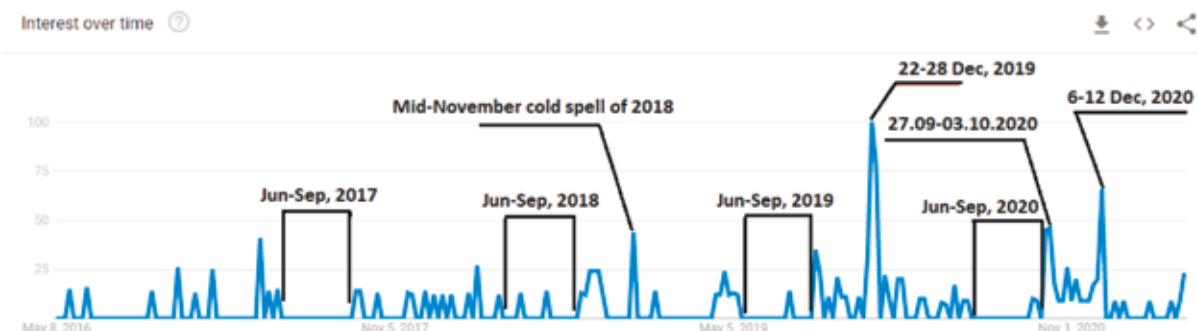
Figure 1. Search map of "climate change изменение климата" over the last 5 years. / Рисунок 1. Карта поиска «изменение климата» за последние 5 лет.

However, even the Russian term "изменение климата" (climate change) happens to be a very rarely searched topic in Google by internet users of Kazakhstan. The frequency of this search is so low that in five regions of the country it is almost next to zero. Interestingly, in Jambyl, Almaty, and Pavlodar regions it is searched with a relatively higher frequency [Google trends, 2021].

Однако даже термин «изменение климата» (изменение климата) оказывается темой, которую очень редко ищут в Google казахстанские интернет-пользователи. Частота этого поиска настолько мала, что в пяти регионах страны она практически равна нулю. Интересно, что в Жамбылской, Алматинской и Павлодарской областях пользователи чаще чем в других регионах интересовались этой темой [Google трэнды, 2021].

Figure 2. Search dynamics of "изменение климата" over the last 5 years./ Рисунок 2. Динамика поиска «изменения климата» за последние 5 лет.

Source: Prepared by Author based on data from Google trends. / Источник: подготовлено автором на основе данных Google Trends.

item in Google.

First of all, it turns out that the Russian language is a far more common language used for internet searches in Kazakhstan. Google search commands made in Russian are significantly more frequent than in Kazakh not only when it comes to climate change issues but also in almost all other categories.

Another interesting fact is that the term "изменение климата" is a search on the internet with a certain seasonality. It is almost not searched from June to the beginning of September every year suggesting that the topic of climate change is most probably searched for academic purposes by students or professors. Another interesting fact is that internet users of Kazakhstan tend to actively search for climate change during severe and unusual cold spells that happen mostly in

ного союза электросвязи, 76,43% населения Казахстана пользуются интернетом, что сопоставимо с большинством европейских стран [МСЭ, 2019]. Более того, Google на сегодняшний день является самой популярной поисковой системой в Интернете, которую используют 83,69% интернет-пользователей в Казахстане [Gs. statcounter.com, 2021], что делает Google Trends довольно объективным инструментом для работы с большими данными, отражающим интересы и увлечения подавляющего большинства интернет-пользователи в стране. К сожалению, Google Trends не показывает абсолютное количество поисков по тематикам. Однако он точно показывает динамику поиска во времени, а также ранжирование регионов страны по частоте поиска. Форма диаграммы, показывающей интерес с течени-

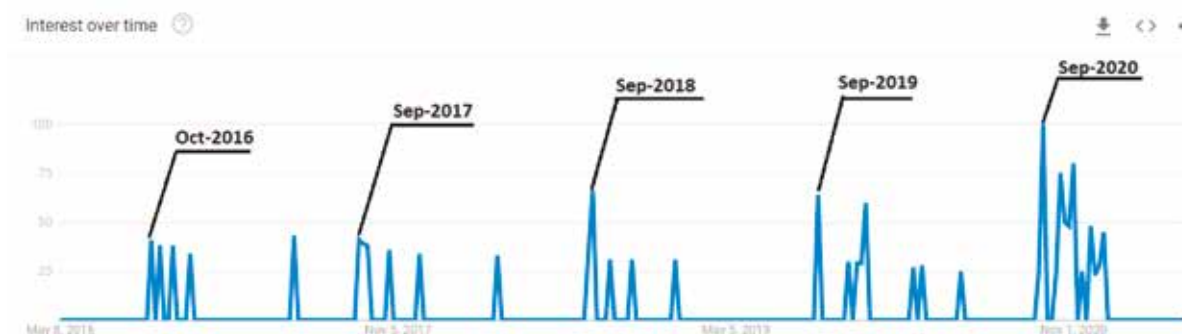
Figure 3. Search map of “climate change климаттың өзгеруі” over the last 5 years. / Рисунок 3. Карта поиска “климаттың өзгеруі” за последние 5 лет.

The Kazakh term for climate change “климаттың өзгеруі” is much scarcely searched in the Google. For some reason, the Aktobe region appears to be the only region where the term has been searched fairly often over the past five years. The Kazakh term is also searched with the same seasonal pattern as the Russian one. The beginning of each academic year is when the term climate change is most actively searched by internet users in Kazakhstan [Google trends, 2021].

Казахский термин «климаттың өзгеруі», обозначающий изменение климата, практически не ищется пользователями в Google. По некоторым причинам Актобинская область является единственным регионом, где этот термин использовался довольно часто в течение последних пяти лет. При этом частота запросов меняется в течение года так же, как и частота запросов на русском языке. Начало каждого учебного года - это время, когда термин «изменение климата» наиболее активно ищут пользователи интернета в Казахстане [Google тренды, 2021].

Figure 4. Search dynamics of “климаттың өзгеруі” over the last 5 years. / Рисунок 4. Динамика поиска «климаттың өзгеруі» за последние 5 лет.

Source: Prepared by Author based on data from Google trends. / Источник: подготовлено автором на основе данных Google Trends.

December. Throughout 9-17 of November 2018, the temperatures dropped well below normal level in most parts of Kazakhstan and climate change was searched far more often than usual during 11-17 of November 2018.

In general, there is a notable increase in the frequencies of searching climate change on the internet over the past five years in Kazakhstan. However, the term climate change is not among the issues that people in Kazakhstan are most concerned about. In this regard, the term climate change, in particular, does not receive as much attention as it should among internet users in Kazakhstan. For instance, the same statistics are shown for the US and France in Figures 5-8. As we can see, the terms climate change and changement climatique (climate change in French) are fairly often searched topics across all the

ем времени, может дать некоторое представление о популярности тех или иных тем, которые искали в Google.

Во-первых, данные показывают, что русский язык - гораздо более распространенный язык, используемый для поиска в Интернете в Казахстане. Поисковые команды в Google на русском языке встречаются значительно чаще, чем на казахском, не только когда речь идет о проблемах изменения климата, но и в общем в запросах на различные темы.

Еще один интересный факт: термин «изменение климата» - пользовался интересом среди казахстанцев в интернете с определенной сезонностью. Ежегодно с июня по начало сентября этой темой не интересуются, что позволяет предположить, что тема изменения климата, скорее всего, яв-

states and provinces of both countries. In the US sudden peaks of the public interest in climate change coincides with major natural disasters and political decisions related to this topic. In France, the public interest in climate change increased over the last five years and it never stayed zero during this period. But the important point is that the topic of climate change stayed relevant in all parts of the US and France, which clearly shows that climate change is something that bothers the minds of the people. Unfortunately, the Google trends show that this is not the case for Kazakhstan [Google trends, 2021].

The first thing that comes to peoples' minds when they hear about climate change is "global warming" [EPCC, 2017]. In this regard, the Google trends confirm our previous thoughts showing almost zero public interest in the internet. Global warming appears to be an extremely rarely searched topic in Google among internet users in Kazakhstan (Figure 9a).

On the other hand, the Google trends show

ляется объектом интереса среди студентов, преподавателей или профессоров в процессе обучения. Еще один интересный факт: интернет-пользователи Казахстана склонны активно искать информацию об изменении климата во время суровых и необычных похолоданий, которые случаются в основном в декабре. В течение 9-17 ноября 2018 года температура упала значительно ниже нормального уровня на большей части территории Казахстана, и вопрос об изменении климата запрашивался гораздо чаще, чем обычно, в период с 11 по 17 ноября 2018 года. Это указывает на то, что жители Казахстана склонны ассоциировать экстремальные погодные явления с изменением климата [Google трэнды, 2021].

В целом, за последние пять лет в Казахстане наблюдается заметное увеличение частоты поиска об изменении климата в Интернете. Однако изменение климата явно не входит в число вопросов, которые больше всего волнуют казахстанцев. В связи с этим, в частности, изменение кли-

Figure 5. Search map of “climate change” over the last 5 years in the US. / Рисунок 5. Карта поиска «climate change» за последние 5 лет в США.

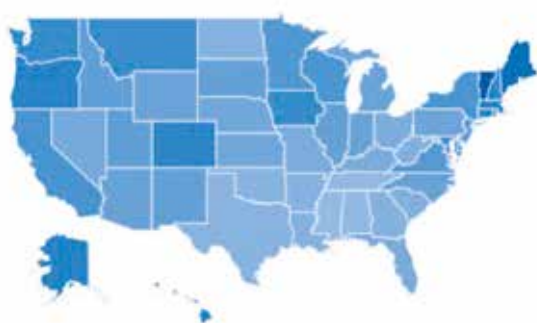

Figure 6. Search map of “climate change (changement climatique)” over the last 5 years in France. / Рисунок 6. Карта поиска «изменение климата (changement climatique)» за последние 5 лет во Франции.

Figure 7. Search dynamics of “climate change” over the last 5 years in the US. / Рисунок 7. Динамика поиска “climate change” за последние 5 лет в США.

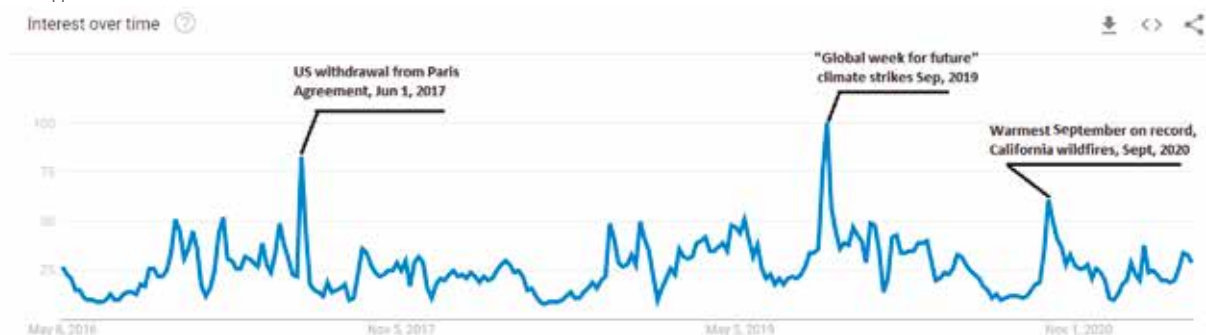

Figure 8. Search dynamics of “climate change (changement climatique)” over the last 5 years in France. / Рисунок 8. Динамика поиска «изменение климата (changement climatique)» за последние 5 лет во Франции.

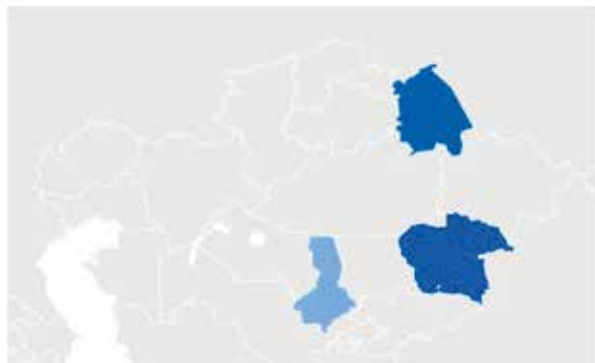
Source: Prepared by Author based on data from Google trends. / Источник: подготовлено автором на основе данных Google Trends.

that people of Kazakhstan tend to pay attention more to other related topics like ecology and pollution (Figures 9a-d). In particular, people tend to specifically search for pollution in oceans, air, and water. Interestingly, the search frequency of pollution tends to be high in winter reaching maximum in December, while in summer it stays low. Moreover,

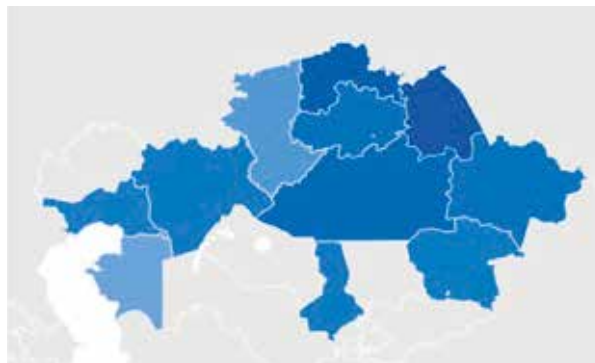
мата не пользуется таким большим вниманием, как следовало бы ожидать, среди интернет-пользователей в Казахстане. Например, на рисунках 5-8 показаны одинаковые статистические данные для США и Франции. Как мы видим, термины «изменение климата» и «изменение климата» («изменение климата» по-французски). В

Figure 9. Search maps of other topics on the internet in Kazakhstan.

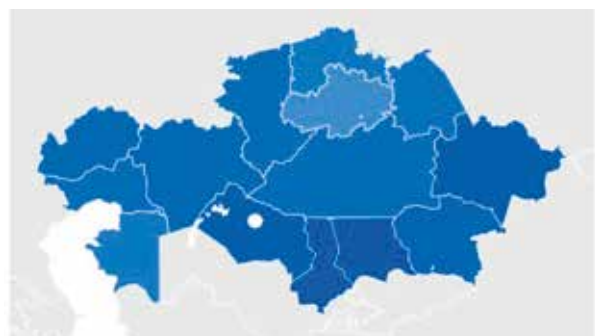
A. Global warming (глобальное потепление)

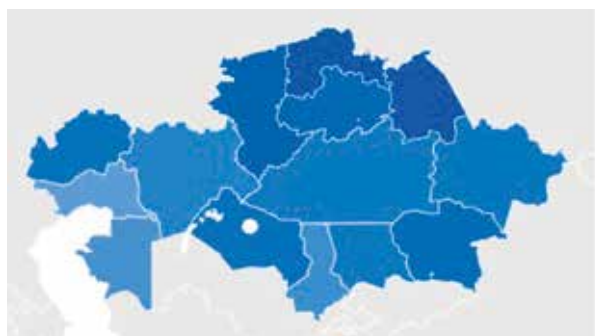
B. Environment (окружающая среда)

C. Ecology (экология)

D. Pollution (загрязнение)

Source: Prepared by Author based on data from Google trends.

the public interest in topics of pollution is higher in northern regions, which might indicate that one of the main reasons for people in Kazakhstan being bothered by pollution is heating in large cities in winter. As it is known, Kazakhstan still widely uses coal for heating during the winter months that are usually very cold in Kazakhstan.

The analysis of the public interest of the people of Kazakhstan in climate change and environmental issues can be used for neither confirming nor questioning the results of surveys. However, in some specific cases, the activity of people on the internet can be used as a source of alternative information and help to gain more authentic results. In this particular case, one of the advantages is that the Google trends display results based on the population itself rather than small samples, which might be not representative enough. Another important advantage of this data is its unbiasedness. While answering survey questions people might be dis-

США внезапный всплеск общественного интереса к изменению климата совпадает с крупными стихийными бедствиями и политическими решениями, связанными с темой. Во Франции общественный интерес к изменению климата увеличился за последние пять лет и никогда не оставался равным нулю в течение этого периода. Важным моментом является то, что тема изменения климата оставалась актуальной во всех частях США и Франции, что показывает, что изменение климата - это то, что беспокоит умы людей. К сожалению, тенденции Google показывают, что это не относится к Казахстану [Google Trends, 2021].

Первое, что приходит в голову людям, когда они слышат об изменении климата, - это «глобальное потепление» [IPCC, 2017]. В этом отношении тенденции Google подтверждают наши предыдущие мысли, свидетельствующие о почти нулевом интересе общественности к данной теме в интернете. Глобальное потепление чрезвычайно

honest if they feel that some type of answers are more publicly accepted even if respondents are sure that the answers will be kept anonymous. In the case of a Google search analysis, this problem is eliminated.

The analysis of the public interest in climate change and environmental issues based on the search frequency of particular keywords in Google shows that the people in Kazakhstan are not very concerned about climate change. The climate is an extremely rarely searched topic in Kazakhstan's segment of the internet and it is most searched for academic purposes rather than the general interest of people. However, there is an increase in the level of interest in the topic of climate change among internet users of the country. In recent years, people of Kazakhstan also started to associate extreme weather events, in particular unusual cold spells, with climate change, which is in line with global trends. However, the data suggests that the term climate change is still probably more academic or scientific in public perception. Therefore, the people of Kazakhstan seem to be more focused on immediate environmental problems, the most important of which is probably air pollution. The geography of the searches and clear seasonal patterns indicate that public concerns of people about air pollution are likely to be linked to urban residential heating in winter.

The data suggests that people in Kazakhstan are generally not very curious about climate change on the internet, which might signal a low level of general awareness of the population about the issue. Obviously, climate change is not a major concern for the vast majority of people in Kazakhstan. In this regard, the issue does not receive as much attention as it should. At the same time, people in Kazakhstan seem to be more con-

PEOPLE IN KAZAKHSTAN ARE GENERALLY NOT VERY CURIOUS ABOUT CLIMATE CHANGE ON THE INTERNET, WHICH MIGHT SIGNAL A LOW LEVEL OF GENERAL AWARENESS OF THE POPULATION ABOUT THE ISSUE

ДАННЫЕ ПОКАЗЫВАЮТ, ЧТО ЛЮДИ В КАЗАХСТАНЕ, КАК ПРАВИЛО, НЕ ОЧЕНЬ ИНТЕРЕСУЮТСЯ ИЗМЕНЕНИЕМ КЛИМАТА В ИНТЕРНЕТЕ, ЧТО МОЖЕТ СВИДЕТЕЛЬСТВОВАТЬ О НИЗКОМ УРОВНЕ ОБЩЕЙ ОСВЕДОМЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ОБ ЭТОЙ ПРОБЛЕМЕ

редко является предметом поиска в Google среди интернет-пользователей в Казахстане (Рисунок 9а).

С другой стороны, тренды Google показывают, что жители Казахстана склонны уделять больше внимания другим темам, связанным с экологией и загрязнением (Рисунки 9а-d). В частности, люди склонны искать темы загрязнения в океанах, воздухе и воде. Интересно, что частота поиска загрязнения зимой обычно высока, достигая максимума в декабре, а летом остается низкой. Более того, общественный интерес к темам загрязнения выше в северных регионах, что может указывать на то, что одной из основных причин беспокойства жителей Казахстана по поводу загрязнения является отопление в больших городах зимой. Как известно, в Казахстане до сих пор широко используется уголь для отопления в зимние месяцы, которые в Казахстане обычно очень холодные.

Анализ общественного интереса казахстанцев к проблемам изменения климата и окружающей среды не может быть использован ни для подтверждения, ни для оспаривания результатов опросов. Однако в некоторых конкретных случаях активность людей в интернете может быть использована как источник альтернативной информации и помочь получить более достоверные результаты. В этом конкретном случае одним из преимуществ является то, что в тенденциях Google отображаются результаты, основанные на больших объемах данных, а не на небольших выборках, которые могут быть недостаточно репрезентативными. Еще одно важное преимущество этих данных - их объективность. Отвечая на вопросы опроса, люди могут быть неоткровенны, если они чувствуют, что некоторые ответы могут быть

cerned about visible manifestations of climate change and environmental problems based on their own experience. This might indicate that the causal link between tangible environmental problems and fundamental causes are poorly established in the public mind, especially the people that are not involved in academic activities. Therefore, it should be a part of public policy to increase the peoples' awareness about the climate change issues explaining the causes and consequences. The emphasis should be placed on specific threats and consequences for the region such as the water stress, desertification, the issue of the Aral Sea and others. A greater understanding of the issue is essential and requires further data collection and research.

References:

1. Climate Policy Initiative (2019). An updated view on the Global Landscape of Climate Finance 2019. Retrieved from <https://www.climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2020/12/Updated-View-on-the-2019-Global-Landscape-of-Climate-Finance-1.pdf>. Accessed on 05.05.2021.
2. Demoscope (2014). Climate change is felt by 83% of Kazakhstanis. Retrieved from <https://demos.kz/rus/?article=25>. Accessed on 07.05.2021.
3. European Perceptions of Climate Change (2017). Topline findings of a survey conducted in four

более желаемыми, даже если респонденты уверены в анонимности. В случае поискового анализа Google эта проблема устраняется.

Анализ общественного интереса к вопросам изменения климата и окружающей среды, основанный на частоте поиска определенных ключевых слов в Google, показывает, что люди в Казахстане не очень обеспокоены изменением климата. В казахстанском сегменте интернета тема климата крайне редко пользуется интересом, и ее чаще всего ищут в академических целях, а не из простого любопытства широких масс. Однако наблюдается рост интереса к теме изменения климата среди интернет-пользователей страны. В последние годы жители Казахстана также начали связывать экстремальные погодные явления, в частности необычные похолодания, с изменением климата, что соответствует мировым тенденциям. Однако данные свидетельствуют о том, что термин «изменение климата» по-прежнему, вероятно, носит более академический или научный характер в общественном восприятии. Поэтому казахстанцы, похоже, более со-

European countries in 2016. Retrieved from https://talk.eco/wp-content/uploads/European_Perceptions_of_Climate_Change.pdf. Accessed on 03.05.2021.

4. Google trends (2021). Google trends 2016-2021. Retrieved from <https://trends.google.com/trends/?geo=KZ>. Accessed on 05.05.2021.
5. Gs.statcounter.com (2021). Search engine market share Kazakhstan. Retrieved from <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/kazakhstan>. Accessed on 08.05.2021.
6. International Telecommunication Union (2019). World telecommunication/ICT indicators database. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>. Accessed on 07.05.2021.
7. Online.zakon.kz (2015). The Law Republic of Kazakhstan on the ratification of the Paris Agreement. Retrieved from https://online.zakon.kz/document/?doc_id=35956264. Accessed on 05.05.2021.
8. United Nations Department of Economic and Social Affairs (2021). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Retrieved from <https://sdgs.un.org/2030agenda>. Accessed on 05.05.2021.
9. United Nations Development Programme (2020). Outcomes of an opinion survey on climate change and environmental issues. Retrieved from <https://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/en/home/presscenter/news/2020/may/outcomes-of-an-opinion-survey-on-climate-change-and-environmenta.html>. Accessed on 07.05.2021.
10. Vlast.kz (2021). The concept of low-carbon development of Kazakhstan will be developed by mid-2021. Retrieved from <https://vlast.kz/novosti/43219-koncepciu-nizkouglerodnogo-razvitiia-kazahstana-razrabotaut-k-seredine-2021-goda.html>. Accessed on 05.05.2021.

средоточены на насущных экологических проблемах, наиболее важной из которых, вероятно, является загрязнение воздуха. География поисков и четкие сезонные закономерности указывают на то, что обеспокоенность людей загрязнением воздуха, вероятно, связана с отоплением городских жилых домов зимой.

Данные показывают, что люди в Казахстане, как правило, не очень интересуются изменением климата в Интернете, что может свидетельствовать о низком уровне общей осведомленности населения об этой проблеме. Очевидно, что изменение климата не является серьезной проблемой для подавляющего большинства жителей Казахстана. В связи с этим этому вопросу не уделяется столько внимания, сколько следовало бы. В то же время жители Казахстана, судя по собственному опыту, больше озабочены видимыми проявлениями изменения климата и экологическими проблемами. Это может указывать на то, что причинно-следственная связь между ощутимыми экологическими проблемами и фундаментальными причинами плохо установлена в общественном сознании, особенно среди людей, не вов-

леченных в академическую деятельность. Следовательно, повышение осведомленности людей о проблемах изменения климата с объяснением причин и последствий должно быть частью государственной политики. Акцент следует сделать на конкретных угрозах и последствиях для региона, таких как дефицит воды, опустынивание, проблема Аральского моря и другие. Более глубокое понимание проблемы необходимо и требует дальнейшего сбора данных и исследований.

Источники:

1. Climate Policy Initiative (2019). Обновленный взгляд на глобальный ландшафт климатического финансирования 2019. Доступно по адресу: <https://www.climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2020/12/Updated-View-on-the-2019-Global-Landscape-of-Climate-Finance-1.pdf>. Дата обращения: 05.05.2021.
2. Демоскоп (2014). Изменение климата ощущают 83% населения Казахстана. Доступно по адресу: <https://demos.kz/rus/?article=25>. Дата обращения: 07.05.2021.
3. European Perceptions of Climate Change (2017). Topline результаты опроса, проведенного в четырех европейских странах в 2016 году. Доступно по адресу: https://talk.eco/wp-content/uploads/European_Perceptions_of_Climate_Change.pdf. Дата обращения: 03.05.2021.
4. Google тренды (2021). Google тренды 2016-2021. Доступно по адресу: <https://trends.google.com/trends/?geo=KZ>. Дата обращения: 05.05.2021.
5. Gs.statcounter.com (2021). Доля рынка поисковых систем Казахстан. Доступно по адресу: <https://gs.statcounter.com/search-engine-market-share/all/kazakhstan>. Дата обращения: 08.05.2021.
6. Международный союз электросвязи (2019). Всемирная база данных показателей электросвязи / ИКТ. Доступно по адресу: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>. Дата обращения: 07.05.2021.
7. ПРООН (2020). Результаты опроса общественного мнения по вопросам изменения климата и окружающей среды. Доступно по адресу: <https://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/en/home/presscenter/news/2020/may/outcomes-of-an-opinion-survey-on-climate-changeand-environmenta.html>. Дата обращения: 07.05.2021.
8. Online.zakon.kz (2015). Пояснительная записка Правительства Республики Казахстан к проекту Закона Республики Казахстан «О ратификации Парижского соглашения». Доступно по адресу: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=35956264. Дата обращения: 05.05.2021.
9. Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН (2021). Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Доступно по адресу: <https://sdgs.un.org/2030agenda>. Дата обращения: 05.05.2021.
10. Vlast.kz (2021). Концепцию низкоуглеродного развития Казахстана разработают к середине 2021 года. Доступно по адресу: <https://vlast.kz/novosti/43219-koncepciu-nizkouglerodnogo-razvitiya-kazahstana-razrabotaut-k-seredine-2021-goda.html>. Дата обращения: 05.05.2021.

ÇİN'İN ORTA ASYA ÜLKELERİYLE GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNİN NEDENLERİ

ÖMİRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

**ҚЫТАЙДЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРІМЕН ҚАУІПСІЗДІК
САЛАСЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТА-
СТЫҒЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ**

Günümüzde Çin'in dış politika yaklaşımı ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri gelişmelerinin yanı sıra, jeostratejik ve jeoekonomik gelişmelere de bağlı olarak geliştirilmekte iken, Çin'in yakın çevre politikası ağırlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, tarihi ve modern İpek Yolu güzergâhı üzerinde bulunan Orta Asya'nın zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması, yüksek ekonomik büyüme sürecinde enerji ve tabii kaynaklarına talebi giderek artan ve üretim fazlası sorunu yaşayan Çin açısından gerek jeoekonomik gerekse jeopolitik anlamda büyük stratejik önem taşımaktadır. Bu yüzden Orta Asya ülkeleri ile hem ikili iş birliği mekanizmalarıyla hem de Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde siyasi, ticari-ekonomik, sosyal ve kültürel iş birliğini sürdürmekte olan Çin, aynı zamanda bölge ülkeleriyle güvenlik iş birliğini de güçlendirerek terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık ile ortak mücadele etmeye çaba göstermektedir. Pekin yönetiminin Orta Asya ülkeleriyle güvenlik iş birliğine önem vermesinin arkasında Çin'in jeopolitik ve jeostratejik hedeflerinin yanı sıra, ulusal çıkarlarının da yer aldığı söylenebilir.

Jeopolitik ve jeostratejik açıdan bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Orta Asya bölgesinde oluşan jeopolitik boşluğu doldurma-

**PEKİN YÖNETİMİNİN
ORTA ASYA
ÜLKELERİYLE
GÜVENLİK İŞ
BİRLİĞİNE ÖNEM
VERMESİNİN
ARKASINDA ÇİN'İN
JEOPOLİTİK VE
JEOSTRATEJİK
HEDEFLERİNİN
YANI SIRA, ULUSAL
ÇIKARLARININ DA YER
ALDIĞI SÖYLENEBİLİR**

**РЕСМИ ПЕКИННІҢ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРІМЕН
ҚАУІПСІЗДІК
САЛАСЫНДАҒЫ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА
БАСА НАЗАР
АУДАРУЫНЫҢ
АРТЫНДА
ҚЫТАЙДЫҢ
ГЕОСАЯСИ ЖӘНЕ
ГЕОСТРАТЕГИЯЛЫҚ
МАҚСАТТАРЫ,
СОНДАЙ-АҚ
ҰЛТТЫҚ МҮДДЕЛЕРІ
ЖАТҚАНЫН АЙТУҒА
БОЛАДЫ**

Қазіргі таңда Қытайдың ішкі саяси, экономикалық және әскери дамуына, сондай-ақ геостратегиялық және геοэкономикалық жағдайларға байланысты қалыптастырған сыртқы саясат ұстанымында жақын көршілес аймақтарға басымдық беріп келеді. Бұл тұрғыда, тарихи әрі жаңа Жібек жолының бойында орналасқан Орталық Азия бай жер асты байлықтарына ие болғандықтан, қарқынды экономикалық өсу үдерісінде энергия мен табиғи ресурстарға сұранысы артқан және артық өндіріс мәселесі де көріне бастаған Қытай үшін геοэкономикалық және геосаяси тұрғыдан үлкен стратегиялық маңызға ие болып отыр. Сондықтан, Қытай Орталық Азия елдерімен екіжақты ынтымақтастық механизмдері арқылы да, Шанхай ынтымақтастық ұйымы (ШЫҰ) шеңберінде де саяси, сауда-экономикалық, әлеуметтік және мәдени ынтымақтастықты тереңдете түсумен қатар, аймақ елдерімен қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықты нығайтып, терроризм, сепаратизм және экстремизммен бірлесіп күресуге барынша тырысуда. Ресми Пекиннің Орталық Азия елдерімен қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастыққа баса назар аударуының артында

ya çalışan Çin'in, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere Batı ülkelerinin Orta Asya ülkelerine etkisinin artmasından büyük endişe duyduğu söylenebilir.

Orta Asya ülkeleri, 1997'den sonra Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) "Barış İçin Ortaklık" (PfP) projesine katılmaları ile birlikte NATO ve ABD ile askeri tatbikatlar gerçekleştirmeye başladılar. Öte yandan 11 Eylül 2001 olayı sonrasında, Orta Asya'da ABD birliklerinin konuşlanması Çin'i çok endişelendirmiştir. Ancak bu konuda Orta Asya'da ABD'nin ana rakibinin Rusya olduğunu bilen Çin, bölgedeki mevcut güvenlik modelinin ve stratejik dengenin sağlanması amacıyla ŞİÖ çerçevesinde güvenlik iş birliğini artırmaya çalışmaktadır. Örneğin, Temmuz 2005'deki ŞİÖ Liderler Zirvesi sonrası yapılan ortak açıklamada Washington'dan Orta Asya'daki ABD birliklerinin geri çekilme planını netleştirme-

Қытайдың геосаяси және геостратегиялық мақсаттары, сондай-ақ ұлттық мүдделері жатқанын айтуға болады.

Геосаяси және геостратегиялық тұрғыдан алып қарағанда, Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орталық Азия аймағында пайда болған геосаяси бастықты пайдаланып қалуға күш салған Қытайдың АҚШ бастаған Батыс елдерінің Орталық Азия елдеріне ықпалының артуынан алаңдағанын атап өткен жөн. Орталық Азия елдері 1997 жылдан кейін Солтүстік атлантикалық келісім ұйымының (НАТО) «Бейбітшілік үшін серіктестік» (PfP) жобасына қатысып, НАТО және АҚШ-пен бірлескен әскери жаттығулар өткізе бастаған болатын. Тағы бір жағынан, 2001 жылғы 11 қыркүйектегі оқиғадан кейін АҚШ әскерлерінің Орталық Азияға орналасуы Қытайды қатты алаңдатты. Алайда, Қытай бұл мәселеде АҚШ-тың Ор-

si istenmiştir. Aynı zamanda, ABD'nin ŞiÖ'ye gözlemci üyesi olmak için yaptığı başvurusu reddedilmiştir (Li, 2007).

Ayrıca, Orta Asya ülkelerinde Sovyetler Birliği döneminden kalan Çin'e karşı olumsuz bakış açısının, Batı kökenli Çin Tehdit Teorisi ile örtüşmesiyle bölgede oluşan sinofobinin de, Çin'in Orta Asya ülkeleriyle güvenlik iş birliğine önem vermesine neden olduğu ifade edilebilir. Özellikle son yıllarda Orta Asya ülkelerinde de sinofobinin arttığı görülmektedir. Bu konu hatta, Orta Asya ülkelerinde Çin'e karşı bir kaç defa protesto gösterilerinin yapılmasına da neden olmuştur. Örneğin, Kazakistan'da 2009, 2011 ve 2016'da toprak konusuyla ilgili Çin'e karşı birkaç defa gösteriler gerçekleştirilmişken, 2017 ve 2018'de Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki (SUÖB) Kazaklar'a uyguladığı baskı protesto edilmiştir. Kırgızistan'da ise, 30 Ağustos 2016 tarihinde Çin'in Bişkek Büyükelçiliği'ne terör saldırısı düzenlenmiş ve 2018'de ülkedeki Çin şirketlerinin çevre kirliliğine yol açmakta olduğu konusu protestolara neden olmuştur (Euronews, 2016; RFA, 2018). Genelde Orta

talıq Азиядағы басты қарсыласы Ресей екенін біле отырып, аймақтағы қалыптасқан қауіпсіздік моделі мен стратегиялық тепе-теңдікті қамтамасыз ету үшін ШЫҰ шеңберінде қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықты арттыруға тырысты. Мысалы, 2005 жылғы шілдеде өткен ШЫҰ басшыларының саммитінен кейін жасалған бірлескен мәлімдемеде Вашингтоннан АҚШ әскерлерінің Орталық Азиядан шығу жоспарын нақтылауды талап етті. Сонымен бірге, АҚШ-тың ШЫҰ-ға бақылаушы ел болу туралы өтініші де қабылданбады (Ли, 2007).

Сонымен қатар, Орталық Азия елдерінде Кеңес Одағы кезеңінен жалғасып келе жатқан Қытайға қатысты теріс көзқарастардың Батыстың «Қытай қауіпі» теориясымен ұштасуынан аймақта қалыптасқан синофобия да Қытайдың Орталық Азия елдерімен қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастыққа мән беруіне себеп болғанын айтуға болады. Әсіресе, соңғы жылдары Орталық Азия елдерінде синофобия көзқарасы күшейгені байқалады.

Азия үлкелеріндегі синophobia алғысы со-
сyal ағларда даһа çok гrlmektedir.
Çin'in son yıllарда Орта Азия бlге-
sinde Çin dili ve кltrn yaygınла-
ştırmak amacıyla kurduđu Konfcys
Enstitüsü ve Çin Kültür Merkezleri
aracılıđıyla yumuшak gücü politikasına
büyük önem gösterdiđi dikkat ek-
mektedir. Азия'nın 39 ülkesinde 135
Konfcys Enstitüsü varken, Kazakis-
tan'da 5, Kırgızistan'da 4, zbekis-
tan'da 2 ve Tacikistan'da 2 olmak ze-
re Орта Азия'da toplam 13 Konfcys
Enstitüsü ve 17 Konfcys sınıfı (17'si
de Kırgızistan'da) bulunmaktadır
(Hanban.org, 2020).

Çin'in Орта Азия лкелериyle гвен-
lik іш birliđini artırmasının diđer bir
nedeni ise, Çin'in ulusal гvenlik ve
istikrarın sađlanması асısından en б-
yk endішлерinden biri olan SUB ile
yakından iliшkilidir. Çünkü çođunlukla
etnik Uygurlar'ın yaшadıđı SUB'de
1950'lerden beri etnik atıшmalar e-
шитli düzeylerde hala devam etmek-
tedir. Bu durum, Çin-Орта Азия iliшki-
lerinin yanı sıra, Çin'in yeni İpek Yolu
giriшimini de olumsuz yönde etkile-
yebilir. Çünkü, 1992'den beri Çin'den
Орта Азия ve Avrupa'ya kadar uzanan
nemli ulaшım ve ticaret güzergahları
ve Орта Азия-Çin arasındaki önemli
enerji boru hatları da SUB zerin-
den geçmektedir. Bu yüzden de Çin,
Орта Азия лкелериyle cođrafi koшшу
olan SUB gerek Çin-Орта Азия ti-
cari-ekonomik iliшkileri асısından, ge-
rekse бlgesel іш birliđi асısından tica-
ri, ekonomik, finans, lojistik ve teknik
іш birliđi merkezi olarak geliştirmeye
aba harcamaktadır. Bu erеведе,
Орта Азия лкелерinin гvenlik ortamı
SUB'in гvenlik ve istikrar durumunu
dođrudan etkileyebilecek özelliđe
sahiptir. Diđer yandan, Pekin yöneti-
minin Орта Азия ile cođrafi koшшулу-
đunun yanı sıra yakın etnik, dil, din ve
кltr iliшkileri olan SUB'deki гвен-

**ОРТА АЗИЯ
ЛКЕЛЕРİNДЕ
SOVYETLER BİRLİĐİ
DÖNEMİNDE
KALAN ÇİN'E
KARŠI OLUMSUZ
BAKİŠ AÇISININ,
BATI KÖKENLİ ÇİN
TEHDİT TEORİSİ
İLE RTŠMESİYLE
BÖLGEDE OLUŠAN
SİNOFOBİNİN
DE, ÇİN'İN ORTA
АЗИЯ ЛКЕЛЕРİYLE
GÜVENLİK İŠ
BİRLİĐİNE ÖNEM
VERMESİNE NEDEN
OLDUĐU İFADE
EDİLEBİLİR**

**ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРİNДЕ КЕЕС
ОДАҒЫ КЕЗЕҒІНЕН
ЖАЛҒАСЫП КЕЛЕ
ЖАТҚАН ҚЫТАЙҒА
ҚАТЫСТЫ ТЕРІС
КЗҚАРАСТАРДЫҢ
БАТЫСТЫҢ
«ҚЫТАЙ ҚАУІПІ»
ТЕОРИЯСЫМЕН
ҰШТАСУЫНАН
АЙМАҚТА
ҚАЛЫПТАСҚАН
СИНОФОБИЯ ДА
ҚЫТАЙДЫҢ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРІМЕН
ҚАУІПСІЗДІК
САЛАСЫНДАҒЫ
ЫНТЫМАҚТАС-
ТЫҚҚА МӘН
БЕРУІНЕ СЕБЕП
БОЛҒАНЫН АЙТУҒА
БОЛАДЫ**

Бл мәселе тіпті Орталық Азия ел-
дерінде Қытайға қарсы наразылық
шерулеріне де трткі болды. Мәсе-
лен, 2009, 2011 және 2016 жылдары
Қазақстанда жер мәселесі бойынша
Қытайға қарсы бірнеше ереуіл бол-
са, Қытайдың Шыңжаң Ұйғыр авто-
номиялық районындағы (Шыңжаң)
қазақтарға көрсеткен қысымы 2017
жылдан бері трлі наразылықтарға
себеп болды. Қырғызстанда 2016
жылдың 30 тамызында Бішкектегі
Қытай елшілігіне террористік ша-
буыл жасалды, ал 2018 жылы ел-
дегі қытайлық компаниялардың
қоршаған ортаны ластау мәселесі
де наразылық тудырды (Euronews,
2016; RFA, 2018). Жалпы, Орталық
Азия елдеріндегі синофобия көзқа-
расы, әсіресе, әлеуметтік желілерде
жиі байқалады. Осыған байланысты,
соңғы жылдары Қытайдың Орталық
Азия аймағында қытай тілі мен мә-
дениетін тарату мақсатында құрған
Конфуций институты мен Қытай
мәдени орталықтары арқылы жұм-
сақ күш саясатына лкен мән бер-
гендігін байқауға болады. Азияның
39 елінде 135 Конфуций институты
болса, Орталық Азияда Қазақстан-
да 5, Қырғызстанда 4, збекстанда
2 және Тәжікстанда 2 болып, жал-
пы 13 Конфуций институты және 17
Конфуций сыныбы (17-сі де Қырғы-
зстанда) бар (Hanban.org, 2020).

Қытайдың Орталық Азия ел-
дерімен қауіпсіздік саласындағы
ынтымақтастығын арттыруының
тағы бір себебі - лттық қауіпсізді-
гі пен тұрақтылықты қамтамасыз
ету тұрғысынан Қытайдың басты
мәселесінің бірі болып табылатын
Шыңжаңмен тығыз байланысты.
йткені негізінен этникалық ұйғыр-
лар тығыз қоныстанған Шыңжаңда
1950-ші жылдардан бері этника-
лық қақтығыстар әр трлі деңгейде
жалғасып келеді. Бл жағдай Қы-

лік ve istikrarı sağlamaya yönelik politikasının dengeli olup olmaması da Çin-Orta Азия іліşkilerini etkileyebilir. Zaten Çin'in son yıllarda SUÖB'in güvenlik ve istikrarını sağlama amacıyla sert önlemler almasından dolayı бөлігінin sosyal ve ekonomik ortamının кысылтанması, Çin-Orta Азия іліşkilerini de olumsuz etkilemektedir. Esasen, SUÖB'deki Uygurlar'ın ve diğer этник азınlıkların басыкы гөрдүгү іddiası, өзelleкке 2017'den itibaren uluslararası toplumun dikkatini çekеркен, Orta Азия өлкелерінде de тепkiye neden olmaktadır. SUÖB'deki этник Kazaklar'ın басыкы гөрдүгү yönündeki haberler Haziran 2017'den itibaren Kazakistan basınıнда yer almaya başladıktan sonra Çin'den Kazakistan'a göç eden Kazaklar, çeşitli gösteriler düzenleyerek Almatı ve Nur-Sultan'da Çin'i protesto etmişlerdir. Çin'de басыкы altında olan этник Kazaklar'ın Kazakistan'daki yakınlarıyla görüşmeler gerçekleştiren Kazakistan Dışişleri Bakanlığı, 16 Şubat 2018 tarihinde SUÖB'deki этник Kazaklar'ın ağır басыкыға maruz kalması ile ilgili olarak Çin'e diplomatik nota vermiştir (TRT, 2018). Kırgızistan'da ise, 29 Kasım 2018 tarihinde "Çin'deki Kırgızlar'ı Koruma Komitesi" kurulmuş ve 5 Aralık 2018 tarihinde Bişkek'teki Birleşmiş Milletler (BM) Kırgızistan Ofisi'nin önünde toplanan Kırgızlar Çin'in SUÖB'deki uygulamalarını protesto etmişlerdir (Dünyabülteni, 2018).

Özet olarak, çeşitli din ve kültürlerin kaynaştığı bir bölge olan SUÖB'deki dini veya этник çatışmalar, ayrılıkçılıktan kaynaklanan istikrarsızlık ve güvensizliğini yanı sıra, Orta Азия'daki giderek artan Sinofobi algısı da, Çin'in Orta Азия өлкeleriyle güvenlik iş birliğini artırmasını tetikleyen önemli nedenlerdendir. Ayrıca, küresel ve bölgesel jeopolitik ve jeostratejik gelişmelerin Orta Азия'ya olası

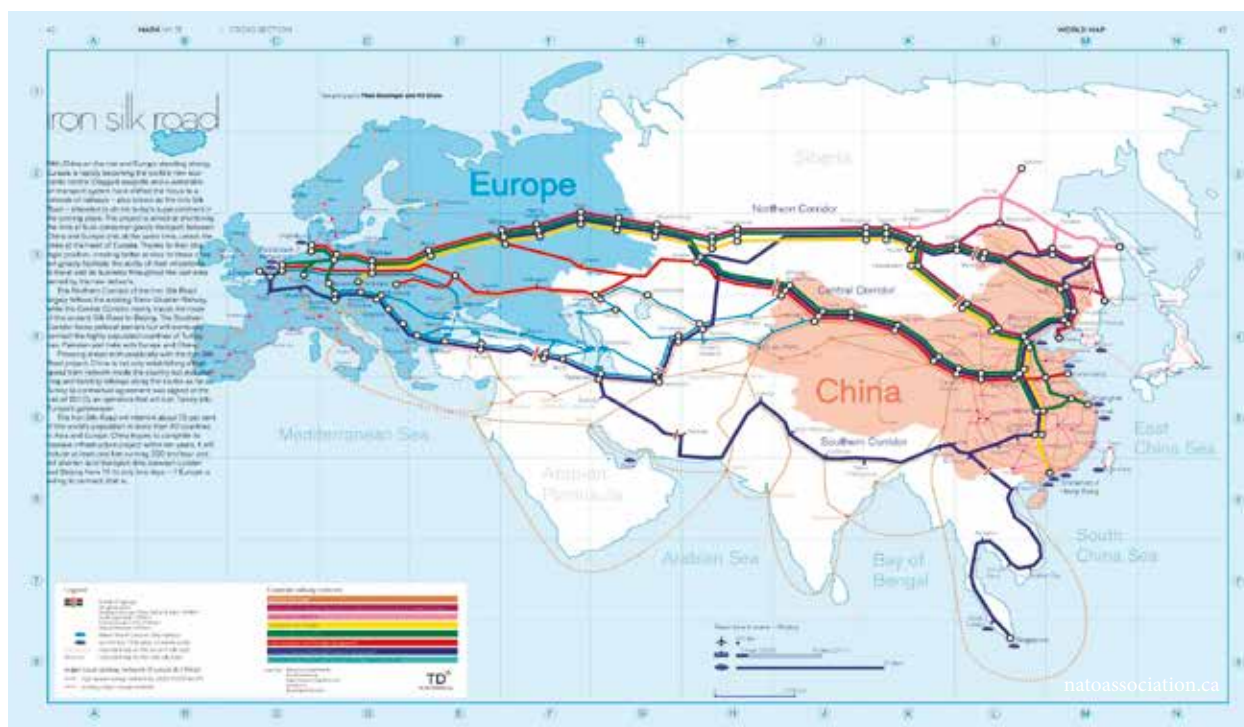
**ÇİN'İN ORTA ASYA
ÖLKELERİYLE
GÜVENLİK
İŞ BİRLİĞİNİ
ARTIRMASININ
DİĞER BİR NEDENİ
İSE, ÇİN'İN ULUSAL
GÜVENLİK VE
İSTİKRARIN
SAĞLANMASI
AÇISINDAN
EN BÜYÜK
ENDİŞELERİNDEN
BİRİ OLAN SUÖB
İLE YAKINDAN
İLİŞKİLİDİR**

**ҚЫТАЙДЫҢ
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ
ЕЛДЕРІМЕН
ҚАУІПСІЗДІК
САЛАСЫНДАҒЫ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН
АРТТЫРУЫНЫҢ ТАҒЫ
БІР СЕБЕБІ - ҰЛТТЫҚ
ҚАУІПСІЗДІГІ ПЕН
ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ
ҚАМТАМАСЫЗ
ЕТУ ТҰРҒЫСЫНАН
ҚЫТАЙДЫҢ БАСТЫ
МӘСЕЛЕСІНІҢ БІРІ
БОЛЫП ТАБЫЛАТЫН
ШЫҢЖАҢМЕН ТЫҒЫЗ
БАЙЛАНЫСТЫ**

тай-Орталық Азия қарым-қатынастарына, сондай-ақ, Қытайдың жаңа Жібек жолы бастамасына кері әсер етуі мүмкін. 1992 жылдан бері Қытайдан Орталық Азия мен Еуропаға бағытталған маңызды тасымал және сауда жолдарымен қатар, Орталық Азия мен Қытай арасындағы маңызды энергетикалық құбырлар да Шыңжаң арқылы өтеді. Осы себепті Қытай билігі мейлі Қытай-Орталық Азия сауда-экономикалық қатынастары тұрғысынан болсын, мейлі аймақтық ынтымақтастық тұрғысынан болсын, Орталық Азия елдерімен географиялық жағынан көрші Шыңжаңды аймақтағы сауда-экономикалық, қаржылық, логистикалық және техникалық ынтымақтастық орталық ретінде дамытуға барынша күш салуда. Осы шеңберде Орталық Азия елдерінің қауіпсіздік ортасы Шыңжаңның қауіпсіздігі мен тұрақтылығына тікелей әсер ете алатын ерекшелікке ие.

Тағы бір жағынан, ресми Пекиннің Орталық Азиямен көршілес әрі жақын этникалық, тілдік, діни және мәдени қарым-қатынастары бар Шыңжаңдағы қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуге қатысты саясатының теңгерімді болып-болмауы да Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы қарым-қатынастарға да әсер етпеуі ықтимал. Онсыз да, Қытайдың соңғы жылдары Шыңжаңның қауіпсіздігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету желеуімен қатаң шаралар қабылдағанына байланысты Шыңжаңның әлеуметтік-экономикалық ортасының шектеулерге ұшырауы, Қытай мен Орталық Азия елдері арасындағы қарым-қатынастарға да салқынын тигізуде. Әсіресе, Шыңжаңдағы ұйғырлар мен басқа да этникалық азшылықтарға қысым жасалуы, әсіресе, 2017 жылдан бастап

etkileri de Çin'in Orta Asya ülkeleriyle güvenlik iş birliğine önem göstermesinin nedenlerinden biri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla Çin, Orta Asya ülkeleriyle güvenlik ve terörle mücadele konularında iş birliğine artırmaya çaba göstermektedir.

Kaynaklar:

1. Dünya Bülteni (2018). Kırgızlar Çin'de Kaybolan Akrabaları için Komite Kurdu. Alınan yer: <https://www.dunyabulteni.net/orta-asya/kirgizlar-cin-de-kaybolan-akrabalari-icin-komite-kurdu-h433859.html>. Erişim tarihi: 25.05.2021.
2. Euronews (2016). Kırgızistan: Çin Büyükelçiliği'ne Bombalı Saldırı. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2016/08/30/kirgizistan-cin-buyukelciligine-bombali-saldiri>. Erişim tarihi: 24.05.2021.
3. Hanban.org (2020). Konfüçyüs Enstitüleri ve Konfüçyüs Sınıfları Hakkında. Alınan yer: http://www.hanban.org/confuciusinstitutes/node_10961.htm. Erişim tarihi: 24.05.2021.
4. Li, Minlun (2007). Çin'in Yeni Güvenlik Kavramı ve Şanghay İşbirliği Örgütü. Pekin: Halk Yayınevi. s.161.
5. RFA (2018). Kırgızistan'da Binlerce İnsan Çin Altın Madenlerindeki Çevre Kirliliğine Karşı Protesto Etti. Alınan yer: <https://www.rfa.org/mandarin/yataibaodao/jingmao/ixy1-04132018114905.html>. Erişim tarihi: 24.05.2021.
6. TRT (2018). Kazakistan Çin'e Diplomatik Nota Gönderdi. Alınan yer: <https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2018/02/18/k-azak-stan-k-ytaig-a-diplomatiyalik-nota-zholdady-912784>. Erişim tarihi: 25.05.2021.

халықаралық қауымдастықтың назарын аударумен қатар, Орталық Азия елдерінде қарсылық туғызды. 2017 жылдың маусым айынан бастап Шыңжаңдағы этникалық қазақтардың қысымға ұшырағаны туралы хабарлар баспасөзде жариялана бастағаннан кейін, Қытайдан Қазақстанға көшіп келген қазақтар Алматы мен Нұр-Сұлтанда Қытайға наразылық білдіру үшін түрлі шаралар ұйымдастырды. Қытайдағы қысымға ұшыраған этникалық қазақтардың Қазақстандағы туыстарымен кездесулер өткізген Қазақстанның Сыртқы істер министрлігі 2018 жылдың 16 ақпанында Қытайға Шыңжаңдағы этникалық қазақтардың ауыр қысымға ұшырауына байланысты дипломатиялық нота жолдады (TRT, 2018). Қырғызстанда 2018 жылдың 29 қарашасында «Қытайдағы қырғыздарды қорғау комитеті» құрылды және 2018 жылы 5 желтоқсанда БҰҰ-ның Бішкектегі Қырғызстан кеңсесінің алдына жиналған қырғыздар Қытайдың Шыңжаңдағы саясатына наразылық білдірді (Дүнябүлteni, 2018).

Қорыта айтқанда, түрлі діндер мен мәдениеттердің тоғысқан жері саналатын

cfact.org

Шыңжаңдағы діни немесе этникалық қақтығыстар, сепаратизмнен туындаған тұрақсыздық қауіп-қатері, сондай-ақ Орталық Азиядағы синофобия көзқарасының артуы Қытайдың Орталық Азия елдерімен қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастығын арттыруға тырысуының маңызды себептері болып отыр. Сонымен қатар, әлемдік және аймақтық геосаяси және геостратегиялық өзгерістердің де Орталық Азияға ықтимал әсерлерін Қытайдың Орталық Азия елдерімен қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастыққа ерекше мән беруінің бір себебі ретінде қарастыруға болады. Ендеше, Қытай алдағы уақытта да Орталық Азия елдерімен қауіпсіздік және терроризмге қарсы мәселелер бойынша ынтымақтастықты арттыруға тырыса береді.

**KÜRESEL VE BÖLGESEL
JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK
GELİŞMELERİN ORTA ASYA'YA
OLASI ETKİLERİ DE ÇİN'İN
ORTA ASYA ÜLKELERİYLE
GÜVENLİK İŞ BİRLİĞİNE
ÖNEM GÖSTERMESİNİN
NEDENLERİNDEN BİRİ
OLARAK İFADE EDİLEBİLİR**

**ӘЛЕМДІК ЖӘНЕ
АЙМАҚТЫҚ ГЕОСАЯСИ
ЖӘНЕ ГЕОСТРАТЕГИЯЛЫҚ
ӨЗГЕРІСТЕРДІң ДЕ ОРТАЛЫҚ
АЗИЯҒА ЫҚТИМАЛ
ӘСЕРЛЕРІН ҚЫТАЙДЫң
ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІМЕН
ҚАУІПСІЗДІК САЛАСЫНДАҒЫ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚҚА
ЕРЕКШЕ МӘН БЕРУІНІң
БІР СЕБЕБІ РЕТІНДЕ
ҚАРАСТЫРУҒА БОЛАДЫ**

Дереккөз:

1. Dünya Bülteni (2018). Қырғыздар Қытайда жоғалған туыстары үшін комитет құрды. Сілтеме: <https://www.dunyabulteni.net/orta-asya/kirgizlar-cin-de-kaybolan-akrabalari-icin-komite-kurdu-h433859.html>. Қаралған уақыты: 25.05.2021.
2. Euronews (2016). Қырғызстан: Қытай елшілігіне бомбалы шабуыл. Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2016/08/30/kirgizistan-cin-buyukelciligine-bombali-saldiri>. Қаралған уақыты: 24.05.2021.
3. Hanban.org (2020). Конфуций институттары және Конфуций кластары туралы. Сілтеме: http://www.hanban.org/confuciousinstitutes/node_10961.htm. Қаралған уақыты: 24.05.2021.
4. Ли, Минлун (2007). Қытайдың жаңа қауіпсіздік тұжырымдамасы және Шанхай ынтымақтастық ұйымы. Пекин: Халық баспасы, 161 б.
5. RFA (2018). Қырғызстанда мыңдаған адамдар Қытайдың алтын кенішіндегі қоршаған ортаның ластануына қарсы наразылық білдірді. Сілтеме: <https://www.rfa.org/mandarin/yataibaodao/jingmao/lyu1-04132018114905.html>. Қаралған уақыты: 24.05.2021.
6. TRT (2018). Қазақстан Қытайға дипломатиялық нота жібереді. Сілтеме: <https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2018/02/18/k-azakstan-k-ytaig-a-diplomatiyalik-nota-zholdady-912784>. Қаралған уақыты: 25.05.2021.

KAZAKISTAN HALK ASAMBLESİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

ERKINBEK TURGINOV

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ ТАРИХИ ЖОЛЫ МЕН МАҢЫЗЫ

Kazakistan Halk Asamblesi (KHA), Kazak topraklarında yaşayan Kazaklar dışında farklı etnik kökenlere, dinlere, ırklara, görüşlere ve herhangi bir özelliklere sahip Kazakistan halkını birleştirecek, vatanseverlik, barış ve uyumu sağlayan bir kurum olarak 1 Mart 1995 tarihinde kuruldu. KHA, Kazakistan toplumunun temel değerleri üzerine halkın fikir birliğinin desteklenmesi ve geliştirilmesi, toplumda aşırıcılık ve radikalizm tezahürüne karşı önlemler, insan özgürlükleri ve haklarının korunması yoluyla siyasi ve yasal kültürün gelişmesi, diğer etnik grup mensuplarının kültür, dil ve örf adetlerine, görüşlerine saygı gösterilmesini teşvik etmektedir. Kazakistan'da yaşayan yaklaşık 130 etnik grubu bir araya getiren ve ülkedeki sosyal ve siyasi istikrarın güçlenmesine barış ve refahın artmasına temel sağlayan bir kurum niteliğindedir (Khabar.kz, 2019). KHA'yı kurma fikri Kazakistan Cumhuriyeti'nin Kurucu Cumhurbaşkanı, Elbası Nursultan Nazarbayev'e aittir (Lenta.inform.kz, 2016). KHA öncelikle ilk kurulduğu 1995'de Kazakistan Halkları Asamblesi adını aldıktan sonra 2007'de "Tek millet, tek vatan, tek fikir" çerçevesinde adı "Kazakistan Halk Asamblesi" olarak adı değiştirilmiştir (Informburo.kz, 2020).

Cumhurbaşkanına bağlı bir danışma organı olan KHA'nın görevi devletin milli politikasının gelişmesi ve uygu-

**1 "MAYIS BİRLİK
VE BERABERLİĞİ
GÜÇLENDİRME
BAYRAMI", 1996
YILINDAN İTİBAREN
"KAZAKISTAN
HALKININ BİRLİĞİ
BAYRAMI"
BAYRAMI OLARAK
DEĞİŞTİRİLMİŞTİR**

**1-MAMYR KҮНІ 1996
ЖЫЛДАН БАСТАП,
«ҚАЗАҚСТАН
ХАЛҚЫНЫҢ БІРЛІГІ»
МЕРЕКЕСІ РЕТІНДЕ
ТОЙЛАНЫП КЕЛЕДІ**

Қазақстан халқы Ассамблеясы (ҚХА) – қазақ жерінде мемлекет құраушы қазақтармен қатар өмір сүретін басқа этнос өкілдері арасындағы келісім мен бірлік саясатын жүзеге асырумен қатар, қазақстандық ортақ патриотизм мен этнос өкілдерінің рухани-мәдени және жалпыұлттық бірлікті одан әрі нығайту үшін 1995 жылы 1-наурызда негізі қаланды. ҚХА – Қазақстандағы қоғамдық және саяси тұрақтылықты қолдау, ынтымақтастық жолында халықтық пікірі мен көзқарасының берік орнығымен дамуына, экстремистік және радикалестік жағдайларды болдырмауға, адамдардың бостандығы мен құқықтарын қорғау арқылы саяси-құқықтық мәдениетті дамытуға, басқа ұлттар мен этнос өкілдерінің дәстүрі мен салтына, тілі мен көзқарастарына құрметпен қарауды насихаттайды. ҚХА Қазақстанда өмір сүретін 130-ға жуық этнос өкілдерін біріктіріп, қоғамдық және саяси тұрақтылықтың артуына, даму мен қарыштаудың негізі бола білген ұйым (Khabar.kz, 2019). ҚХА құрудың маңыздылығын ортаға қойған Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президент – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев (Lenta.inform.kz, 2016). Ең алғаш 1995 жылы "Қазақстан халықтары ассамблеясы" деген атпен құрылып, "Бір халық, бір Отан, бір идея" аясына мықтап

lanmasını teşvik etmektir. Bu KHA yapısı işleyişi ve amaçları doğrultusunda birçok dünya devleti tarafından takdir edilmektedir. KHA'nın amacı, milli kültür kuruluşlarının ortak amaç doğrultusunda faaliyetlerinin bütünleşmesi çerçevesinde Kazakistan halkı kültürü, dili ve geleneklerinin canlanması, korunması ve gelişmesini sağlamak, ülkede birlik ve beraberliği artırmaktır. Bu durum, KHA'nın yüksek bir misyon üstlendiği anlamına gelmektedir. Kuruluş kararnamesinin imzalanmasının ardından 24 Mart 1995'te yapılan bir toplantı ile kuruma 40 ulusal kültür merkezi temsilcisi üye olarak seçilmiştir. Aynı kararname içinde Kazakistan Cumhurbaşkanı, KHA'nın Başkanı olarak belirtilmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken bir konu ise ülke genelinde uzun süredir kutlanan 1 "Mayıs Birlik ve Beraberliği Güçlendirme Bayramı", 1996 yılından itibaren "Kazakistan Halkının Birliği Bayramı" olarak değiştirilmiştir (Kazportal.kz, 2015, Adilet.zan.kz, 2002).

2007'nin Mayıs ayında, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nda bazı değişiklikler yapılması üzerine KHA'nın siyasi yapısı güçlendirilerek Parlamento'ya 9 milletvekili seçme hakkı verilmiştir (History-state.kz, 2019). Bu durum KHA'nın sosyo-politik rolünü büyük ölçüde artırmıştır. Meclise, KHA tarafından seçilen 9 milletvekili Kazakistan'da yaşayan tüm etnik grupları temsil etmektedir. Ayrıca, Parlamento'da etnik toplulukların temsili, siyasi partiler aracılığıyla temsilci organlara doğrudan katılımı sağlanmaktadır. KHA'nın en yüksek yönetim organı olan KHA Meclisi, Cumhurbaşkanı'nın daveti üzerine yılda en az bir kere toplanır. KHA Meclisi tarafından onaylanan her karar Kazakistan'ın tüm kamu kurumları için bağlayıcıdır ve uygulanması zorunluluğu bulunmaktadır. KHA çalışmalarına etno-kültürel derneklerin temsilcileri, kamuoyunda tanınan kişiler, milletvekilleri, bakanlar ve belediye başkanlarından oluşan KHA Konseyi başkanlık eder. KHA'nın resmi evrakları Cumhurbaşkanlığı'na

**KHA,
KAZAKİSTAN'DA
ULUSAL DÜZEYDE
23 VE BÖLGESEL
SEVİYEDE 470'DEN
FAZLA KÜLTÜREL
DERNEĞİ
BİRLEŞTİREN BÜYÜK
BİR SİYASİ YAPIDIR**

**ҚХА
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 23
РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ЖӘНЕ 470-ТЕН
АСТАМ АЙМАҚТЫҚ
ҰЛТТЫҚ-МӘДЕНИ
БІРЛЕСТІКТЕРДІ
БІР ОРТАЛЫҚҚА
ТОПТАСТЫРА БІЛГЕН
ҮЛКЕН САЯСИ
ҚҰРЫЛЫМ**

бірігу мақсатында 2007 жылы «Қазақстан халқы ассамблеясы» болып өзгертілді (Informburo.kz 2020).

Құрылуының алғашқы жылдарында Республика Президенті жанындағы консультативті-кеңесші орган ретінде жұмыс жасап, Қазақстанның мемлекеттік саясатын жүргізуге белсенді қызмет етті. ҚХА құрылымы мен мақсаты тұрғысынан басқа мемлекеттерге үлгі бола білді. Мемлекет саясатын қолдау, әлеуметтік-саяси тұрақтылықты және этносаралық қатынастарды сақтау мен қоғамдық ұйымдардың жұмысына кедергі келтірмей, керісінше олармен бірлікте азаматтық қоғамның дамуына үлес қосуда көптеген істер атқарды. Ұлттық мәдени бірлестіктердің ортақ мақсат аясына бірігуге, Қазақстан халқының мәдениеті, тілі мен салт-дәстүрлерінің жандануы, сақталуы мен да-

бағлы KHA Секретери тарафандан жүрүтүлүр ве KHA Секретери айна заманда KHA Башкан Ве-кили гөревини де жүрүтмектедир (Assembly.kz, 2021).

Nursultan Nazarbayev'in 20 Ekim 2008'de imzaladığı "Kazakistan Halk Asamblesi hakkında" Kanununda: "Kurucu Cumhurbaşkanı Elbası'nın KHA'nın ömür boyu fahri başkanı olma hakkına sahip olduğu" yazılmıştır (Adilet.zan.kz, 2008). 2018 yılında "Kazakistan Halk Asamblesi" yasasına değişiklikler ve eklemeler yapılarak KHA faaliyetleri ve altyapısı güçlendirilmiş, KHA'nın sivil toplum ve kamu yönetimi sistemindeki yetkileri artırılmıştır. Bu bağlamda KHA'ya bağlı vakıfların çalışmaları düzenlenmiştir. 2009 yılında KHA'nın yapısına Bilimsel Uzmanlar Konseyi eklendi ve Kazakistan'daki yüksek öğretim kurumları temelinde Bilimsel Uzmanlar Konseyi çalışma grupları oluşturuldu. 2011 yılında Bilimsel Uzmanlar Konseyi'nin çalışma heyeti tarafından, Kazakistan Cumhurbaşkanı'na bağlı Kamu Yönetimi Akademisi yanından Orta Asya Etnik ve Dinler Arası İlişkiler Araştırma Merkezi kuruldu.

муы елдегі бірлік пен тұрақтылықты одан әрі арттыра түсті. Осыдан келіп, ҚХА-ның маңызы зор, жауапкершілікті арқалағанын көріп, байқауға болады. Құрылу туралы Президент Жарлығынан соң, 1995 жылы 24-наурызда алғашқы сессиясы ұйымдастырылып, оған Қазақстандағы 40 ұлттық мәдени орталықтардың өкілдері қатысты. Аталған Жарлықта ҚХА төрағасы қызметін Республика Президенті атқаратыны көрсетілген. Қоғамдағы бірлік пен ынтымақты нығайту мақсатында республика көлемінде бұрыннан аталып өтетін, 1-мамыр күні 1996 жылдан бастап, «Қазақстан халқының бірлігі» мерекесі ретінде тойланып келеді (Kazportal.kz, 2015, Adilet.zan.kz, 2002).

2007 жылдың мамырында Қазақстандағы конституциялық реформалардан кейін ҚХА тарапынан 9 депутат Қазақстан Парламенті мәжілісіне сайлануға құқық берілді. Ол 9 депутат Қазақстандағы барлық этнос өкілдеріне атынан өкілдік етеді. Осының арқасында ҚХА-ның елдің қоғамдық өмірінде

KHA, Kazakistan'da ulusal düzeyde 23 ve bölgesel seviyede 470'den fazla kültürel derneği birleştiren büyük bir siyasi yapıdır. 2014 yılından itibaren Kazakistan'ın bazı üniversitelerinde KHA temsilcilikleri faaliyet göstermektedir. Ülke genelinde KHA'nın 14'ü bölgesel ve 3'ü merkez şehirler olmak üzere toplam 17 şubesi faaliyet göstermektedir. 14 bölge ve Nur-Sultan, Almatı, Çimkent şehirlerinin Büyükşehir Belediye Başkanları aynı zamanda KHA'nın şube başkanlığı görevlerini üstlenmektedirler, aynı zamanda kültür merkezleri ve diaspora derneklerinin çalışmalarını organize ederler (Atamuraweb.kz 2018). Ülkede etnik gruplar arası ilişkiler, istikrar ve ulusal kimliğin oluşumunda Kazakistan modeline dayalı ulusal değerlerin teşvik edilmesinde hiçbir engel yoktur. Kazakistan'da eğitim dili Özbekçe, Tacikçe, Uygurca ve Ukraynaca olan 88 okul mevcuttur. Ayrıca 108 okulda 22 etnik grubun ana dili ek ders olarak öğretilmektedir. 195 etnik grubun ana dili öğretimini desteklemek için dil merkezleri kurulmuştur. Devlet tarafından KHA faaliyetleri ve organizasyon çalışmaları için gerekli tüm koşullar yaratılmıştır. Nur-Sultan'da Barış ve Uzlaşma Sarayı, Almatı, Çimkent ve diğer bölge merkezlerinde "Dostluk Evleri" merkez binaları bulunmaktadır. Ülkede Kazak tiyatroları dışında Rus, Özbek, Uygur, Kore ve Alman tiyatroları bulunmakta ve resmi dille birlikte kendi anadillerinde faaliyetler sunmaktadır. 35'ten fazla etnik gruba ait 11 dilde yayın yapan gazete ve dergiler, KHA'nın çalışmaları hakkında haberlere yer vermektedir. Bunların yanında, 8 dilde radyo ve 7 dilde televizyon kanalı yayın yapmaktadır. KHA'nın faaliyetleri, kültür dernekleri ve şubelerini giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır (Articlekz.com, 2013). Barış ve hoşgörü, etnik birlik ve sosyal istikrarın sembolü değerindeki KHA'nın kuruluş tarihi olan 1 Mart, Kazakistan'da Ulusal Bayram olarak kutlanmaktadır. Elbası Nursultan Nazarbayev, 14

**NUR-SULTAN'DA
BARİŞ VE UZLAŞMA
SARAYI, ALMATI,
ÇİMKENT VE
DİĞER BÖLGE
MERKEZLERİNDE
"DOSTLUK EVLERİ"
MERKEZ BİNALARI
BULUNMAKTADIR**

**НҰР-СҰЛТАН
ҚАЛАСЫНДА
БЕЙБІТШІЛІК ЖӘНЕ
КЕЛІСІМ САРАЙЫ
ЖӘНЕ АЛМАТЫ
МЕН ШЫМКЕНТ
ЖӘНЕ ОБЛЫС
ОРТАЛЫҚТАРЫНДА
«ДОСТЫҚ ҮЙЛЕРІ»
БАР**

саяси салмағы артып, конституциялық мәртебе ие болды. (History-state.kz, 2019). ҚХА-ның ең жоғарғы басқарушы органы – Ассамблея сессиясы, ол республика президентінің шақыру бойынша жылына кемінде бір рет өткізіледі. Ассамблея сессиясында мақұлданған, бекітілген әрбір шешімді орындау Қазақстанның барлық мемлекеттік мекемесі тиістілігіне байланысты орындауға міндеттелген. Екі сессия арасында ассамблея жұмысын этномәдени бірлестік өкілдері, қоғам қайраткерлері, депутаттар, министрлер мен облыс әкімдерінен жасақталатын Ассамблея Кеңесі жүргізеді. ҚХА тұрақты негізгі жұмысын

Оқаш 2016'да, КНА'нын курулуш тарихини де еле аларак, 1 Март тарихини "Шүкран Гүнү" оларак ilan etmişтир. Elбаси Nursultan Nazarbayerev'in dengeci politikası sayesinde үлкеде hoşgörü ve birlik sağlanmaktadır. 1 Mart 1995 tarihinden itibaren KHA Başkanlığını yürüten Elбаси Nursultan Nazarbayerev, 28 Nisan 2021 tarihinde KHA Meclisi'nin 29. oturumunda görevini Cumhurbaşkanı Kasım Comart Tokayev'e devretmiştir. Cumhurbaşkanı Tokayev, KHA başkanlığının getirdiği sorumlulukların farkında olduğunu ifade ederek ülkedeki birlik ve barış içindeki hayatın Elбаси Nursultan Nazarbayerev'in yürüttüğü politikalar sayesinde oluştuğunu ve bu huzur ortamının devam ettirileceğini bildirdi (Akorda.kz, 2021, Lenta.inform.kz, 2016).

Президент Әкімшілігіне бағысынты Ассамблея Хатшылы жүзеге асырады. Ассамблея Хатшылығының меңгерушісі бір уақытта ҚХА төрағасының орынбасары қызметін де қоса атқарады (Assembly.kz, 2021). 2008 жылдың 20-қазандағы Н.Назарбаев қол қойған «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңында: «Тұңғыш Президент – Елбасының ҚХА-ны өмір бойы басқару құқығы бар екені жазылған (Adilet.zan.kz, 2008). 2018 жылы «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заңына толықтырулар мен өзгерістер енгізіліп, ҚХА қызметі, инфрақұрылымы нығайтылып, азаматтық қоғам мен мемлекеттік билік жүйесінде құзіреттілігі арта түсті. Сол бойынша ҚХА-на қарасты қоғамдық қорлар жұмысы ретке қойылды. Ал, ҚХА 2009 жылы

Сонuç olarak KHA Kazakistan topraklarında yaşıyan farklı etnik grupların hep beraber huzur ve barış içinde yaşamasına katkı sağlayarak onları ortak noktalarda buluşturma politikası izlemektedir. Bu modelin esas ilkesi "Etnik Çeşitlilikten Kazakistan Halkı Birliğine" şeklindedir. Bu sayede ülkedeki bütün etnik ve kültürel topluluklar eşit hakları paylaşmaktadır. Ülkede tüm etnik gruplar için oluşturulan eğitim faaliyetleri, kültür ve dil alanındaki çalışmalar ile tiyatro, akademi, araştırma merkezi, yayınevi ve okul gibi tesislerin mevcudiyeti Kazakistan'ın etnik siyasette olumlu bir tutum izlediğinin göstergesidir. Elbası Nur-

ҚХА құрылымы ғылыми-сараптамалық кеңеспен толықтырылып, Қазақстандағы университеттер базасында ғылыми-сараптамалық топтар құрылды. Ғылыми-сараптамалық кеңестің жұмыс органы 2011 жылы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясында Орталық Азия аймағындағы этносаралық және конфессияаралық қатынастарды зерттеу орталығы жұмыс істей бастады.

ҚХА Қазақстандағы 23 республикалық және 470-тен астам аймақтық ұлттық-мәдени бірлестіктерді бір орталыққа топта-

sultan Nazarbayev KHA'nın 28 Nisan 2021 tarihinde gerçekleştirilen KHA Meclisi'nin 26. oturumunda "Asamble barış ve birliğin gerçek ışığına dönüştü" ifadesiyle, çokuluslu devletteki tüm etnik grupların beraberliği ve aktif çalışması sayesinde ülkenin büyük başarılar elde ettiğini belirtmiştir. KHA tarafından birlik ve dayanışma modelinin oluşturulması sayesinde, Kazak halkıyla barış içinde yaşayan etnik gruplar, gelenek ve göreneklerini, ana dillerini, kültürlerini ve milli değerlerini korumak ve geliştirmek için tüm imkanlara sahiptirler. Uluslararası arenada, KHA hoşgörüyü daha da geliştirmede önemli bir rol model organizasyon olmaya devam edecektir.

Kaynaklar:

1. Adilet.zan.kz (2002). Kazakistan Halk Asamblesi'nin Kuruluşu Hakkında. Alınan yer: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002066_. Erişim tarihi: 30.05.2021.
2. Adilet.zan.kz (2008). «Kazakistan Halk Asamblesi'nin hakkında» kanunu. Alınan yer: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000070>. Erişim tarihi: 26.05.2021.
3. Akorda.kz (2021). Devlet Başkanı Kasım Comart Tokayev'in KHA'nın 29. Oturum-daki Konuşması. Alınan yer: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kto-kaevty-n-kazakstan-halky-assambleyas-ynyn-hhih-sessiyasynda-soylegen-so-zi-2834049>. Erişim tarihi: 28.05.2021.
4. Articlekz.com (2013). Kazakistan Halk Asamblesi'nin Önemi. Alınan yer: <https://articlekz.com/article/11104>. Erişim tarihi: 28.05.2021.
5. Assembly.kz (2021). Kazakistan Halk Asamblesi'nin Vazifesi. Alınan yer: <https://assembly.kz/ank/deyatelnost-assamblei-naroda-kazakhstana/>. Erişim tarihi: 25.05.2021.
6. Atamuraweb.kz (2018). Kazakistan'ın Siyasi ve Sosyal Yolunda KHA'nın Yeri. Alınan yer: https://atamuraweb.kz/?page_id=19317. Erişim tarihi: 26.05.2021.
7. Khabar (2019). Elbası Katılımıyla KHA 27. Oturumu Gerçekleşti. Alınan yer: <https://khabar.kz/ru/news/item/112346-xxvii-sess-ya-a-s-chast-em-elbasy-sostoyalas-v-stol-tse>. Erişim tarihi: 29.05.2021.
8. History-state.kz (2019). Dayanışma, Birlik, Uyum - Kazak Halkı İçin En Değerli Mutluluk. Alınan yer: http://history-state.kz/?ELEMENT_ID=1328. Erişim tarihi: 30.05.2021.

**1 MART 1995
TARİHİNDEN
İTİBAREN KHA
BAŞKANLIĞINI
YÜRÜTEN ELBASİ
NURSULTAN
NAZARBAYEV,
28 NİSAN 2021
TARİHİNDE KHA
MECLİSİ'NİN 29.
OTURUMUNDA
GÖREVİNİ
CUMHURBAŞKANI
KASIM COMART
TOKAYEV'E
DEVRETMİŞTİR**

**1995 ЖЫЛЫ
1-НАУРЫЗДАН ҚХА
ТӨРАҒАСЫ БОЛҒАН
ТҰҒЫШ ПРЕЗИДЕНТ
– ЕЛБАСЫ
Н.НАЗАРБАЕВ
2021 ЖЫЛДЫҢ
28-СӘУІРІНДЕ
АССАМБЛЕЯНЫҢ
29-СЕССИЯСЫНДА
БҰЛ ҚЫЗМЕТІН
РЕСПУБЛИКА
ПРЕЗИДЕНТІ ҚАСЫМ-
ЖОМАРТ ТОҚАЕВҚА
ТАПСЫРДЫ**

стыра білген үлкен саяси құрылым. 2014 жылдан бастап Қазақстандағы университеттерде «Қазақстан халқы Ассамблеясы» кафедралары жұмыс істей бастады. Республика бойынша 14 облыстық және 3 республикалық маңызы бар қалаларда жалпы саны 17 кіші ассамблеялар жұмыс істеп келеді. 14 облыс және Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалаларының әкімдері кіші ассамблеяларға басшылық етеді және облыстық (қалалық) ұлттық-мәдени орталықтар және диаспора бірлестіктерінің жұмысын ұйымдастырады (Atamuraweb.kz, 2018). Этносаралық тұрақтылықпен ұлттық бірегейлік қалыптастыруда қазақстандық модель негізінде ұлттық құндылықтарды сақтаумен насихаттауға еш кедергі жоқ. Қазақстанда тек қана өзбек, тәжік, ұйғыр және украин тілдерінде білім беретін 88 мектеп бар. Сондай-ақ, 108 мектепте 22 этностың тілдері жеке пән ретінде оқытылады. Бұған қоса, 195 этнос өкілдерінің ана тілін үйренумен дамытуды қолдау мақсатында лингвистикалық орталықтар жұмыс істеп тұр. ҚХА-ның және оның құрамына кіретін және кіші ассамблеялардың жұмысын ұйымдастыру мен жүргізуге мемлекет тарапынан толық жағдай жасалған. Нұр-Сұлтан қаласында Бейбітшілік және келісім сарайы және Алматы мен Шымкент және облыс орталықтарында «Достық үйлері» бар. Сонымен қатар, қазақ театрларына бөлек орыс, өзбек, ұйғыр, корей және неміс ұлттық театрлары жұмыс істеп, аталған тілдерде спектакльдер мен концерттер ұйымдастырады. 35-тен астам этникалық газет-журнал ҚХА-ның саясатын сай ақпарат таратады. Қазақстанда ақпарат құралдары газет-журналдар 11 тілде, радиолар 8 тілде, және телеарналар 7 тілде хабар таратады. ҚХА жұмысы мен құрылымдағы мекемелердің, ұлттық-мәдени бірлестіктер мен кіші ассамблеяларға қаржылай қолдау

akorda.kz

9. Kazinform (2017). Шүкран Гүнү, Қазақстан Халқын Бірлік ve Beraberlik Гүнү. Алынған yer: https://www.inform.kz/kz/algys-aytu-kuni-kazakstan-halkyn-yn-ynymagynyn-kuni-kha_a3003912. Ерісім тарихи: 27.05.2021.
10. Kazportal.kz (2015). Kazakhstan Halk Asamble-si. Алынған yer: <https://www.kazportal.kz/sozda-nie-assamblei-naroda-kazahstana/>. Ерісім тарихи: 26.05.2021.
11. Lenta.inform.kz (2016). Kazakhstan Halk Asamble-si'nin Yeri. Алынған yer: https://lenta.inform.kz/kz/sholu-kazakstan-halky-assambleyasynyn-kyzme-ti_a2918470. Ерісім тарихи: 26.05.2021.

мемлекет есебінен жүргізіледі (Articlekz.com, 2013). Қазақстан халқы бейбітшілік пен толеранттылық, этносаралық бірлік пен қоғамдық тұрақтылықтың теңдессіз қазақстандық символ ҚХА құрылған 1-наурыз күнін мемлекеттік мереке ретінде атап өтеді. 2016 жылдың 14-қаңтар Н.Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылған – 1 наурызды күнін «Алғыс айту» күні деп жариялау туралы Жарлыққа

қол қойды. Елбасы Тұңғыш Президенттің сындарлы саясатының арқасында ел ішінде өзара түсіністік пен бірлік қалыптасты. 1995 жылы 1-наурызда бастап ҚХА төрағасы қызметін абыроймен атқарып келген Тұңғыш Президент – Елбасы Н.Назарбаев 2021 жылдың 28-сәуірінде Ассамблеяның 29-сессиясында бұл қызметін Республика Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевқа тапсырды. Қ.Тоқаев өзіне сенім білдірген ел мен елбасыға алғысын білдіріп, бұл міндетті жауапкершілікпен атқаратынын жеткізді. Ел өмірінде ынтымақ пен татулықтың маңызы зор екенін, Қазақстанның бұл күнге дейін жеткен жетістігінде Елбасының қалыптастырған тұрақтылығының арқасы жасалғанын, бұл даңғыл жолдың ары қарай да жалғасын табатынын жеткізді (Akorda.kz, 2021, ҚазИнформ, 2016).

Қорыта айтқанда, ҚХА – Қазақстанда өмір сүріп жатқан әртүрлі этностардың ты-

ныштық пен бейбітшілікте өмір сүруіне, олардың ортақ құндылықтар аясында болуға жағдай қалыптасқан. Негізгі қағидасы: «Этникалық әралуандықтан – Қазақстан халқының бірлігіне» деген ұстаным. Осының арқасында елдегі этникалық азшылықтарға қарсы қандай да бір бой көрсетулерді болдырмай, тең құқықты қоғам қалыптасты. Қазақстандағы этностар үшін жасалған білім алу, ана тілдерін қорғау, мәдени ісшаралар мен ұлттық театрдың қалыпты жұмысы, ғылым-зерттеу орталықтары, баспа үйлері мен мектептердің қалыпқа қойылған жұмыстарынан елдегі этникалық теңдік саясатының оң бағытта жүріп жатқанын көруге болады. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2021 жылдың 28-сәуірдегі ҚХА-ның 29 сессиясында Ассамблеяның бейбітшілік пен бірліктің шынайы көкжиегіне айналғанын, көпэтносты мемлекеттегі барлық этникалық топтардың бірлігі мен белсенді жұмыстарының арқасында,

елдің көптеген жетістіктерге қол жеткізгенін айтты. ҚХА тарапынан бірлік пен тұрақтылық моделінің қалыптасуымен қазақ халқымен бірге бейбіт қоғамда өмір сүріп жатқан этностардың ұлттық дәстүрлері мен тілдерін, мәдениеттері мен құндылықтарын сақтап, дамытуға барлық мүмкіндік қарастырылған. Халықаралық аренада Қазақстанның ұлтаралық даудамайларды тиімді шешетін ел ретінде келбетін қалыптастырып, толеранттылықтың одан әрі нығайтуда ҚХА маңызды ұйым болып қалады береді.

Дереккөз:

1. Adilet.zan.kz (2002). Қазақстан Халықтарының ассамблеясын құру туралы. Сілтеме: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002066_. Қаралған уақыт: 30.05.2021.
2. Adilet.zan.kz (2008). «Қазақстан халқы Ассамблеясы туралы» Заң. Сілтеме: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000070>. Қаралған уақыт: 26.05.2021.
3. Akorda.kz (2021). Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының XXIX сессиясында сөйлеген сөзі. Сілтеме: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-ktokaevty-n-kazakstan-halky-assambleyasynyn-hhih-sessiyasynda-soylegen-sozi-2834049>. Қаралған уақыт: 28.05.2021.
4. Articlekz.com (2013). Қазақстан халқы Ассамблеясының рөлі. Сілтеме: <https://articlekz.com/article/11104>. Қаралған уақыт: 28.05.2021.
5. Assembly.kz (2021). Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі. Сілтемесі: <https://assembly.kz/ank/deyatelnost-assamblei-naroda-kazakhstana/>. Қаралған уақыт: 25.05.2021.
6. Atamuraweb.kz (2018). Қазақстанның саяси-әлеуметтік өміріндегі ҚХА рөлі. Сілтеме: https://atamuraweb.kz/?page_id=19317. Қаралған уақыт: 26.05.2021.
7. Хабар (2019). Елбасының қатысуымен ҚХА 27 сессиясы астанада өтті. Сілтеме: <https://khabar.kz/ru/news/item/112346-xxvii-sess-ya-a-s-chastem-elbasy-sostoyalas-v-stol-tse>. Қаралған уақыт: 30.05.2021.
8. History-state.kz (2019). Ынтымақ, бірлік, келісім – Қазақ елі үшін ең асыл бақыт. Сілтеме: http://history-state.kz/?ELEMENT_ID=1328. Қаралған уақыт: 30.05.2021.
9. Kazportal.kz (2015). Қазақстан халқы Ассамблеясы. Сілтемесі: <https://www.kazportal.kz/sozdanie-assamblei-naroda-kazakhstana/>. Қаралған уақыт: 26.05.2021.
10. ҚазИнформ (2017). Алғыс айту күні -Қазақстан халқының ынтымағының күні – ҚХА. Сілтемесі: https://www.inform.kz/kz/algys-aytu-kuni-kazakstan-halkynyn-yntymagynyn-kuni-kha_a3003912. Қаралған уақыт: 27.05.2021.
11. Lenta.inform.kz (2016). Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметі. Сілтеме: https://lenta.inform.kz/kz/sholu-kazakstan-halky-assambleyasynyn-kyzmeti_a2918470. Қаралған уақыт: 26.05.2021.

6 MAYIS 2021 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜR YARDIMCISI DR. SUAT BEYLUR "RİSK, COVID-19 PANDEMİSİ VE SOSYAL İLİŞKİLER" KONULU ÇEVİRİMİ SEMİNER VERDİ.

2021 ЖЫЛЫ 6 МАМЫРДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТҮРК-ҚАЗАҚ УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ ДИРЕКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР «ТӘУЕКЕЛ, COVID-19 ПАНДЕМИЯСЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАТЫНАСТАР» ТАҚЫРЫБЫНДА ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in açılış konuşmasından sonra söz alan Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün Müdür Yardımcısı Dr. Suat Beylur, risk, COVID-19 pandemisi ve sosyal ilişkiler bağlamında bazı temel açıklamalar yaparak sunumuna başladı. Sunumunun girişinde sosyolojik düşüncede risk kavramı ve risk yaklaşımları üzerinde

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің ашылу сөзінен кейін сөз алған Еуразия ғылыми-зерттеу институты директорының орынбасары, доктор Суат Бейлур өз баяндамасын тәуекелдік, COVID-19 пандемиясы және әлеуметтік қатынастар аясында кейбір негізгі түсініктемелер беруден бастады. Өз баяндамасының кіріспесінде доктор Суат Бейлур тәуекел ұғымы қазіргі кезде негізінен рационалды таңдау тәсілі, рефлексті модернизация тәсілі, мәдени көзқарас, сыни және постмодерндік көзқарас сынды бес негізгі деңгейде қарастырылатынын айта келіп, әр тәсілдің кейбір өзгешеліктерімен қатар ішінара ортақ көзқарасы бар екендігімен бөлісті. Аталмыш тәсілдерден рационалды таңдау әдісі, рефлексті модернизация тәсілі және мәдени тәсіліне көбірек тоқталған доктор Суат Бейлур қазіргі қоғамның Ульрих Бек пен Энтони Гиденистің ойлары негізінде «тәуекел қоғамы» ретінде қарастырылатынын және тәуекелдің ғаламдық сипаты мен сипаттамаларына баса назар аударылғанымен, тәуекел және тәуекелді қабылдаумәдени көзқарас тұрғысынан шын мәнінде қоғамнан қоғамға, тіпті сол қоғамның төмен сатыларына байланысты да ерекшеленетінін атап өтті.

RİSK, COVID-19 PANDEMİSİ ve SOSYAL İLİŞKİLER

Risk

Modernite, Küreselleşme ve Modernleşme

Covid-19 Pandemisinin Sosyal İlişkilere Etkisi

Kazakistan Örneği

zoom

durаn Dr. Suat Beylur, risk kavramının günümüzde esаs оlаrаk rаsyоnel seçim yаklаşımı, refleksif modernleşme yаklаşımı, kùltùrel yаklаşım, eleştirel ve post-modern yаklаşım оlmаk üzere beş temel düzeyde ele аlındığını belirterek her bir yаklаşımın belirgin bаzı fаrklılıklаrının yаnında bаzı аçılаrdаn benzer bаkış аçılаrınа sаhip оlduklаrı bilgisini pаylаştı. Sаyılan bu yаklаşımлаrdаn rаsyоnel seçim yаklаşımı, reflexive modernleşme yаklаşımı ve kùltùrel yаklаşım üzerinde durаn Dr. Suat Beylur, çağımız toplumlаrının Ulrich Beck ve Anthony Giddens'in düşünceleri temelinde "risk toplumu" оlаrаk tаnımlаndığını, bu yönüyle riskin küresel nitelik ve kаrаkteristiğinin vurgulаnмāsınа rаğmen, risk ve risk algısının, kùltùrel yаklаşım tаrаfındаn sаvunulduğı üzere аslındа toplumдаn toplumа hаttа аynı toplum іçerisinde аlt kùltùrlere uzаnаn düzeylerde fаrklılık gösterdiğinin üzerinde durdu. İncelenen üç yаklаşımа аit bаzı kavramlаrı tаrtışаn Dr. Suat Beylur, COVID-19 pаndemisinin toplumsal kurum ve sistemlerde neden оlduğı psikososyаl risklerin bütùn toplumлаrdа bаzı орtаk sonuçlаrа neden оlduğı bilirse de dаhа geleneksel toplumлаrdа bu etkilerini dаhа fаrklı оlаbileceğı hususunu kаtılımcılаrа pаylаştı.

COVID-19 pаndemisinin Kаzаkistаn'dа Sosyаl

Аталмыш үш тәсілдің кейбір тұжырымдамаларын талқылай отырып доктор Суат Бейлур қатысушылармен COVID-19 пандемиясының әлеуметтік институттар мен жүйелерден туындаған психо-әлеуметтік қауіп-қатерлері барлық қоғамдарда біршама ортақ нәтижелер тудыратыны белгілі болғанымен, дәстүрлі қоғамдарда бұл әсерлер әр түрлі болуы мүмкін екендігімен бөлісті.

Доктор Суат Бейлур COVID-19 пандемиясының Қазақстандағы әлеуметтік қатынастарға әсері туралы өзінің салалық зерттеулерінің кейбір нәтижелерімен бөлісе отырып, Қазақстандағы әлеуметтік құрылым, отбасы құрылымы және одан туындайтын қарым-қатынас тығыздығы әлеуметтік қатынастарға қалай әсер ететінін зерттеуге тұрарлық деп мәлімдеді және белгілі бір көзқарастар мен іс-әрекеттерде керемет нәтижелерге қол жеткізілгендігі туралы атап өтті. Әлеуметтік арақашықтықты сақтау, бетперде тағу, әсіресе үйлену тойлары мен көңіл айту сияқты рәсімдерге қатысу «қазіргі қауіп-қатерлерге» қарамастан әлі де жоғары көрсеткіште екендігін жеткізді.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша өзара пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер өзекті баяндамасы үшін-

RISK, COVID-19 PANDEMİSİ ve SOSYAL İLİŞKİLER

Suat Beylur

Sosyolojik Düşünce Risk

2-Reflexive Modernleşme Yaklaşımı (by Ulrich Beck and Anthony Giddens),
Giddens ve Beck'in Risk Toplumu Üzerine Temel Kavramları

- Bireyselleşme ve yabancılaşma
- Bireysel kimlik-benlik
- Hayat tarzları
- Gelenek ve kültür
- Paranteze alma
- Saf ilişki
- Amaçlı davranış

zoom

İlişkilere Etkisi üzerine yaptığı saha araştırmasından bazı sonuçları paylaştan Dr. Suat Beylur, Kazakistan'daki toplumsal yapı, aile yapısı ve bunun sonucunda ortaya çıkan ilişki yoğunluğunun, sosyal ilişkilere nasıl yansıdığının incelenmesinin çalışmaya değer olduğunu ifade ederek, belirli tutum ve davranışlarda dikkat çekici sonuçlara ulaşıldığını belirtti. Sosyal mesafeye uyma, maske kullanma ve özellikle de düşün ve taziye gibi merasimlere katılım oranlarının "mevcut risklere" rağmen

доктор Суат Бейлурге алғысын білдіріп, осы салада жасалатын жұмыстың маңыздылығын тілге тиек етті.

hala yüksek düzeyde olduğu bilgisi paylaşıldı.

Seminerin sonunda katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, sunumu için Dr. Suat Beylur'a teşekkür ederek, bu alanda yapılacak çalışmaların önemine dikkat çekti.

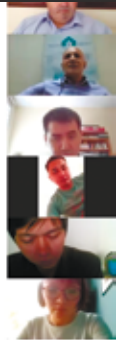
RİSK, COVID-19 PANDEMİSİ ve SOSYAL İLİŞKİLER

Modernite, Küreselleşme ve Modernleşme

Küreselleşme; Yeni dünya düzeni olarak tanımlanan, içinde bulunduğumuz uluslararası sistemi tanımlarken sıkça kullanılan küreselleşme, en basit anlatımla " tarih boyunca daha önce hiç tecrübe edilmediği şekilde 21 yüzyıl dünyasında zamanın, mekanın, insanların ve şeylerin yeniden örgütlenmesi ya da yeniden yapılanması" (Silbey, 2006) anlamına gelmektedir.

Modernite; Merkezinde sanayileşmenin olduğu 19. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkan ve 20. yüzyılda dünya geneline yayılan süreç (Giddens, 2010)

Modernleşme ise 20. yüzyıl sonrası farklı coğrafyalarda yaşanan ve günümüzde de devam eden süreç.

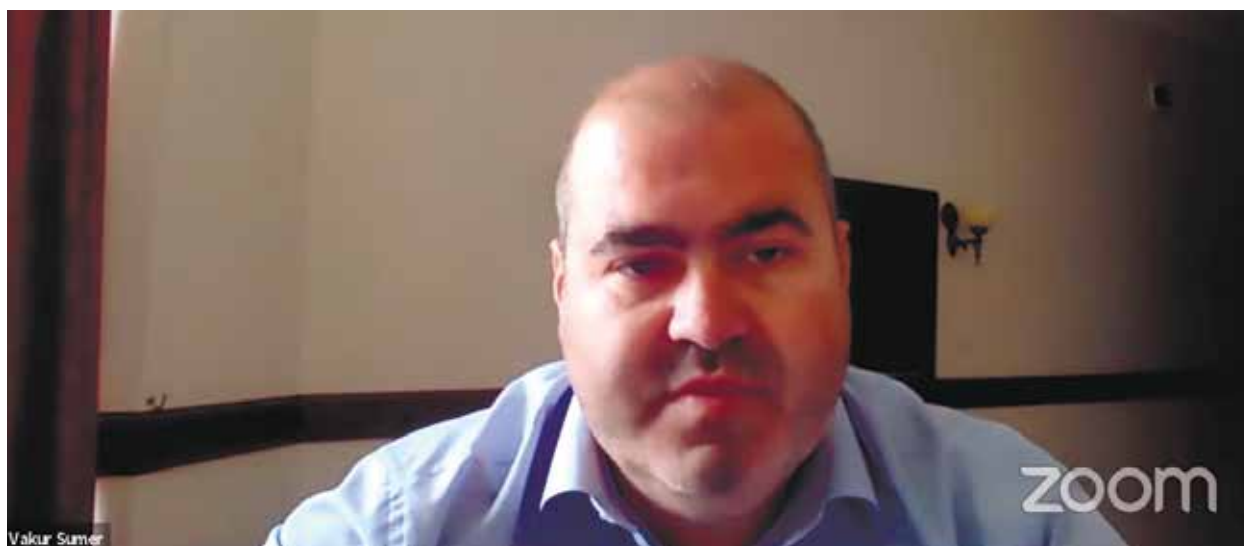
13 MAYIS 2021 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER "ORTA ASYA'DA SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ POLİTİKASI: ENTEGRE SU KAYNAKLARI YÖNETİMİ (IWRM) PARADİGMASI NE SUNUYOR?" BAŞLIKLİ ÇEVİRİMİÇİ SEMİNER VERDİ.

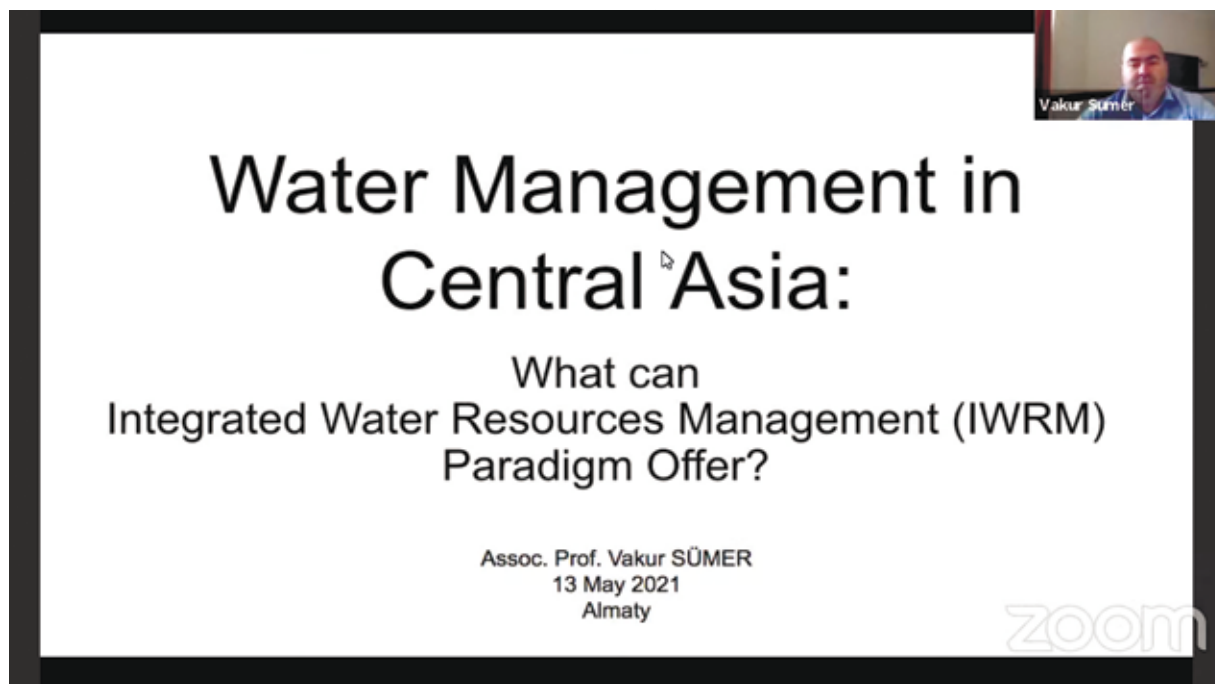
2021 ЖЫЛЫ 13 МАМЫРДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУР СҮМЕР «ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ СУ РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУ САЯСАТЫ: СУ РЕСУРСТАРЫН КЕШЕНДІ БАСҚАРУ (IWRM) ПАРАДИГМАСЫ НЕНІ ҰСЫНАДЫ?» АТТЫ ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer sunumunda, Orta Asya'nın, farklı medeniyetlerin kesişme noktasında yer alan bir bölge

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер өзінің баяндамасында Орталық Азияның әртүрлі өркениеттердің тоғысқан нүктесінде орналасқан аймақ екенін айта келе, жалпы сусыз тіршілік болмайтындығын атап көрсетіп, судың табиғаттағы және адам өміріндегі маңыздылығын арнайы түсіндіре отырып, Орталық Азиядағы су ресурстарын басқару саясаты туралы ақпараттар ұсынды. Су ресурстары саласындағы терминдер мен олардың мағыналарын нақтылау керек екенін айта келе, доцент Вакур Сүмер терминдерді қолдануда жиі кездесетін кемшіліктер мен қателіктер жіберілетіндігін тілге тиек етті. Мысалы, «су күйзелісі» терминінің белгілі бір мағынаға ие екендігін айта отырып, ол су тапшылығы су стрессімен синоним емес екенін атап өтті. Орталық Азия аймағында судағы стресстік проблемалардың бірнеше түрі барын айта отырып, доцент, доктор Вакур-Сүмер аталмыш мәселелер жалпы су шектелуі, сапасыз басқару және су ресурстарын тиімсіз пайдалануды қамтитынын мәлімдеді.

Доцент, доктор Вакур Сүмер баяндамасында су ресурстарын кешенді басқару (IWRM) есебіне сәйкес Орталық Азияның барлық бес елі 2040 жылға қарай су күйзелісінен зардап шегетін елдер тізіміне енуі мүмкін екенін айтты. Су пайдалануда әр елдің өз үлесін қарастыра отырып, суды басым түрде Өзбекстан ең көп мөлшерде пайдаланатындығын атап өтті. Екінші жағынан, Түркменстан су ресурстарын пайдаланудағы тиімсіздігі бойынша көш бастап келеді, сондықтан жан басына шаққан-

olduğunu belirterek, ana hatlarıyla susuz yaşamın olmayacağını, suyun doğada ve insan yaşamındaki önemini her zaman anlatarak, Orta Asya'da Su Kaynakları Yönetimi Politikası hakkında bilgiler sundu. Su Kaynakları alanındaki terimlerin ve anlamlarının açıklığa kavuşturulması gerektiğinden bahseden Doç. Dr. Vakur Sümer, terimlerin kullanımında sıklıkla yanlışlıklar ve hatalar yapıldığını açıkladı. Örneğin, "su stresi" teriminin bazı spesifik anlamlar içerdiğini ifade ederek, su kırsının (waterscarcity), su stresi ile eş anlamlı olmadığını vurguladı. Orta Asya bölgesinde de su stresi ile ilişkili birkaç tür problemin varlığından bahseden Doç. Dr. Vakur Sümer, bunların arasında genel su kırsı, su kaynaklarının kötü yönetimi ve verimsiz kullanımının bulunduğunu belirtti.

Sunumun devamında, Doç. Dr. Vakur Sümer, Entegre Su Kaynakları Yönetimi (IWRM) raporuna göre 2040 yılına kadar Orta Asya'nın beş ülkesinin de su stresi çeken ülkeler listesine dahil edilebileceğini söyledi. Ülkelerin su kullanımındaki payına bakıldığında, Özbekistan'ın, mutlak anlamda en fazla miktarda su kullandığını dile getirdi. Türkmenistan ise su kaynaklarının kullanımında verimsizlik açısından başı çekmekte ve bu nedenle kişi başına en yüksek su tüketimi göstergesine sahip ülke konumundadır. Sümer, su stresinin, öncelikle bölgedeki artan nüfus ve kişi başına su tüketimindeki artış nedeniyle zamanla büyüdüğünü ifade etti.

дағы су тұтыну көрсеткіші жоғары ел болып табылады. Сүмер су күйзелісі уақыт өте келе өсті, бұл бірінші кезекте аймақтағы халық санының көбеюіне және жан басына шаққандағы судың молюына байланысты болатындығын әңгімелейді.

Бұл мәселенің өршуіне климаттың өзгеруі де ықпал ететінін айта отырып, доцент, доктор Вакур Сүмер аймақ аумағының едәуір бөлігінің қуаңшылығынан басқа, тіпті жауын-шашынның аз мөлшерде төмендеуі мен температураның жоғарылауы судың күйзелісіне өте жағымсыз салдар тудырады деп түсіндірді. Сондықтан, уақыт өткен сайын суға байланысты жанжалдар көбейіп, «су» мәселесі халықаралық шиеленісте көбірек орын алады деп күтілуде. Осыған қарамастан доцент Вакур Сүмер су ресурстарына қатысты дау-дамайдың қызу қақтығысқа айналу қаупі жоқ деген пікірлер де бар екендігін, ең алдымен ықтимал қақтығыстардың құны тараптар үшін өте жоғары болатындығын мәлімдеді; Екіншіден, ықтимал қақтығысқа қатысушы тараптар осы негізде жанжал пайда әкелудің орнына мәселені нашарлататынын біледі. Демократиялық елдерде мұндай қақтығыстардың ықтималдығы аз. Себебі бұл елдердің кез-келген шиеленісті бейбіт жолмен шешуге арналған көптеген құралдары бар. Екінші себебі - трансшекаралық су ресурстарын басқару үшін құрылған

Ікlim деғісiклігiнiн де бу сорунун шiддетленмесiне каткiда булундугуну iфaде еден Доç. Dr. Ваkur Сүмер, бөлге топракларынын өнeмлi бiр кiсiмiнiн курак олмасынн yanı sıra, yağışлардакi күчүк өлчeклi дүшүсү ve сiцаклiклардакi артışларын биле су стреси iчiн чок көтү сонуçлара нeден олдуғуну аналттi. Dolayısıyla, су үзeрiне яшанabilecek çatışмаларын zaman iчeрiсiнде daha da artacağını ve “су” meselesinin uluslararası gerilimde giderek daha fazla yer alması bekleniyor. Buna rağmen Доç. Dr. Сүмер, су kaynakları konusunda ihtilafların sıcak çatışmaya dönüşme riskinin bulunmadığına dair görüşlerini de bulunduғуну belirterek, öncelikle, muhtemel çatışмаларын maliyetinin taraflar iчiн чок yüksek olacağını; ikinci olarak ise muhtemel çatışmanın tarafları, bu temelde bir çatışmanın herhangi bir fayda sağlamaktan ziyade sorunu daha da kötüleştirceğini bilir. Demokratik ülkelerde, bu tür çatışмалар daha da az olasıdır. Çünkü bu ülkeler, herhangi bir gerginliği barışçıl bir şekilde çözmek iчiн ellerinde чок sayıda araca sahip bulunmaktadır. Bir diğer neden de, sınıraşan су kaynaklarının yönetimi ile ilgili oluşturulan kurumsal yapıların temeli daha yüksektir ve pek чок meseleyi fazla büyümeden çözmek kapasitesine de sahiptir.

Доç. Dr. Vakur Сүмер, Orta Asya'daki су стреси sorununun temel nedeninin öncelikle tarımda verimsiz су kullanımı olduğunu ifade ederek tarımın, söz konusu су tüketimine karşın GSYİH iчindeki payının чок düşük olduğu üzerinde durdu. Tarım ara-

институционалдық құрылымдардың негізі жоғары және олардың көптеген мәселелерді шиеленістірмей шешуге мүмкіндігі бар.

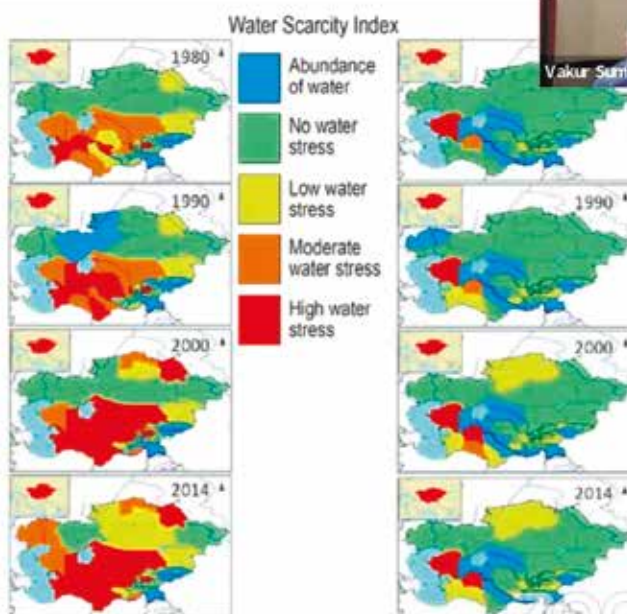
Доцент, доктор Вакур Сүмер Орталық Азиядағы су күйзелісі мәселесінің басты себебі, ең алдымен, ауыл шаруашылығында суды тиімсіз пайдалану болып табылатындығын тілге тиек етті және аталған суды тұтынуға қарамастан, ЖІӨ-дегі ауылшаруашылық үлесі өте төмен екенін атап көрсетті. Ауылшаруашылық жерлерінің тек 5%-ы ғана IWRM стандарттарына сәйкес суды пайдаланатынын түсіндіріп, Доцент, доктор Вакур Сүмер сектордағы суды ұтымды пайдалану - бұл экономикаға зиян келтірмей жағдайды едәуір жақсартатын қозғаушы күш екенін баса дәріптеді. Ол сондай-ақ аймақ үшін су саласындағы заңнаманы және тәжірибені жетілдіру, сараланған тарифтік тәжірибені қабылдау және су мәселелерін шешуге қоғамдық пікірдің маңызды екендігі туралы ойымен бөлісті.

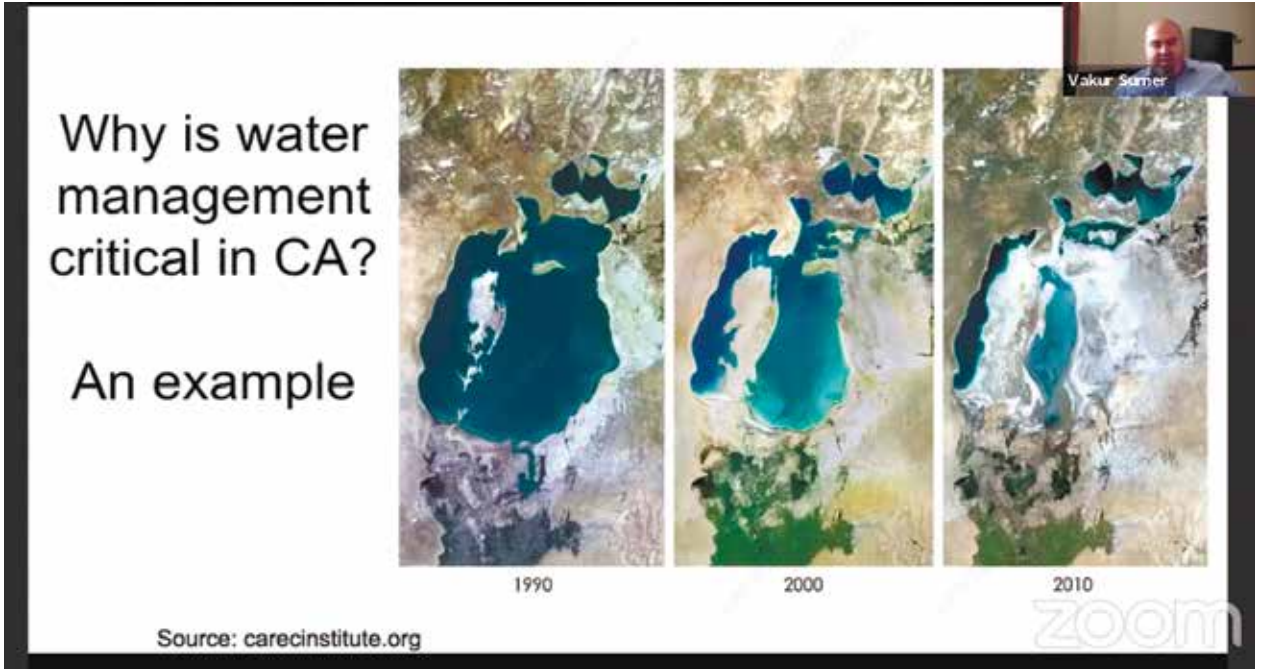
Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша өзара пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер сөз соңында семинарға қатысушылардың барлығына алғысын білдіріп, судың қоғамдағы маңызды мәселелердің бірі екенін және су әрдайым адам өмірі үшін ең қажетті ресурстардың бірі болып табылатындығын тілге тиек етті.

Water in Central Asia

Source: [Pavel Groisman et al., \(2020\). Dry Land Belt of Northern Eurasia: Contemporary Environmental Changes.](#)
DOI: [10.1007/978-3-030-30742-4_2](#)

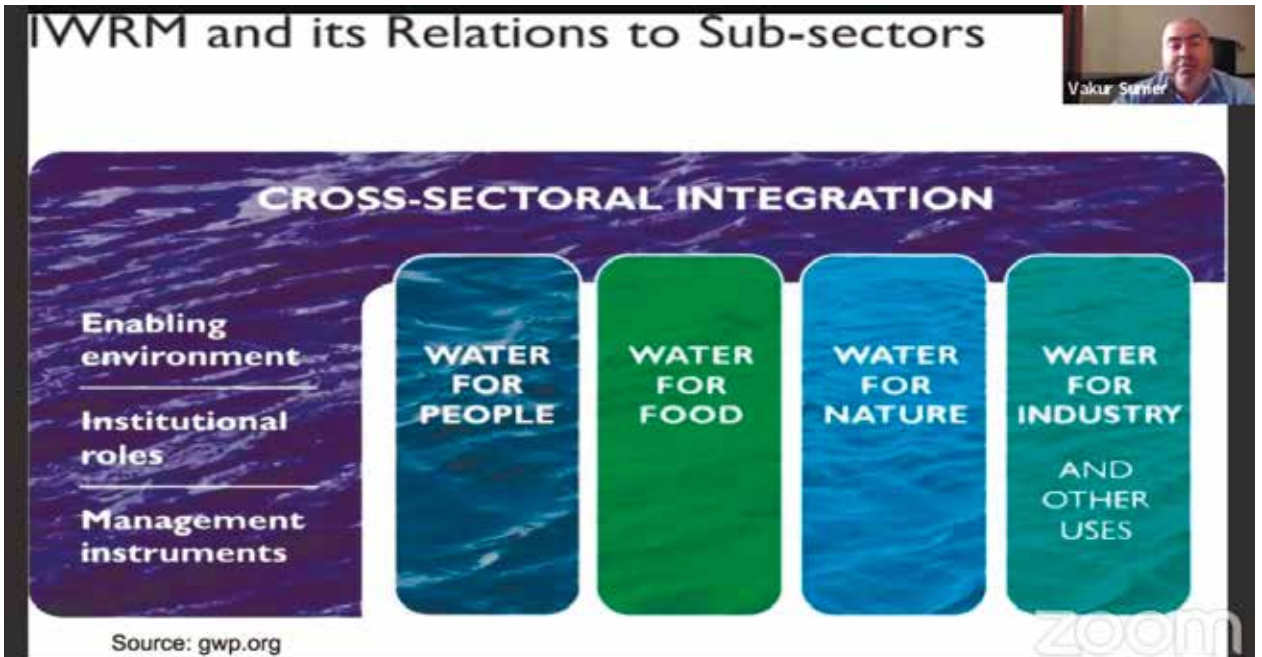
Note: Maps on left show the WSI based only on available local water resources. The right maps account for both local water resources and river inflow from other territories.

zilerinin yalnızca %5'inin IWRM standartlarına uygun olarak su kullandığını açıklayan Doç. Dr. Vakur Sümer, bu sektörde suyun daha akılcı kullanımının ekonomiye zarar vermeden durumu önemli ölçüde iyileştirecek bir faktör olduğu hususunu vurguladı. Ayrıca, bölge için su sektöründeki mevzuat ve uygulamaların iyileştirilmesinin, farklılaştırılmış tarife uygulamalarına geçilmesinin ve kamuoyunun da su sorunlarının çözümüne dâhil edilmesinin önemli olduğunu paylaştı.

Seminerin sonunda, katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, seminere katılan tüm katılımcılara teşekkür ederek, su konusunun toplumdaki en önemli konulardan biri olduğunu ve her zaman insan yaşamı için gerekli kaynaklardan birinin su olduğunu ifade ederek sunumunu tamamladı.

20 MAYIS 2021 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN KIDEMLİ ARAŞTIRMACISI DR. ZHARMUKHAMED ZARDYKHAN "GLOBAL SİLAH TRANSFER EĞİLİMLERİ VE ORTA ASYA BÖLGESİ İÇİN YANSIMALARI" BAŞLIKLİ ÇEVİRİMİÇİ SEMİNER VERDİ.

2021 ЖЫЛЫ 20 МАМЫРДА ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ, ДОКТОР ЖАРМҰХАМЕД ЗАРДЫХАН «ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ ҚАРУ-ЖАРАҚТЫҢ ҒАЛАМДЫҚ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН КӨРІНІСТЕРІ» АТТЫ ОНЛАЙН СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer'in açılış konuşmasından sonra söz verdiği Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün Kıdemli Araştırmacısı Dr. Zharmukhamed Zardykhan, Global

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмердің ашылу сөзінен кейін Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, доктор Жармұхамед Зардыхан қару-жарақтың ғаламдық тенденциялары туралы егжей-тегжейлі ақпарат берген баяндамасының басында Стокгольмдегі Халықаралық бейбітшілікті зерттеу институты (SIPRI) аталмыш есепті 2021 жылдың басында жариялағанын атап өтті. Ол әртүрлі қару-жарақ өндірісі мен сатылымы, соның ішінде 2019 жылға арналған қару-жарақ индустриясының дерекқоры аясында қару-жарақты сатудың әлемдік тенденциялары туралы баяндай отырып, Орталық Азия аймағындағы қару-жарақнарығына әсер ететін факторлар туралы маңызды ақпарат берді. Соңғы жылдары Орталық Азиядағы өзгеріп отырған саяси және экономикалық тепе-теңдікте маңызды рөл атқарған Ресей мен Қытайдың қорғаныс технологиялары мен аймақтағы қару-жарақ сатылымы үрдістерінде де ықпалды екенін айтқан доктор Жармұхамед Зардыхан, қысқаша кіріспеден кейін аймақтағы қару-жарақ пен қорғаныс технологиясының өткермеленуі және елдер негізіндегі сұраныс пен тәжірибелерді атап өтті.

Zoom Meeting
is using the webcam

Zhar Zardykh...

Global Arms Transfer Trends and Implications for the Central Asian Region

Z. Zardykh, Ph.D.
Eurasian Research Institute

zoom

Silah Transfer Eğilimleri'nin detaylı bir şekilde analiz edildiği sunumuna başlarken Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) 2021 yılının başında yayınlandığını ifade etti. Dr. Zharmukhamed Zardykhon sunumunda, 2019 yılına ait Silah Endüstrisi Veritabanı (Arms Industry Database) olmak üzere, değişik silah üretim ve satış verilerinin ışığında global silah transfer eğilimlerinden bahsederek, Orta Asya bölgesinin silah alım ve satımını etkileyen unsurlar hakkında önemli bilgiler sundu. Özellikle son yıllarda Orta Asya'da değişmekte olan siyasi ve ekonomik dengelerde önemli rol oynayan Rusya ve Çin'in bölgedeki savunma teknolojisi ve silah satışı eğilimlerinde de etkili olduğunu ifade eden Dr. Zharmukhamed Zardykhon, kısa bir tarihsel girişten sonra, bölgedeki silah ve savunma teknolojisi transferi ve özellikleri ile ülkeler bazındaki tercih ve uygulamaları da dile getirdi.

Seminerin devamında, dünyanın en büyük silah ihracatçıları hakkında çeşitli bilgiler veren Dr. Zharmukhamed Zardykhon, bölgenin silah piyasasında tarihsel olarak önemli rol oynayan Rusya'nın dünya silah piyasasındaki güncel durumu, sorunları ve geleceğe yönelik perspektiflerini değerlendirdi. Dr. Zharmukhamed Zardykhon, özellikle son yıllarda dünya silah piyasasında etkin rol

Семинардың жалғасында әлемдегі ең ірі қару-жарақ экспорттаушылар туралы жан-жақты мәліметтермен бөліскен доктор Жармұхамед Зардыхан аймақтағы қару-жарақ нарығында тарихи тұрғыдан маңызды рөл атқарған Ресейдің әлемдік қару-жарақ нарығындағы қазіргі жағдайы, мәселелері мен болашағы туралы әңгімеледі. Доктор Жармұхамед Зардыхан, әсіресе, соңғы жылдары әлемдік қару-жарақ нарығында белсенді рөл атқара бастаған Қытайдың қорғаныс өнеркәсібі, технологиялық зерттеулері мен дамыту саясатын Ресеймен салыстыра отырып баяндады. Сонымен қатар, түрік қорғаныс өнеркәсібінің соңғы жылдардағы жетістігін тілге тиек еткен доктор Жармұхамед Зардыхан Түркия жасаған жаңа қару-жарақ жүйелерінің ағымдағы қақтығыс аймақтарында қолданылу жағдайына толықтала отырып семинарын аяқтады.

Семинар соңында қатысушылар тақырып бойынша өзара пікір алмасты. Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер семинары үшін доктор Жармұхамед Зардыханға алғысын білдіріп, болашақта осы тақырыпта маңызды жарияланымдар мен зерттеулер жасалуы керектігін атап өтті.

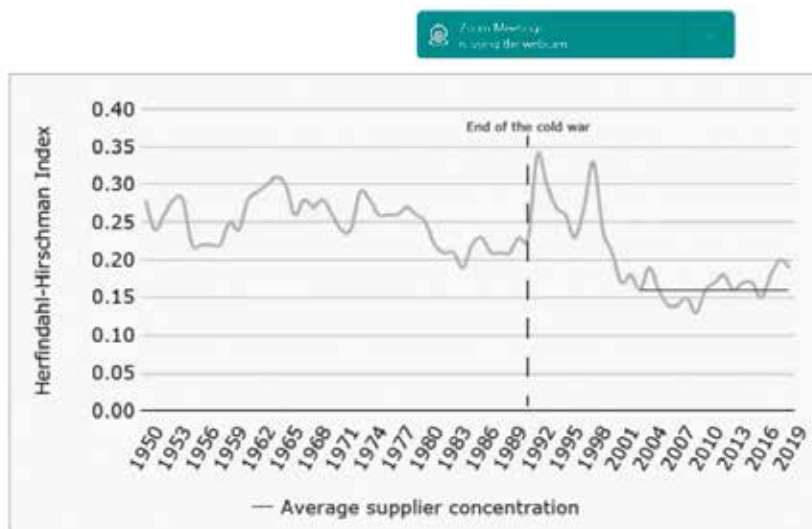
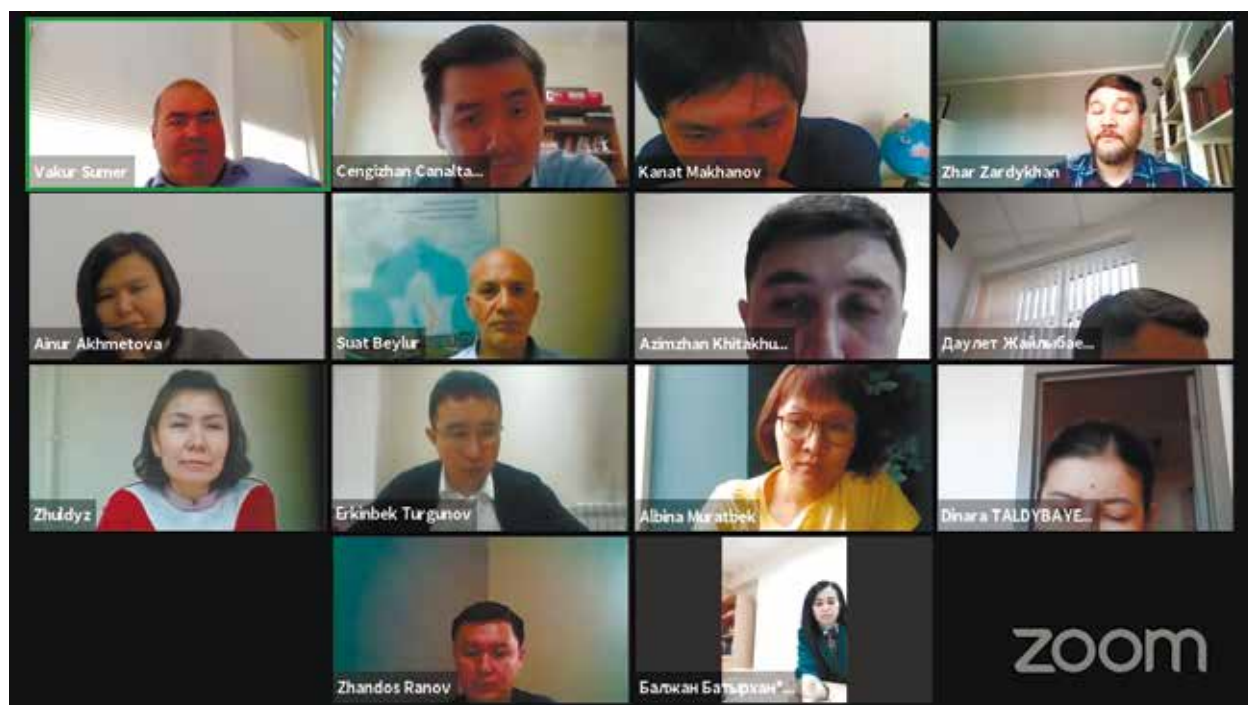

Figure 1. Supplier concentration in global arms transfers (normalized Herfindahl-Hirschman Index), 1950–2019

Sources: SIPRI Arms Transfers Database, Mar. 2020, <<https://www.sipri.org/databases/armstransfers>>.

oynamaya başlayan Çin'in savunma sanayisi, teknolojik araştırma ve geliştirme politikalarını Rusya ile karşılaştırdı. Türk savunma sanayisinin son yıllardaki başarısını da değerlendiren Dr. Zharmukhamed Zardykhan, Türkiye'nin geliştirdiği yeni silah sistemlerinin güncel çatışma bölgelerindeki uygulamalarının altını çizerek seminerini sonlandırdı.

Seminerin sonunda katılımcılar konuyla ilgili görüş alışverişinde bulundular. Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, semineri için Dr. Zharmukhamed Zardykhan'a teşekkür ederek gelecekte bu konuyla ilgili önemli yayınların ve çalışmaların yapılması gerektiğini ifade etti.

25 MAYIS 2021 TARİHİNDE İRAN ARAŞTIRMALARI MERKEZİ'NİN (İRAM) HEYETİ ALMATI ZİYARETİ KAPSAMINDA AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2021 ЖЫЛЫ 25 МАМЫРДА ТҮРКІЯНЫҢ ИРАН ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ (İRAM) ДЕЛЕГАЦИЯСЫ АЛМАТЫҒА САПАРЫ БАРЫСЫНДА ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА БОЛДЫ.

Türkiye'nin derin tarihi ilişkilere sahip olduğu İran ve çevresi ile ilgili araştırmalar yapmak üzere kurulan İran Araştırmaları Merkezi'nin (İRAM) Heyeti'nin Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyareti sırasında Türk dünyasının bölgesel ve küresel meseleleri değerlendirilerek, çeşitli konularda fikir alış-verişinde bulunuldu. Ağırlıklı olarak bölgesel farklı konuların görüşüldüğü toplantıda karşılıklı diyalog ve iş birliği mesajları verildi.

Türkiye мен терең тарихи қатынастары бар Иран мен оның төңірегі туралы зерттеулер жүргізу үшін құрылған Иран зерттеу орталығы (İRAM) делегациясы Еуразия ғылыми-зерттеу институтындағы кездесуі барысында түркі әлемінің аймақтық және жаһандық мәселелері талқылап, халықаралық қатынастардағы негізгі оқиғалар бойынша пікір алмасты. Әсіресе, әр түрлі аймақтық мәселелер талқыланған кездесуде өзара диалог пен ынтымақтастық туралы де ой бөлісілді.

İRAM директоры доктор Хакки Уйгур Түркиядағы зерттеу орталықтарының жалпы немесе аймақтық үдерістерді зерттеуге бағытталғанын айта отырып, İRAM-ның Иранмен байланысты мәселелерге бағытталған жалғыз орталық екенін атап өтті. Иранның Таяу Шығыс және Түркиямен тығыз байланыста екендігін атап өткен İRAM директоры, доктор Хакки Уйгур İRAM-ның Иранның мәдени, тарихи, әлеуметтік, саяси және экономикалық бағытын зерттеу арқылы Иранның түрік және халықаралық қоғамдастыққа таныстыруды мақсат ететінін түсіндірді. İRAM зерттеулері алауыздықты азайту арқылы ынтымақтастыққа мүмкіндік беретін білім мен түсінікті дамытуға бағытталғанын айтқан доктор Хакки Уйгур Иранның ішкі үдерістері мен сыртқы байланыстарында және

Түркиядегі зерттеу орталықтары жалпы немесе аймақтық динамикаларды зерттеуге бағытталғандығын белгілеп, İRAM Басқарушы Директоры Др. Хакки Уйгур, İRAM-ның тек ғана Иранмен байланысты зерттеулерге бағытталғандығын білдірді. Иран, Орталық Азия және Түркияде де жақын арада зерттелетіндігін атап өткен доктор Хакки Уйгур, İRAM-ның Иран мәдениеті, тарихы, әлеуметтік, саяси және экономикалық жағынан зерттелетіндігін атап өтті. İRAM-ның жасаған зерттеулерін қысқартып, ішкі бірлігіне мүмкін болатын ақпарат және тәжірибе алмасуы үшін болғандығын білдірді. İRAM-ның негізгі мақсаты Иранмен байланысты зерттеулер жүргізу және аймақтың қуатын ғылыми және объективті түрде тануға үлес қосу, сондай-ақ, көрші елдің жақсы танымал болуына мүмкіндік беру екенін атап өткен доктор Хакки Уйгур İRAM-ның Таяу Шығыстың ықпалды елдерінің бірі Иран мен оның ықпал ету аймақтары туралы ғылыми әрі объективті зерттеулер жүргізуді және сыртқы саясатты дұрыс талдауға үлкен үлес қосуды мақсат ететінін атап көрсетті.

Сапар барысында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер Еуразия ғылыми-зерттеу институтының университеттің миссиясы мен көзқарасына сәйкес және академиялық негізде Қазақстан мен Түркия арасындағы қатынастардың дамуына үлес қосу мақсатында жүргізіп жатқан зерттеулері туралы әңгімеледі. Жалпы Еуразия аймағы, атап айтқанда Орталық Азия мен Қазақстан бойынша экономика, қаржы, энергетика, халықаралық қатынастар, тіл, тарих және әлеум-

әлемдегі жаңа өзгерістер тұрғысынан маңызды өзгерістер болып жатқандықтан, Иран туралы зерттеулердің маңыздылығын тілге тиек етті. İRAM-ның басты мақсаты тек Иранға қатысты зерттеулер жүргізу және аймақтың қуатын күшін ғылыми және объективті түрде тануға үлес қосу, сондай-ақ, көрші елдің жақсы танымал болуына мүмкіндік беру екенін атап өткен доктор Хакки Уйгур İRAM-ның Таяу Шығыстың ықпалды елдерінің бірі Иран мен оның ықпал ету аймақтары туралы ғылыми әрі объективті зерттеулер жүргізуді және сыртқы саясатты дұрыс талдауға үлкен үлес қосуды мақсат ететінін атап көрсетті.

Ziyaret devamında, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, Üniversitenin misyon ve vizyonu doğrultusunda ve başta Kazakistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin akademik çerçevede geliştirilmesine katkı sağlama amacıyla Avrasya Araştırma Enstitüsü tarafından yürütülen çalışmalardan bahsetti. Genel itibarıyla Avrasya coğrafyasını kapsayan, özelde ise Orta Asya ve Kazakistan üzerine ekonomi, finans, enerji, uluslararası ilişkiler, dil, tarih ve sosyal konularına ağırlık verildiğini dile getirdi. Üstelik bu çalışmaların İngilizce, Kazakça, Rusça ve Türkçe yayınlanarak çok daha büyük kapsamlı okuyucu kitlesine ulaşıldığını belirtti. Bilgiyi stratejiye dönüştürme amacıyla yapılan araştırmalarda karar vericilere politika önerileri sunulması ve ilgili alanlardaki literatüre katkıda bulunulması mantığı ile akademik faaliyetlerin hayata geçirildiğini ifade etti. Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün bölgesel çalışmalar yürüten araştırmacılar açısından oldukça önemli ve gerek duyulan İngilizce ve Türkçe yayınları ile de akademik bilgi zenginliğini artıran ender kuruluşlardan biri olduğunu dile getirdi. Yürütülen faaliyetler ile de pek çok güncel konuya ışık tutulduğunu ve akademik bağların oluşturulmasında önemli rol oynadığını sözlerine ekledi.

меттік мәселелерге назар аударатынын айтты. Сонымен қатар, бұл зерттеулердің ағылшын, қазақ, орыс және түрік тілдерінде басылып, оқырмандардың саны едәуір артқанын тілге тиек етті. Ғылыми іс-шаралар шешім қабылдаушыларға саяси ұсыныстар беру және білімді стратегияға айналдыру мақсатында жүргізілген зерттеулерде байланысты салалардағы әдебиеттерге үлес қосу логикасымен жүзеге асырылатындығын атап өтті. Еуразия ғылыми-зерттеу институты - аймақтық зерттеулер жүргізетін зерттеушілер үшін өте маңызды және қажетті ағылшын және түрік басылымдарымен академиялық білімнің байлығын арттыратын саналы институттардың бірі екендігін жеткізді. Ол өткізілген іс-шаралар көптеген өзекті мәселелерге жол сілтейтінін және академиялық байланыстарды орнатуда маңызды рөл атқаратынына дәтоқталды

Доцент, доктор Вакур Сүмер Еуразия ғылыми-зерттеу институты құрылған 2014 жылдың тамыз айынан бастап жоғарыда аталған мақсаттарға сәйкес сапалы жұмыстарға қол жеткізу арқылы ғылыми қауымдастыққа аз уақыт ішінде таныла бастағанын баса айтты. Осы зерттеулердің мысалы ретінде ол екі жылда бір рет өткізілетін Халықаралық экономика, қаржы

Doç. Dr. Vakur Sümer, Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün kurulduğu Ağustos 2014'den bu yana yukarıda bahsedilen amaçları doğrultusunda kaliteli işlere imza atarak kısa süre içinde akademik camiada tanınmaya başladığını vurguladı. Bu çalışmalara örnek olarak Uluslararası Ekonomi, Finans ve Enerji Kongresi (EFE) olarak tabir edilen ve her iki senede bir düzenlenen etkinliğini enstitünün en önemli marka faaliyetlerinden birisi olduğunu belirtti. Her kongreye 100'e yakın alanında uzman kişilerin yanı sıra dünya ünlü 2015 Nobel ödülü sahibi Prof. Dr. Aziz Sancar gibi bilim dünyasının önemli kişilerinin de katılım göstermesinin hem bölge çalışmalarına hem de Avrasya Araştırma Enstitüsü'nün akademik faaliyetlerine gösterilen ilgi ve değeri tasvir ettiğini altını çizdi.

Enstitü bünyesinde Türk Dünyası'ndan pek çok kuruluşla akademik çerçevede yürütülen ortak araştırmalar ve organize edilen etkinliklerin, bu alanlara kendi katkılarını sağlayan uzmanların arasında bir platform görevi görmesinde de büyük yarar görmekte olduğunu vurguladı. Uluslararası Maturidilik Sempozyumu (2015), Hoca Ahmet Yesevi'nin Manevi Mirası isimli Uluslararası Yesevi Çalıştayı (2016), Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın verdiği "Türk Dünyası ve Türkoloji Çalışmalarının Güncel Meseleleri" Konferansı (2018), Uluslararası Türk-

және энергетикалық конгресс (EFE) деп аталатын іс-шара институттың маңызды бренд қызметтерінің бірі болып табылатынын мәлімдеді. Әр конгреске 100-ге жуық маман, сондай-ақ, әлемге әйгілі 2015 жылғы Нобель сыйлығының лауреаты профессор, доктор Азиз Санжар сияқты ғылыми әлемнің маңызды тұлғаларының қатысуы аймақтық зерттеулерге де, Еуразия ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызметіне де қызығушылықтың айқын дәлелі екенін атап өтті.

Институт аясында Түркі әлемінің көптеген мекемелерімен академиялық шеңберде ұйымдастырылған бірлескен зерттеулер мен іс-шаралар, сондай-ақ, осы салаларға өзіндік үлес қосатын мамандар арасында платформа ретінде қызмет етудің үлкен пайдасы бар екенін баса айтты. Институтта өткен Халықаралық Матуридизм симпозиумы (2015), Қожа Ахмет Ясаудың рухани мұрасы атты халықаралық Ясауи семинары (2016), профессор, доктор Илбер Ортайлының берген «Түркі әлемі мен түркітанудың өзекті мәселелері» семинар-конференциясы (2018), Түркі тілдеріндегі тарихи қолжазбаларды зерттеу Халықаралық симпозиумы (2019) сияқты ортақ тарихымызды көрсететін іс-шаралар туралы баяндаған доцент

çe Tarihi Metin Araştırmaları Sempozyumu (2019) gibi ortak tarihimize ışık tutan etkinliklerin gerçekleştirildiğini belirtti. Bunlara ek olarak "Abay ve Türk Dünyası", "Asya-Pasifik Serbest Ticaret Anlaşması ve Küresel Sistem Üzerindeki Çok Boyutlu Etkileri", "COVID-19 Etkisinde Yeni Küresel Eko-Politik Gündem" ve "Bölgesel Düzeyde Kazakistan-Türkiye İlişkileri" gibi güncel meseleler de dahil olmak üzere pek çok çalıştay, panel, konferans ve seminerlerin düzenlendiğini dile getirdi. Bu başarıların da uluslararası kuruluşların ilgisini çekerek çeşitli dünya çapındaki düşünce kuruluşları sıralamalarında karşılığını bulduğunu ifade etti. Bu noktada Küresel Düşünce Kuruluşları Endeksi'ne değinerek, Enstitü'nün ilk olarak 2018'de girdiği bu listelemede yıllar itibarıyla saygınlığını artırarak hem bulunduğu sıralamalarda yükseldiğini hem de farklı listelemelere de girmeyi başardığının altını çizdi.

Ziyaret sonrasında, Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, ziyaretlerinden dolayı İRAM Başkanı Dr. Hakkı Uygur'a teşekkür ederek, enstitü yayınlarından hediye etti.

доктор Вакур Сүмер, бұлардан басқа институттың «Абай және түркі әлемі», «Азия-Тынық мұхиты еркін сауда келісімі және оның ғаламдық жүйеге көпжақты әсері», «COVID-19 әсері бойынша әлемнің жаңа экологиялық-саяси күн тәртібі» және «Аймақтық деңгейдегі Қазақстан-Түркия қатынастары» сияқты көптеген өзекті мәселелермен бірге панельдер, конференциялар мен семинарлар өткізгенін жеткізді. Ол бұл жетістіктер халықаралық ұйымдардың назарын аударып, әлемдегі түрлі сараптама орталықтарының рейтингінде өз жолын тапқанын тілге тиек етті. Осы тұрғыда Global Think Tanks индексіне тоқтала отырып, Институт 2018 жылы алғаш рет енген бұл индексте өзінің беделін бірнеше жыл ішінде жоғарылатқанын және түрлі тізімге енгенін атап өтті.

Кездесуден кейін Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер ИРАМ директоры, доктор Хакқы Уйгурға алғысын білдіріп, институт басылымдарын тарту етті.

27 MAYIS 2021 TARİHİNDE AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ DOÇ. DR. VAKUR SÜMER "ASYA-PASİFİK ÇALIŞTAYI: YENİDEN ASYA AÇILIMI ÇERÇEVESİNDE FIRSATLAR VE ZORLUKLAR" BAŞLIKLİ ÇALIŞTAYA "ORTA ASYA ÜZERİNDEN DOĞU ASYA'YA ULAŞMAK: KADİM BAĞLANTILARIN İHYASI" BAŞLIKLİ TEBLİĞ İLE KATKI SAĞLADI.

2021 ЖЫЛЫ 27 МАМЫРДА АХМЕТ ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОЦЕНТ, ДОКТОР ВАКУРСУМЕР «АЗИЯ-ТЫНЫҚ МҰХИТЫ СЕМИНАРЫ: АЗИЯҒА ҚАЙТА БЕТ БҰРУАЯСЫНДАҒЫ МҰМКІНДІКТЕР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР» АТТЫ ДӨҢГЕЛЕК ҮСТЕЛДЕ «ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АРҚЫЛЫ ШЫҒЫС АЗИЯҒА ӨТУ: ЕЖЕЛГІ БАЙЛАНЫСТАРДЫ ЖАНДАНДЫРУ» АТТЫ БАЯНДАМА ЖАСАДЫ.

2021 жылы 26-27 мамыр аралығында Шетелдегі түріктер және ағайын қауымдастықтар басқармасының (ҮТВ) қолдауымен Фатих Сұлтан Мехметуниверситеті Османлы-Малай әлемін зерттеу және қолдану орталығы (OSMAD) менАнкара университеті Азия-Тынық мұхит зерттеулерін қолдану және зерделеу орталығы (APAM) бірлесіп «Азия-Тынық мұхиты семинары: Азияға қайта бет бұру аясындағы мүмкіндіктер мен қиындықтар» атты онлайн іс-шара ұйымдастырды. Дөңгелек үстел өз саласындағы сарапшы ғалымдар мен мемлекеттік мекемелердің өкілдерінің басын қосып, «Азияға қайта бет бұру» бастамасы аясында Түркияның Азиямен қарым-қатынасы менағымдағы жағдайын зерделеу және кездесетін артықшылықтар мен кемшіліктерді анықтау мақсатында өткізілді.

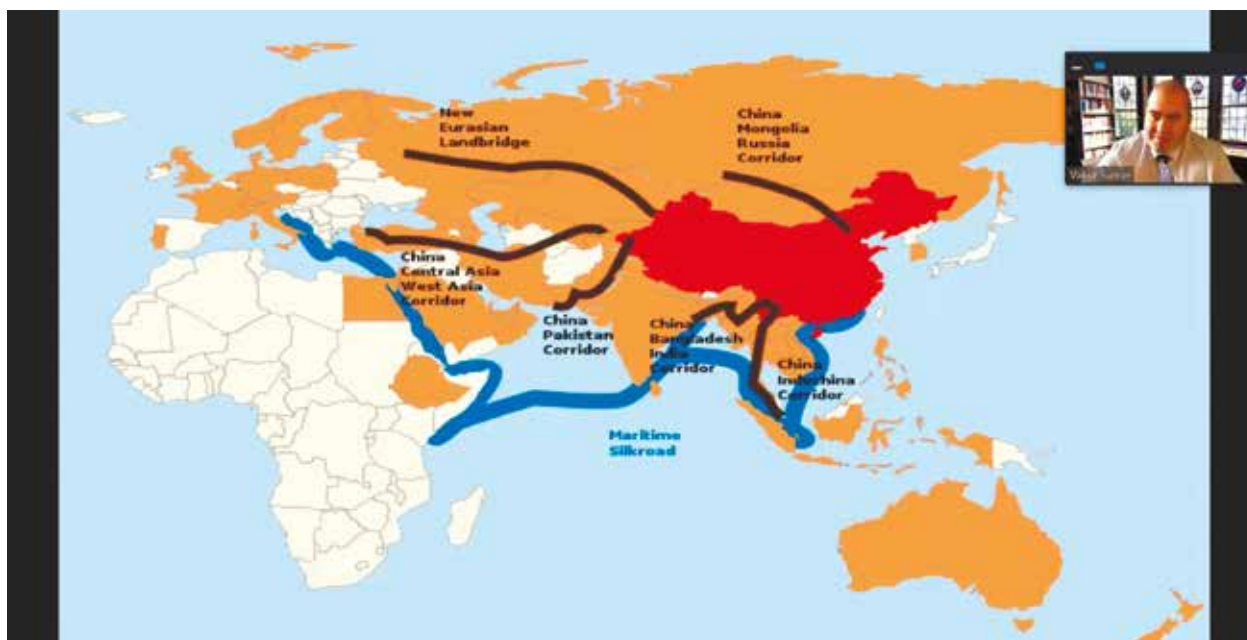
Онлайн форматта өткен «Азия-Тынық мұхиты семинары: Азияға қайта бет бұру аясындағы мүмкіндіктер мен қиындықтар» атты іс-шараның ашылуына ҮТВ президентіАбдуллах Ерен, Түркия Мәдениет және туризм министрінің орынбасары Сердар Чам, Анкара университеті APAM директоры, профессор, доктор А. Мертхан Дүндар және Фатих Сұлтан Мехмет университетінің проректоры, профессор, доктор Фахамеддин Башар қатысты. ҮТВ президенті Абдуллах Ерен, Түркияның Азия мен Тынық мұхит аймағында көпір рөлін атқара отырып қалыптастырғанқарым-қатынастары

Avrasya Viyadüğü

Temel hususlar

- Halihazırda Bakü-Aktau geçişinin yetersizlikleri (iklim, yalnızca karayolu, kapasite sınırlı)
- Hazar'ın Hukuki Statüsü
- Rusya ve İran
- Çin
- Karabağ meselesinin çözülmesi ve "koridor"

26-27 Mayıs 2021 tarihlerinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) destekleriyle Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Osmanlı-Malay Dünyası Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (OSMAD) ile Ankara Üniversitesi Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (APAM) iş birliğinde "Asya Pasifik Çalıştay: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" başlıklı çalıştay düzenlendi. Çalıştay, bu alanda uzman akademisyenleri ve de kamu kurum temsilcilerini bir araya getirerek, "Yeniden Asya" açılımı bağlamında Türkiye'nin Asya ile olan ilişkilerini ve halihazırdaki durumunu ortaya koymayı ve karşılaşılabilecek avantajlar ile dezavantajları tespit etmeyi amacıyla yapılmıştır.

Çevrim içi düzenlenen "Asya- Pasifik Çalıştay: Yeniden Asya Açılımı Çerçevesinde Fırsatlar ve Zorluklar" başlıklı açılış programına YTB Başkanı Abdullah Eren, Kültür ve Turizm Bakan Yardımcısı Serdar Çam, Ankara Üniversitesi APAM Müdürü Prof. Dr. A. Merthan Dündar ve Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Fahameddin Başar katıldılar. YTB Başkanı Abdullah Eren, Türkiye'nin Asya-Pasifik bölgesinde arabulucu rol oynayarak geliştirdiği ilişkilerin, Türkiye için önemli olduğunu ifade ederek, katılımcılara başarılar diledi. Abdullah Eren konuşmasında soydaş toplulukların olduğu farklı bölgelerde çeşitli faaliyetler üretmeye ve bu toplumlarla ilişkileri kuvvetlendirmeye çalıştıklarını belirtti.

Türkiye үшін маңызды екенін атап өтіп, қатысушыларға сәттілік тіледі. Сондай-ақ, Абдуллах Ерен өз сөзінде туысқан қауымдастықтар бар әр түрлі аймақтарда түрлі іс-шаралар өткізуге және осы қауымдастықтармен байланысты нығайтуға мүдделі екендіктерін мәлімдеді.

«Азия-Тынық мұхиты семинары: Азияға қайта бет бұру аясындағы мүмкіндіктер мен қиындықтар» атты онлайн іс-шараға сарапшы ғалымдар, кәсіпкерлер палаталарының өкілдері, сыртқы істер министрліктерінің қызметкерлері мен аймақтанушы мамандар қатысты. Қатысушылар әлемде маңызды өзгеріс үрдісі жүріп жатқанына баса назар аударып, басымдылық Азияға ойысқанын атап көрсетті.

Іс-шарада Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер «Орталық Азия арқылы Шығыс Азияға өту: ежелгі байланыстарды жандандыру» атты баяндама жасады. Доцент, доктор Вакур Сүмер жалпы алғанда Түркі әлемі, атап айтқанда Орталық Азия арқылы Шығыс Азияға жүк тасымалдау мүмкіндіктерін түсіндіріп, елдер арасындағы ынтымақтастық мүмкіндіктеріне талдау жасады.

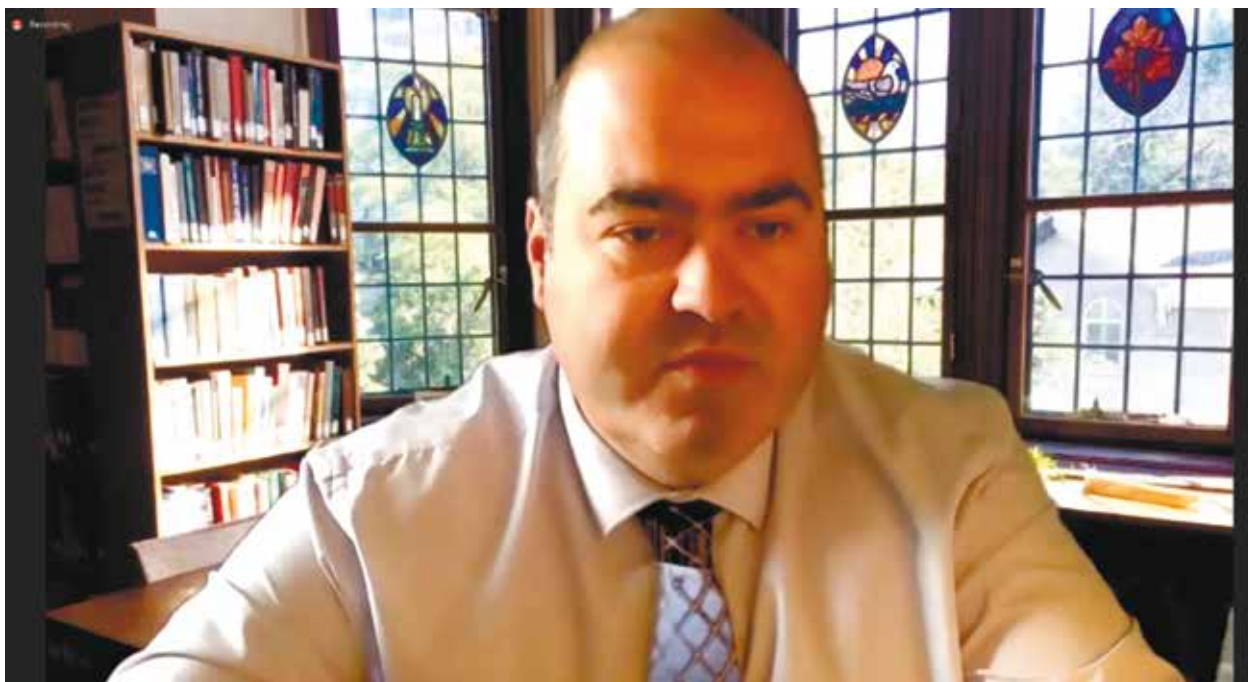
Баяндамасының жалғасында доцент, доктор Вакур Сүмер Орталық Азияның тарихи, географиясы және мәдени тамырының тереңдігіне,

“Азия-Пасифик Ғалыстайы: Яниден Азия Ачылмь Ғерҗесинде Фырсаулар ве Зорлулар” баслыклы җалыстайда акадemişенлер, меслек одаларь темсильцileri, илги дйшйлерь баканлыкларыҗалышанлары ве бөлге җалышмаларь араштырмацлары бир араьа geldi. Конушмаларь дүньада өнөмли бир деғишым ве дөнүшым сүрецинин яшандығынь сөйлерек, Азия’ьа доғру бир гүҗ каймасынын яшандығынь vurguladı.

Ғалыстайда, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer “Orta Asya Üzerinden Doğu Asya’ya Ulaşmak: Kadim Bağlantılarını İhyası” баслыклы теблйг иле sunum yaptı. Doç. Dr. Vakur Sümer конушмасына сөз konusu panelin gerҗекleştirilmesinde өнөмли rol oynayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’na ве tüm organizatörlere теşekkürlerini илетерек баслады. Doç. Dr. Vakur Sümer, ana hatlarıyla Türk дүньасы, Orta Asya üzerinden Doğu Asya’ya ulaşым imkanlarını ачыкларак, өлкелер арасындакь иш бирлйгь imkanları hakkında деғерlendirmelerde bulundu.

Sunumunun devamında, Doç. Dr. Vakur Sümer Orta Asya’nın tarihi, jeopolitik ве kültürel derinliғинин yanı sıra doğasına, devletler арасындакь илйкилерь, бөлгедеки yenilenebilir enerji kaynaklarının zenginliғине ве бүйүк imkanlarına dikkat çekti.

сондай-ақ табиғатына, мемлекеттер арасындағы қатынастарға, аймақтың жаңартылатын энергия көздеріне және оның зор мүмкіндіктеріне тоқталды. Қазақстанның Орталық Азия географиясы бойынша жаңартылатын энергия көздері саласындағы ең алдыңғы қатардағы мемлекет екенін мәлімдеді. Орталық Азия мен Қазақстанды зерттеу бойынша аймақта жұмыс істейтін орталықтардың бірі ретінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының жаңа Жібек жолының Орта дәлізін жандандыру бойынша жүргізген зерттеу жұмыстарынбаяндады. Жалпы алғанда Еуразия, нақтап айтқанда Орталық Азия мен іргелес елдер арасындағы қарым-қатынастардың түрлі қырлары зерттеулерге тоқталды. Ғылымды стратегиямен ұштастыру мақсатында жүргізілген зерттеулер бойынша Орталық Азия елдері арасындағы айырмашылықтар және ықтимал тәуекелдер мен қауіптерді түсіндіруге тырысты. Доцент, доктор Вакур Сүмер қосарлы теміржол желілерінің салынуы, теміржол бағытының инфрақұрылымын дамыту және қашықтықты қысқарту жөніндегі ойларымен бөлісті. «Виадукс салып, Каспий теңізінің үстінен теміржол өткізуге бола ма?» деген сұрақ бойынша өз көзқарасын ортаға салып, тасымал бағыттарын қалалар арқылы емес, айналма жолдар арқылы өткізуді ұсынды. Ең қажетті жобалармен зерттеулер

Sonuçlar - I

- Türk Dünyası merkezli
 - Rusya ve İran rotalarından daha avantajlı;
 - TR-AZ-TRKM-OZB-KZ merkezi rolde, tüm Türk Dünyası'nı kapsayan bir aks
 - Türk Dünyası'nda bütünleşmeye büyük katkı verecek,

Kazakistan'ın Orta Asya coğrafyasında yenilenebilir enerji kaynakları alanında en ileri ülke konumunda olduğunu ifade etti. Orta Asya ve Kazakistan üzerine yapılan çalışmalarda bölgede faaliyet gösteren merkezlerden birisi olan Avrasya Araştırma Enstitüsü olarak, Yeni İpek Yolu Orta Koridorun canlandırılması hakkında bilgiler sundu. Genel itibarıyla Avrasya coğrafyasını kapsayan, özelde ise Orta Asya ve kıyıdaş ülkeler arasındaki ilişkilerin farklı boyutlarına yönelik araştırmalardan bahsetti. Bilgiyi stratejiye dönüştürme amacıyla yapılan araştırmalarda Orta Asya ülkeleri arasındaki fark ve muhtemel riskleri tehlikeleri açıklamaya çalıştı. Doç. Dr. Vakur Sümer demiryolu hatlarının çift yapılması, demiryolları güzergahın altyapısının düzenlenerek mesafenin daha da kısaltılması hakkında bilgi sundu. Bir viyadük yapıp Hazar Denizi üstünden demiryolu geçirilebilir mi? Bu soruya ilişkin kendi bakışların ortaya koydu. Yol güzergahlarının şehirlerin içinden değil çevre yollarından geçmesini önerdi. En gerekli projeler ile çalışmalar içinde, Orta Koridorun güçlendirilmesi, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'dan beklentiler hakkında bilgi sundu.

Doç. Dr. Sümer, Orta Asya ülkelerinin nüfus yoğunluğunun az olması sebebiyle güneş enerjisi santrallerinin kurulması açısından elverişli olduğunu belirterek enerji üretiminde güneş ve rüzgardan yararlanma potansiyellerinin yüksek olduğunu belirtti. Türkmenistan'ın Orta Asya ülkeleri arasında yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli bakımından gelişmiş ülke olduğunu ifade eden Doç. Dr. Sümer, esasen Kazakistan gibi dağınık

аясында Орта дәлізді нығайту, Қазақстан, Өзбекстан, Түрікменстан, Грузия және Әзірбайжан туралы ұсынын жеткізді.

Доцент, доктор Вакур Сүмер Орталық Азия елдерінің халық тығыздығы төмен болғандықтан күн электр станцияларын құруға қолайлы екенін тілге тиек етіп, энергия өндіруде күн мен желден пайдалану мүмкіндігі жоғары екенін айтты. Түркменстанды Орталық Азия елдері арасында жаңартылатын энергия көздері бойынша дамыған мемлекет ретінде қарастырған доцент, доктор Вакур Сүмер, Қазақстан сияқты жан саны аз Орталық Азия елдерінде жел, күн және тіпті шоғырланған күн энергиясы сияқты жаңартылатын энергия жүйелерінен тиімді пайдалануға болатынын жеткізді.

Іс-шараның қорытынды жиналысында Түркия Сыртқы істер министрлігінің Азияға қайта бет бұру бастамасының үйлестірушісі, елші Нилвана Дарама қорытынды сөзін сөйледі. Нилвана Дарама өз сөзінде YTB, TİKA, YEE, AFAD және Kızılay ұйымдарының Түркияның тиімді қоғамдық дипломатия қызметін жүзеге асыруы үшін маңызды және тиімді мекемелер екенін атап көрсетумен қатар, YTB, Фатих Сұлтан Мехмет университеті OSMAD орталығына және Анкара университеті APAM орталығына аталған семинарды ұйымдастырғандары үшін ризашылығын жеткізді. Іс-шараның өте қанағаттанарлық және пайдалы болғанын айта отырып дөңгелек үстелді аяқтады.

Sonuçlar - II

- Çok amaçlı TİCARET, ENERJİ [hidrokarbon ve elektrik], TURİZM)
- Multimodal (DEMİRYOLU + KARAYOLU)
- Boğazlar'ın üzerindeki yükü azaltacak

yerleşime sahip Orta Asya ülkelerinde rüzgar, güneş hatta konsantre güneş enerjisi gibi yenilenebilir enerji sistemlerinden daha çok verim alınabileceğini vurguladı.

Çalıştay'ın Genel Değerlendirme ve Kapanış Oturumu'nda T.C. Dışişleri Bakanlığı Yeniden Asya İnişiyatifi Koordinatörü Sayın Büyükelçi Kezban Nilvana Darama konuşmalarını gerçekleştirdi. Kezban

Nilvana Darama, YTB, TİKA, YEE, AFAD ve Kızılay'ın Türkiye'nin etkin kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmesinde önemli ve etkin kurumlar olduğunu belirterek, bu noktada söz konusu çalıştayı düzenleyen YTB, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi OSMAD ve Ankara Üniversitesi APAM'a teşekkürlerini iletti. Çalıştayı çok doyurucu ve yararlı bir şekilde geçtiğini vurgulayarak toplantıyı sonlandırdı.

28 MAYIS 2021 TARİHİNDE HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ İLE ULUSLARARASI EKONOMİK ARAŞTIRMA VE ÇALIŞMALAR DERNEĞİ İŞ BİRLİĞİNDE “GLOBALIZATION, SUPPLY CHAINS AND THE PANDEMIC: EXAMPLES FROM TURKIC WORLD” BAŞLIKLİ E-PANEL DÜZENLENDİ.

2021 ЖЫЛЫ 28 МАМЫРДА ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ МЕН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР МЕН ТУЫНДЫЛАР ҚОРЫНЫҢ БІРЛЕСІП «ЖАҒАНДАНУ, ЖЕТКІЗІЛІМ ТІЗБЕКТЕРІ ЖӘНЕ ПАНДЕМИЯ: ТҮРКІ ӘЛЕМІНЕН МЫСАЛДАР» АТТЫ ОНЛАЙН ПАНЕЛЬ ҰЙЫМДАСТЫРДЫ.

Панелдің ашылу сөзінде Кырыккале университеті Эконометрика кафедрасы Халықаралық экономикалық зерттеулер мен туындылар қорының төрағасы, профессор доктор Харун Өзтүркерлер бірлескен пікірталастың маңыздылығын атап көрсетті. Ол пандемия жаһандану үрдісіне айтарлықтай әсер еткенін атап өткен Өзтүркерлер, эпидемия бүкіл әлемдегі ғаламдық құндылықтар тізбегіне деген көзқарасты өзгерткенін жеткізді. Профессор, доктор Харун Өзтүркерлер пандемияның түркі әлемі елдерінің экономикасына әсерін талқылауды ұсынды. Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доцент, доктор Вакур Сүмер панель баяндамашыларын таныстыра келіп, эпидемияның Еуразиялық экономикалық одақ елдеріне әсеріне тоқталып, олардың дағдарысқа қарсы саясатына шолу жасады. Сонымен қатар доцент, доктор Вакур Сүмер баяндамашыларды аймақтық ықпалдастық үрдісі мен жаңа сауда келісімдерін талқылауға шақырды әрі Орта азиядағы жағдайға талдау жасады.

Панельдің алғашқы баяндамасын профессор, доктор Мұхаммед Бенли жасады. Жаһандану мәселелеріне тоқталып, эпидемияның әлемдік

Kırıkkale Üniversitesi Ekonometri Bölümü Uluslararası Ekonomik Araştırmalar ve Çalışmalar Vakfı Başkanı Prof. Dr. Harun Öztürkler açılış konuşmasında salgının küreselleşme süreçleri üzerinde gözle görülür bir etkisi olduğunu belirterek, dünya çapında küresel değer zincirlerine yönelik tutumları değiştirdi. Prof. Dr. Harun Öztürkler, pandeminin Türk dünyası ülkelerinin ekonomileri üzerindeki etkisini tartışmayı önerdi.

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Vakur Sümer, konferansın konuşmacılarını katılımcılara tanıttı. Salgının Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleri üzerindeki etkisine ve bölge ülkelerinin salgınla mücadele politikalarına değindi. Ayrıca konuşmacıları bölgeselleşme süreçlerini ve yeni ticaret anlaşmalarını tartışmaya davet etti. Doç. Dr. Vakur Sümer konuşmasında Orta Asya'daki durumun bir analizini sundu.

Panelin ilk tebliği Prof. Dr. Muhammed Benli tarafından gerçekleştirildi. Prof. Dr. Muhammed Benli sunumunda küreselleşme sorunlarına odaklanarak, salgının küresel ticaret üzerindeki etkilerine değindi. Araştırmacı, küreselleşmenin nüfusun iç

saудаға әсерін тілге тиек еткен Бенли, жаһандану халықтың ішкі және сыртқы әлеуетіне әсер ететіндігін және бұл мәселе әр мемлекет үшін маңызды екенін айтты. Эпидемияға байланысты әлемдік сауданың өзгеруі көптеген елдердің экономикалық жағдайына әсер еткенін атап өтіп, маңызды ақпараттар ұсынды. Ол жаһандану одан әрі дами береді деген тұжырым жасады.

Панельдің жалғасында Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері Қанат Маханов пандемия кезіндегі Қазақстанның сыртқы сауда көрсеткіштері туралы мәліметтермен бөлісті. Махнаовтың айтуынша, біріншіден, эпидемия елдің жалпы экспортының 2/3 бөлігін құрайтын мұнай экспортына әсер етті. 2020 жылдың басында мұнай бағасының шұғыл төмендеуіне байланысты Қазақстанның экспорт көлемі 19%-ға, жалпы тауар айналымы 13%-ға төмендеді. Алайда, мұнай бағасының барлық уақыттағы ең төменгі деңгейге дейін күрт төмендеуінен кейін, экономикалар шектеу шараларын біртіндеп босата бастаған кезде бағалар тез

ve dış potansiyelini etkilediğini belirterek, bu konunun devletler için önemli olduğunu dile getirdi. Salgın nedeniyle dünya ticaretinde yaşanan değişikliklerin birçok ülkedeki ekonomik durumu etkilediğini kaydederek, önemli bilgiler sundu. Küreselleşmenin gelişmeye devam edeceği sonucuna vardı.

Panel devamında sunum yapan Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Kıdemli Uzmanı Kanat Mahanov Pandemi sırasında Kazakistan'ın dış ticaret göstergeleri hakkında bazı bilgiler paylaştı. Mahanov'a göre, her şeyden önce salgın, ülkenin toplam ihracatının 2/3'sini oluşturan petrol ihracatını etkiledi. 2020 yılı başında petrol fiyatlarının negatif değerlere hızlı bir şekilde düşmesi nedeniyle Kazakistan'ın ihracat hacmi %19, toplam ticaret cirosu ise %13 azaldı. Bununla birlikte, petrol fiyatlarında tüm zamanların en düşük seviyelerine keskin bir düşüşün ardından, ekonomiler kısıtlayıcı önlemleri kademeli olarak gevşetmeye başlayınca, fiyatlar hızla toparlanmaya başladı. Aşırı ortaya çıktığı haberi halkı büyük ölçüde etkiledi ve iyimserliğini ana nedeni oldu. Bu faktörler nedeniyle, petrol fiyatları 2020'nin sonunda çok hızlı bir şekilde toparlandı. Kazakistan'ın ticaret ci-

qалпына келе бастады. Вакциналардың пайда болуы туралы жаңалықтар қоғамға әсер етіп, оптимизмнің басты себебі болды. Осы факторлардың арқасында 2020 жылдың соңында мұнай бағасы өте тез қалпына келді. Қазақстанның сауда айналымының тез қалпына келуінің тағы бір факторы әр түрлі металдардың, кендердің және басқа да астық сияқты экспортталатын тауарлардың қымбаттауы болды. Қазақстан бұл тауарлардың айтарлықтай ірі экспорттаушысы болып, бағалардың оң динамикасы сыртқы сауданы жандандыруда да маңызды рөл атқарды. Әсіресе көміртегінен тазартудың қазіргі тенденциялары және таза энергия көздеріне ауысу түрлі металдар бағаларына оң әсер ететіндігін атап өткен жөн. Мәселен, 2020 жылдың соңынан бастап электр қозғалтқыштары өндірісінің өсуіне байланысты мыс бағасының тез өсуі байқалады. Сонымен қатар, тұтынушыларға таза энергияны жеткізумен байланысты қосымша электрлендіру, әсіресе мысты арттыру жақын болашақта сұранысқа ие болмақ. Қазақстан мыстың негізгі экспорттаушысы екенін ескере отырып, осындай шикізаттан экспорттық кірістің айтарлықтай өсуін күтуге болады. Жалпы, 2020 жылғы пан-

rosunun hızla toparlanmasındaki bir diğer faktör de çeşitli metaller, cevherler ve tahıl gibi ihrac edilen diğer malların fiyatlarındaki artış oldu. Kazakistan bu malların oldukça büyük bir ihracatçısıdır ve bunlar için fiyatların olumlu dinamikleri de dış ticaretin yeniden canlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, karbondan arındırma konusundaki mevcut eğilimleri ve temiz enerji kaynaklarına geçişin çeşitli metallerin fiyatları üzerinde olumlu

демия Қазақстанның сыртқы саудасына кері әсерін тигізгені сөзсіз. Алайда, жағымсыз тенденциялар ұзаққа созылмады, содан кейін барлық тауар нарықтарында айтарлықтай тез қалпына келді.

Панельдің соңғы баяндамасын Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты-

bir etkiye sahip olduğu unutulmamalıdır. Yani, örneğin 2020'nin sonundan bu yana, elektrik motorlarının üretimindeki artış ile bağlantılı olarak bakır fiyatlarında hızlı bir artış oldu. Ayrıca, temiz enerjinin tüketicilere ulaştırılması ile bağlantılı ek elektrifikasyon, yakın gelecekte başta bakır olmak üzere talebi de artıracaktır. Kazakistan'ın büyük bir bakır ihracatçısı olduğu düşünüldüğünde, bu tür hammaddelemlerde elde edilen ihracat gelirlerinde önemli artış beklenebilir. Genel olarak, 2020 salgını şüphesiz Kazakistan'ın dış ticaretini olumsuz etkiledi. Ancak, olumsuz eğilimler çok kısa sürdü ve hemen hemen tüm emtia piyasalarında göze çarpan hızlı bir toparlanma izledi.

Panel'in son tebliğini yapan Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Kıdemli Uzmanı Dr. Azimzhan Khitakhunov, sunumunda pandemi sırasındaki Özbekistan'ın dış ticaret gelişmelerine odaklandı. Salgının Özbekistan'ın ihracat ve ithalat göstergelerinin azalmasına neden olduğu hakkında bilgiler sunan Dr. Azimzhan Khitakhunov, Özbekistan'dan Rusya ve Çin'e doğal gaz arzı örneğinde ihracatta önemli bir düşüş görüldüğünü ifade etti. Özbekistan'ın krize hızla uyum sağlama ve ticaret potansiyelini kullanarak yeni pazarlar arama yeteneğini gösterdiğinin altını çizen Dr. Azimzhan Khitakhunov, Avrasya Ekonomik Birliği'nde gözlemci statüsü kazanan ülkenin Güney Kore ve Türkiye ile ticaret anlaşmaları müzakere ettiğini ve ayrıca Dünya Ticaret Örgütü ile temaslarda bulunduğunu vurguladı. Özbekistan, ithal ikamesi stratejisine bağlı kalarak ihracatı teşvik politikasını güçlendirdi. Özbekistan'ın küresel

↑

ның аға ғылыми қызметкері Әзімжан Хитахунов жасап, пандемия кезіндегі Өзбекстанның сыртқы сауда оқиғаларына тоқталды. Эпидемияның Өзбекстанның экспорты мен импорты көрсеткіштерінің төмендеуіне себеп болғаны туралы ақпарат берген доктор Әзімжан Хитахунов Өзбекстаннан Ресей мен Қытайға табиғи газ жеткізу мысалында экспорттың айтарлықтай төмендегенін айтты. Доктор Әзімжан Хитахунов Өзбекстанның дағдарысқа тез бейімделу және жаңа нарық іздеу қабілетін өзіндік сауда әлеуетін пайдалану арқылы көрсеткендігін атап өтіп, Еуразиялық экономикалық одақта бақылаушы мәртебесін алған Оңтүстік Корея және Түркия елдермен сауда келіссөздерін жүргізіп жатқанын, сондай-ақ, Дүниежүзілік сауда ұйымымен байланыс орнатқанын әңгімеледі.

Панельдің соңында қатысушылар пандемиямен қатар, жаһандық және аймақтық геосаяси және геοэкономикалық өзгерістер шеңберінде аймақ елдері арасындағы саяси және сауда-экономикалық қатынастардың қалай дамитыны туралы пікір алмасты.

өretim zincirlerinin bir parçası olacak tüm kaynaklara sahip olduğu kaydedildi.

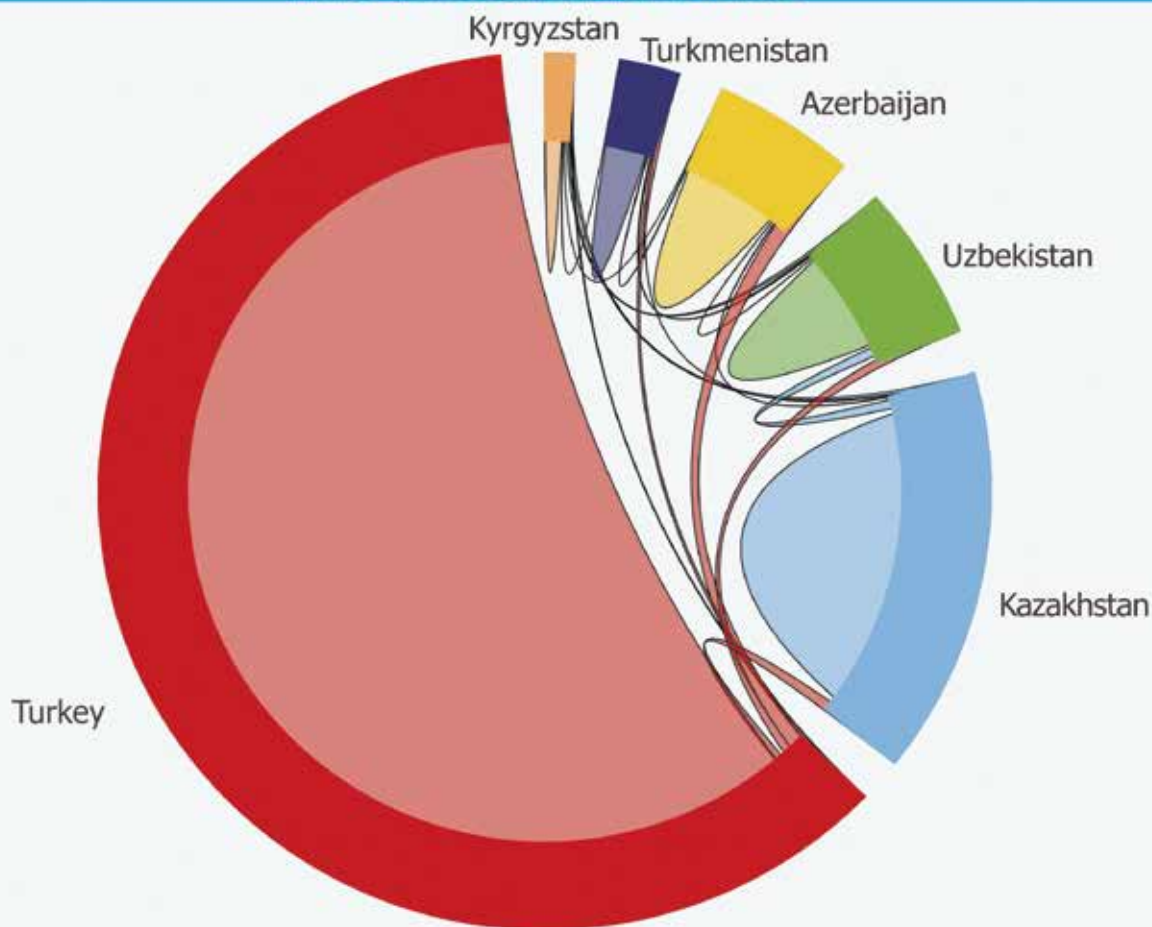
Panel'in sonunda katılımcılar pandeminin yanı sıra, küresel ve bölgesel jeopolitik ve jeoekonomik gelişmeler çerçevesinde bölge ülkeleri arasındaki siyasi ve ticari-ekonomik ilişkilerini nasıl geliştirebileceği konusunda görüş alışverişinde bulundular.

ERI Infographic No. 39

Түркітілдес елдер арасындағы сауда байланыстары Türk Cumhuriyetleri Arasında Ticari İlişkiler Trade Relations between Turkic States

Trade Flows between Turkic States

Amount and Percentage of trade among Turkic Countries

mln. \$

	Azerbaijan	Kazakhstan	Kyrgyzstan	Turkey	Turkmenistan	Uzbekistan
Azerbaijan		175,1	6,1	4 509,4	225,6	67,3
Kazakhstan	175,1		855,9	3 126,6	145,9	2 752,8
Kyrgyzstan	6,1	855,9		312,7	8,1	758,6
Turkey	4 509,4	3 126,6	312,7		1 089,5	2 419,0
Turkmenistan	225,6	145,9	8,1	1 089,5		452,7
Uzbekistan	67,3	2 752,8	758,6	2 419,0	452,7	

AZ - Azerbaijan, KZ - Kazakhstan, KG - Kyrgyzstan, TK - Turkey, TR - Turkmenistan, UZ - Uzbekistan

Source: comtrade.un.org

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2021). Trade Relations between Turkic States. ERI Infographics No. 39

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Haziran 2021 Sayı: 63
Маусым 2021 жыл № 63